



**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI**

**16. YY. SONRASI OSMANLI TOPLUMUNDA EĞLENCE
KÜLTÜRÜNE GENEL BAKIŞ**

Hacı KIRNIK




Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Mehmet ÖZKARTAL

ISPARTA, 2019

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

Bu tez 21/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oy birliği** ile kabul edilmiştir.

DANIŞMAN	Doç. Dr. Mehmet ÖZKARTAL	İmza: 
ÜYE	Doç. Rengin OYMAN	İmza: 
ÜYE	Doç. Dr. Ömer ZAIMOĞLU	İmza: 

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza ve Mühür
Prof. Dr. Abdullah Sevki DUYMAZ
SDÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü



T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları aldığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (21/06/2019).

Hacı KIRNIK



ÖNSÖZ

Araştırmamızda Osmanlı gündelik yaşamının bir parçası olan eğlence hayatı üzerinde durulacaktır. Yüceltilen ya da öteleyerek anlatılmaya çalışılan bir devlet ve toplumunda şer'i kurallar çerçevesinde eğlence hayatının nasıl şekillendiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırma üç bölümden oluşacaktır: Birinci bölümde şenlikler ve bunun tarihsel süreçte değişimi bununla birlikte şenliklerin gündelik hayattaki fonksiyonu; ikinci bölümde halkın eğlence mekanlarından panayır yerleri, kahvehaneler, birahaneler, bununla birlikte spora dayılı etkinlikler ele alınacaktır. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise devlet tarafından organize edilip çoğu itibariyle kanunnamelerle usulü belirlenmiş devlet erkanın belirleyici rol üstlendiği törenler ve bununla birlikte çoğu itibariyle Müslüman ahalinin inançları ekseninde şekillenen törenler ele alınacaktır.

Tez çalışmam boyunca, kıymetli vaktini ayırarak bana rehberlik yapan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Mehmet Özkartal'a da bu vesileyle teşekkür ederim.

ÖZET
OSMANLI TOPLUMUNDA EĞLENCE KÜLTÜRÜ

Hacı KIRNIK

Süleyman Demirel Üniversitesi

Güzel Sanatlar Enstitüsü Anasanat Dalı , Yüksek Lisans Tezi

Yıl: 2019, Sayfa:84

Danışman: Mehmet ÖZKARTAL

Çalışmamızda Osmanlı toplumunun gündelik hayatının vazgeçilmezi olan eğlence kültürünün çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Günümüzde Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel tarihi hususunda birçok çalışma yapılmıştır. Biz de günümüzün tarihçiliğine yön veren sosyal tarihçilik bakış açısından yola çıkarak cihan imparatorluğunun eğlence kültürü ele alınmıştır. Bu çerçeve çizilirken Osmanlı toplum mozağine asıl rengini veren Müslüman halkın eğlence hayatı üzerinde durulmuştur. Birçok ulusu bünyesinde barındırması sebebiyle inanç ekseninde hazırlanacak bir çalışma çalışmamızın sınırları aşacağı için çalışma sınırlarımız herkese açık olan devletin düzenlediği törenler ve daha çok Müslüman halkın katıldığı ritüeller olmuştur. Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde klasik dönemde şenliklere dair genel bilgiler ve Osmanlı toplum hayatında şenliklerin yeri ele alınmıştır. İkinci bölümde, eğlence hayatı ve türleri, ramazan eğlenceleri, bayramlar, düğün, panayır; spora dayalı eğlence türleri, üçüncü bölümde törenler: cülus, biat, kılıç kuşanma,sefer alayı, cenaze töreni,doğum ve sünnet törenleri, spora dayalı eğlence etkinlikleri ele alınmıştır.Osmanlı eğlence hayatı anlatılırken vakanüvislerin, yerli ve yabancı seyyahların şahitliklerinden, tetkik eserlerden yararlanılmıştır. Ayrıca Başbakanlık arşivinden elde edilen harcama kayıtlarından yola çıkılarak bu belgelerin yorumlamasına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, şenlik, tören, eğlence, kültür, medeniyet, gündelik yaşam, harem, padişah, düğün

ABSTRACT
OVERVIEW OF THE OTTOMAN CULTURE AFTER THE 16TH CENTURY

Hacı KIRNIK

Süleyman Demirel University,

Institute of Fine Arts, Art Major Department, Master's Thesis

Year:2019, Pages:84

Supervisor: Mehmet ÖZKARTAL

In our study, it was tried to set the framework of entertainment culture that is indispensable part of the daily life of Ottoman society. So far in the literature, several studies have been done on the social and cultural history of the Ottoman Empire. In this study, we have dealt with the entertainment culture of the Ottoman Empire from the point of view of social historiography of today. Within this framework, the entertainment life of the Muslim people who gave the original color to the mosaic structure of the Ottoman society was emphasized. Since a work to be prepared on the axis of faith would exceed the limits of our work because of including multiple nation, scope of our work has been restricted with the ceremonies open to public organized by the government and rituals that mostly attended by Muslim people.

Our research mainly consists of three parts. In the first chapter, general information about the festivals in Classical Age has been given and the place of festival in the life of Ottoman society has been discussed. In the second chapter, entertainment life and genres, Ramadan entertainments, feasts, weddings, street fairs; types of entertainments based on sports, ceremonies have been discussed. Then, in the third chapter: enthronement oath of enlistment, sword-girding, military expedition, funeral, birth and circumcision ceremonies, sports-based entertainment activities have been discussed. While referring to the Ottoman entertainment life, the witnesses of local and foreign chroniclers and observation pieces were used. In addition, the expenditure records obtained from the archives of the Prime Ministry were taken into consideration and their interpretation was included.

Keywords: Ottoman, festival, ceremony, entertainment, culture, civilization, everyday life, harem, emperor, wedding

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	6
1.16.YY.SONRASI OSMANLI KÜLTÜRÜNDE ŞENLİKLER	6
1.1. Osmanlı Sarayı	6
1.2. Şenliklerin Genel Görünümü ve İşlevleri	7
1.3. Şenliklerin İşlevlerine Göre Ayırımı	7
1.4. Şenliklerin Genel Görünümleri	8
1.5. Osmanlı Şenliklerinin Gündelik Hayata Etkileri	9
II. BÖLÜM	12
2. 16.YY.SONRASI OSMANLI KÜLTÜRÜNDE EĞLENCE	12
2.1. Eğlence Türleri.....	12
2.1.1 Ramazan Eğlenceleri	12
2.1.2. Topkapı 'da Ramazan İftarları	13
2. 2. Osmanlı Klasik Dönem Sonrası Eğlence Anlayışı.....	13
2.3. Osmanlı'da Bayramlar	14
2.4. Spora Dayalı Eğlence Etkinlikleri.....	17
2.4.1. Cirit.....	17
2.4.2. At Yarışları	18
2.4.3. Deve Güreşi Şenlikleri.....	18
2.4.4. Futbol.....	18
2.5. Düğün.....	18
2.6. Osmanlı Eğlence Mekanları	23
2.6.1. Panayırlar.....	23
2.6.2. Kahvehaneler	23
2.6.3. Birahaneler ve Meyhaneler.....	24
2.7. Türklerin Yaptıkları Diğer Birçok Eğlenceye Dair.....	25

2.8. Sarayda İçoğlanların Oyun ve Eğlenceleri.....	25
2.9. Raks ve Eğlenceler.....	25
3. BÖLÜM.....	27
3. 16.YY.SONRASI OSMANLI KÜLTÜRÜNDE TÖRENLER.....	27
3.1. Devlet İşlerine Dair Törenler	27
3.1. 1. Şehzadelerin Doğumu.....	27
3.1. 2. Şehzadelerin Çocukluk Yılları ve İlk Eğitimleri	28
3.1. 3. Cülus Töreni	28
3.1.4.Biat töreni	33
3.1.5. Kılıç Kuşanma Töreni	35
3.1.6. Sefer Alayı.....	35
3.2.Dini Törenler.....	40
3.2.1.Cuma Namazı Merasimi.....	40
3.2.2 Cenaze Törenleri.....	42
3.2.3 Mevlid Kandili.....	45
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	49
EKLER.....	50
KAYNAKÇA.....	82

KISALTMALAR

A.g.e. :	Adı geçen eser
A.g.m. :	Adı geçen makale
Bkz. :	Bakınız
Bsk. :	Baskı
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviren
DİA :	Diyanet İslam Ansiklopedisi
GTTA :	Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi
Hızr. :	Hazırlayan
KVTBY :	Kültür Vakfı Turizm Bakanlığı Yayınları
MEB :	Milli Eğitim Basımevi
MEİA :	Milli Eğitim İslam Ansiklopedisi
Nşr. :	Neşreden
S. :	Sayı
s. :	Sayfa
Ss. :	Sayfalar
TA :	Türkler Ansiklopedisi
TCKBY :	Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları
TDVİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK :	Türk Tarih Kurumu
YTY :	

GİRİŞ

Altı asır boyunca üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti, bünyesinde birbirinden farklı onlarca kültürü barındırmıştır. Gaziyan-ı rum, ahiyan-ı rum, bacıyan-ı rum gibi farklı itici güçlerle milyonlarca metrekarelik bir imparatorluğa dönüşmüştür. Bu süreç içerisinde Osmanlı millet sistemi sayesinde de müslimgayrımüslim unsurları bir arada başarıyla tutabilmiştir. Beylikten imparatorluğa geçişin en önemli safhalarından birini İstanbul'un fethi aşaması oluşturmuş, Fatih'in amannamesi de gelecek nesline bir rehber hüviyetindedir. Yabancılar için Osmanlı Devleti zevk sefaya düşkün bir intibaa bıraksa da Osmanlı Devleti için bu zevk ve eğlencenin her daim ikinci bir amacı olmuştur. İdari yapıdaki merkezîyetçi anlayış kendi varlığını en ücra köşelere kadar taşımıştır. Düzenlenen şenliklerle, eğlencelerle de zaman zaman alınan yenilgilerin üzeri kapatılmaya çalışılmıştır (Ocak, 2006:1).

Osmanlı Devleti'nde hükümdar kızlarının evlilikleri, şehzadelerin doğumları, sünnetleri, tahta çıkışları, yabancı elçi karşılımları, padişahların sefere çıkması, padişahların kılıç kuşanması, gibi bir çok sebeple törenler yapılmıştır. Özellikle şehzadelerin sünnet törenleri abartı derecesine varan gösterişle yapılmıştır. Bu törenler günlerce sürmüş zaman zaman da sultan düğünleriyle birleştirilmiştir. Saray için düzenlenen törenlere halktan çocuklar da dahil edilerek toplumsal bir kaynaşmanın önü açılmıştır. Evlenme törenlerinde hiçbir masraftan kaçınılmaz, ziyafetler verilir, hediyeler takdim edilirdi. Kuruluş döneminde Saray evliliklerinde genellikle siyasi evlilikler ağır basmış ve bu evlilikler politik bir malzemeye dönüşmüştür. Germiyanogulları'ndan çeyiz yoluyla alınan topraklar bunun en belirgin örneği olmuştur (Öztürk, 2014:214)

Osmanlı sultanlarının tahta çıkış törenine cülus denilmektedir. Tahta oturan sultan için uzunca bir ritüel hazırlanır, bunlar içerisinde Eyüp Sultan Camii'ndeki törenlere özel yer verilmiştir. Bu törenler sayesinde Orta Asya mirası olan Kut anlayışı İslami motiflerle bezenmiştir. Hükümdarlık alametleri yerine getirilmiş: hükümdar adına hutbe okunmuş, hilat giyilmiş, sultan adına para bastırılmıştır. Padişah cüluslarında başta sadrazam olmak üzere bütün üst düzey devlet adamlarına bu bastırılan paralardan verilmiştir. Ulema, kapıkulu askerleri de bu nimetten mahrum bırakılmamıştır. Bir dönem lütuf olarak dağıtılan bahşişler zamanla

zorunluluğa dönüşüp bazı zamanlar ayarı düşük sikke dağıtıldığında ise isyanların tetikleyicisi olmuştur. Tahta çıkış törenleri tamamlanır tamamlanmaz ölen padişahın cenaze merasimini yapmıştır.

“Dönemine ayna tutan törenler Osmanlı toplumunun sanat ve kültür tarihi adına önemli ip uçları vermektedir. Birçok noktada olduğu gibi Osmanlı törenleri ve eğlence hayatı Orta Asya Türk kültüründen izler taşımaktadır. Kurumsal yapısı başta olmak üzere bir çok noktada olduğu gibi eğlence hayatında da Selçuklu ve Bizans tesiri göze çarpmaktadır. Bu yönüyle Orta Asya kültürünün Anadolu coğrafyasına kök salması, Diyar-ı Rum'un Türkiye haline gelmesinde” Selçuklularla beraber Osmanlı Devleti'nin de katkısı çok büyük olmuş, bir nevi kültür taşıyıcısı konumuna yükseltmektedir. Düzenlenen törenler hem yaşanan çağın dünya görüşünü yansıtılmış hemde kültür genlerine dair bilgiler vermektedir. (Baykal, 2008: 1-3).

Şenlikler, sadece saray sınırları içinde kalmayıp İstanbul'dan başlayıp büyük şehirlere kadar yayılmıştır. XVIII. asır ortalarına kadar şehzadelerin sünnet törenleri, düzenlenen şenliklerin en görkemlisi olmuştur. Ayrıca hanım sultanların merasimleri de kayda değer şatafatta düzenlenmiştir. Bununla beraber sınır devletleri ya da beyliklerin kızlarıyla yapılan siyasi evlilikler önemli düğün vesilelerindedir. Askeri-siyasi başarısızlıklar, doğal afetlerden sonra düzenlenen şenlikler de bir nevi gündem değiştirme yolu olarak kullanılmıştır. Osmanlıdaki şenlikler Orta Asya kültüründe ki toyların bir benzeri olarak yorumlanabilir (Berber, 2009:8-9).

"Şenlik, iç içe geçmiş uygulamalarla karşımıza çıkar. Şenlik, *rit* ya da *ritüel*; din, tapınma, büyü ya da ergenlikle ve geçiş dönemleriyle ilgili geleneksel tören, ayin olarak tanımlanmıştır. Ritler, yalın toplumsal alışkanlıklar, adetler, yani belirli bir değişmezlikle tekrarlanan hareket tarzlarını olduğu kadar, doğaüstüne bağlı inançlara ilişkin törenleri de belirlemektedir. Öyleyse rit için, ayin ya da dini törenleri oluşturan temel unsur diyebiliriz (Ocak, 2006: 20)."

Esnaf locası tarafından 1540 yılında düzenlenip günümüze kadar varlığını sürdüren geçit alayı, Vaftizci Yahya şenliğine dayanmaktadır. Kelime anlamı dini tören, ibadet manasında kullanılan doğa üstü güçlerin toplum çıkarı için bu güçlerin etkilenilmesi amacıyla tekrarlanan kalıplaşmış davranışların tamamıdır. Ayinler işlevi ve amacı itibarıyla birliktelik esasına dayanır. Bu törenlere bütün bir toplum

katılır ve bu şekilde kitle psikolojisi diri tutulmaktadır. Hiyerarşi anlayışı bu faaliyetlerde güdülmez, bir yönüyle statü ortadan kaldırılarak duygu yoğunluğunun had safhada olduğu kenetlenmenin sağlandığı bir yapıya bürünmektedir. Törenin yöneticisi hariç herkes tabi olmandır. Günümüz itibari ile de modern toplumlarda da bu kaide aynı şekliyle algılanmaktadır. Bilahare siyasi iktidarlar için bu törenlerin özel bir yeri vardır. Devletli toplumlara geçilmesiyle de ayinlerin kutsallığı, başlangıç noktasından uzaklaşarak farklı alanlara hizmet eder hale gelmiştir.

TDK'nın sözlüğünde tören: " Bir toplulukta üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi" olarak geçmektedir.(<http://sozluk.gov.tr/>)

Törenler zamanla iktidarların ideolojik olarak meşrulaştırıldığı bir yapıya dönüşmüştür. Eski toplumlarda da tören bu vasfı ile kullanılmıştır. Hitit kralları da her sene düzenlenen etkinliklere katılmak için yıllık tören turlarına çıkmıştır. Osmanlıda düzenlenen törenler esas itibariyle idarecinin statüsünün ve toplumsal hiyerarşideki yerinin onaylandığı, iktidarının meşruiyet kazandığı bir alandır. Törenlerle şenliklerin farkı temelde katılımcıların zorunluluğu noktasıdır. Törenlerde görev, yetki ve sorumluluk tanımı yapılmıştır. Ancak şenliklerde katılımcısı yönüyle herhangi bir zorunluluk yoktur. Törenler daha çok seçkin bir grup için düzenlenir, hazırlanır ve sunulur(Ocak, 2006:1).

Lügatte şenlik, belli günlerde düzenlenen, coşkulu, haz veren, gösterilerin tamamıdır. Kelime kökü ise farsça şen kökünden türemiştir. Şen sözcüğü cilve, naz , gönle hoş gelen anlamlarına gelmektedir. Sözcük Latince festum sözcüğüne dayanır. Fransızca fete, İngilizce feast, İspanyolca fiesta da şenlik anlamı karşılar. Orhan Acıpayamalı'ya göre şenlik: halkın kendini her türlü dış ve iç etkilerden korumak çokça ürün elde etmek, huzur ve güven içinde yaşamak için bir mevsimden ötekine bir zaman diliminden sonrakine ve toplumsal yaşamdan başka bir tarihsel söylemsel dinsel kişi varlık olay varlıkları anarken yemek yiyerek bağırarak oynayarak yaptığı eğlence türüdür. Osmanlı döneminde kutlanan şenlikler için de farklı kelimeler kullanılmıştır. Donanma, sur, şamdan bunlardan birkaçıdır.(Ocak, 2006:1)

Donanma ilk olarak süsleme anlamına gelir. Bayraklı ışıklı özellikle havayı fişek kullanılarak yapılan eğlencelerin genel adıdır. Osmanlı şenliklerinin en

önemlileri şehzade sünnetleri ve kızların evlendirilmesidir. Bu törenlere sur ı humayun denilmektedir. Aynı zamanda rütbe alınan törenler için sur ı tevcih denilmiştir. Bu sözcük farsça şad sözünden türemiş ve neşeli sevinçli anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde bayramlar, dini günler, mevsimlik, süreli şenliklerin yanı sıra daha çok sarayla ilgili bir olayın kutlanmasına yönelik görkemli şenlikler, özellikle imparatorluğun erken çağlarında büyük bir önem taşıyordu (Uslubaş, 2006:122-123)

En görkemli şenliklere vesile olan sur ı humayun özellikle erken dönemde devlet için büyük önem arz etmiştir. Devlette en görkemli şenliklere sur i hitan denilen şehzade sünnetleridir. Bu şenlikleri diğerlerine nazaran daha önemli yapan belli bir tarihten sonra şehzadeler ve padişahlar nikâhlanmadıkları için sünnetin onların hayatındaki en önemli geçiş töreni niteliği taşımasıdır. Bu şenliklerin bir başka özelliği de birçok sünnet düğününün bir ya da bir kaç Sultan hanımın evlenmesiyle cem olmasıdır. Sur-i cihaz, evlilik törenlerine vesile olan şenliklerdir. Sünnet için düzenlenen şenliklerle kıyaslandığında, biraz sönük geçmektedir. Bunlar yine de oldukça uzun ve gösterişli kutlamalardır. Osmanlı padişahlarının evlenmesinde siyasi amaç güdülüyordu. Padişahlar için kızlarını ve kız kardeşlerini evlendirmek önemliydi. Bu kızlar daha çok küçükken hatta henüz beşikteyken nikahlandırılırdı. Kocaları ölünce sultanlar birkaç kez daha evlendirilirlerdi. Sultanlar için çoğunlukla varlıklı ve etkili damatlar seçiliyordu. Bunların nedeni; düğün sebebiyle damattan ya da başka pek çok devlet ileri gelenlerinden gelen nakit ve hediyelerdi. Bu para ve armağanlarla padişah devletin birçok açığını kapatabiliyordu. Sarayda doğumlardan sonra düzenlenen şenliklere Veladet-i Hümayun adı verilirdi. Bu vesileyle yapılan şenliklerin süresi ve zenginliği doğan çocuğun cinsiyeti, doğum sırası ve hatta ikiz olup olmamasına göre değişiyordu. Fetih Şadumanlığı, padişahın zafer kazanması sebebiyle düzenlenen şenliklerdir. Bir şehrin bir kalenin ele geçirilmesi, gibi olaylardan sonra düzenlenmiştir. Yabancı azınlıklar da birçok defa bu şenliklere katılmaya zorlanmıştır(Schweigge, 2004:87). Bununla birlikte bir de padişahların tahta çıkışları vesilesiyle düzenlenen, cülus merasimleri vardır. Padişahın tahta oturması, ya kendinden önceki hükümdarın ölümü ya da istemeyerek de olsa padişahlıktan çekilmesiyle olurdu. Sultanın tahta oturmasına genellikle taht-ı saltanata cülûs etti ya da cülûs-ı hümayûn oldu denilirdi (İnalçık, 2005:65). Kurallara

uygun bir cülûs töreninde vezirler, sadrazam, beylerbeyleri, kazaskerler, şeyhülislam, nişancı, defterdarlar, yeniçeri ağası, kısaca tüm devlet erkânı hazır bulunurdu. Cülûs, ağırbaşlı bir kutlama olması sebebiyle, şenlikten çok tören havasında geçmektedir. Fakat, kimi sultanlar çok genç yaşta, henüz sünnet olmamışken tahta çıktıklarından, cülûs merasiminin, bazı zamanlar sünnet gibi başka bir vesileyle birleştirilerek, bir şenlik havasında kutlandığı da görülür (Schweigge, 2004:87) .

Yabancı devlet büyüklerinin ve elçilerin Osmanlı Devleti'ne gelmeleri sebebiyle de şenlikler düzenlenmiştir. Her elçinin gelişi için tören yapılırdı fakat hepsi şenlik niteliğinde olmazdı. Osmanlı Devleti'nde yaşayan yabancıların da şenlik tertip ettikleri olmuştur. Osmanlı'da bulunan azınlıkları ve başka ülkeleri ilgilendiren vesilelerle yapılan şenlikler düzenlenmiştir Türklerin bu şenliklere seyirci, oyuncu, izleyici ve başka cihetlerle katılmaları yönüyle önemlidir.

Osmanlı şenliklerinde oturma düzeni şu şekildedir: Padişah otağı merkezde durur, seyirciler ise otağın etrafına yarım ay şeklinde dizilir. Otağın sol tarafında ziyafet çadırı, sultan kahvecileri, lalaların çadırı ve baltacılar vardır. XV. yüzyıldan sonra ise şenliklerde bir protokol ve program uygulanmıştır (Uslubaş, 2006:122). Devletteki kurumsallaşma ile törenlerin nizamı birliktelik arz etmiştir.

Osmanlıda eğlence kültürü, Turani gelenekten, eski Türk-İslam devletlerinden, özellikle Anadolu Selçuklu devletinden etkilenerek şekillenmiş ve zamanla kendine özgü bir hal almıştır. Osmanlı Devleti'nde eğlencelerin zamanları önceden tayin edilmiştir. Toplum anlayışında eğlence boş zaman geçirme değildir. Eğlenceler aynı zamanda ekonomik yenilenme, insanları kaynaştıran bir faaliyettir. Halk bu eğlencelerde bir araya gelir ve bu vesileyle toplumsal bağlar kuvvetlenir, kültürlenme faaliyeti kuşaklar arasında bu şekilde sağlanırdı. Bu geleneği aktarma faaliyetlerinden en önemlilerinden biri ise bayramlardı.

I. BÖLÜM

1. 16. YY. SONRASI OSMANLI KÜLTÜRÜNDE ŞENLİKLER

1.1. Osmanlı Sarayı

Şenliklerin, eğlencelerin kahir ekserisi sarayda gerçekleşmiştir. Şehzadelerin, sünnet düğünü, şehzade ablalarının evlilikleri sarayda yapılmıştır. Bu törenler esnasında hiçbir harcamadan kaçınılmamıştır. Osmanlıda eğlence ve şenlik kavramları anlatılırken saray kavramına değinmek elzendir. Musiki, Osmanlıda hareme ilk kez Yıldırım Bayezid devrinde girmiştir. Yıldırım, eğlenceye düşkünlüğü ile de bilinmektedir. Devrin kaynakları onun eğlenceye düşkünlüğü konusunda fikir birlikteliği göstermemiştir. Bu konudaki genel kanı, Yıldırım, bir müddet zevk ve eğlenceye düşkün bir profil çizse dahi daha sonra kaynakların ifadesi ile uluların meclislerinde bulunarak bu yaşam tarzını terk etmiştir. Ancak Yıldırım'ın dönemsel olarak içkiye olan düşkünlüğü aşıkardır. Bütün bunlara rağmen Yıldırım kahramanlıklarıyla, fetihleriyle, fethin anısı Ulu Camii ile anılmaktadır.

Saray Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olmuştur. Zamanla eklemeler yapılan saray bugünkü halini almıştır. Bununla birlikte Osmanlıda farklı zaman dilimlerinde Batı tarzında saraylar da yapılmıştır. Yıldız Sarayı idari bir hüviyette iken Dolmabahçe Sarayı Batılı tarzda yapılmış önemli yapılardandır. Fatih döneminde saray hayatı daha da canlanmış, tekamül etmiştir. Fetihten sonra Edirne'den İstanbul'a taşınan sarayda Bizans tesiri de görülmeye başlanmıştır (Şakir, 2011:107).

"Fatih Sultan Mehmet Han, fetihten sonra, bugünkü Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerde bir saray yaptırdı. Bu sarayın hududunun bir hayli geniş olduğu ve Süleymaniye Camii'nin yerinin de bu sahada bulunduğu malumdur. Bu ilk yapılan saray "Eski Saray", Topkapı da "Yeni Saray (Sarayı Cedid)" olarak anılmıştır. Fatih, önce Çinili Köşk'ü, ardından da Topkapı Sarayı'nı inşa ettirmiş ve Topkapı Sarayı'na geçilmiştir. Fatih, Yeni Saray'a Sarayı Cedid ismini vermiştir. Bunun dışında saray, Sarayı Amire, Südde-i Saadet, Der-Devlet gibi adlar da almıştır. Saraya Topkapı isminin verilmesi çok daha sonraları olmuştur." Sultan 1. Mahmut'un yaptırdığı Bizans surlarının yanındaki ahşaptan sahil sarayı yaptırmıştır ve önüne de selam topları koyulmuştur. Buna binaen "Topkapı Sahil Sarayı"

denilmiştir. Saray mütevazı yapısı hoş bahçeleri arşiv zenginliği ile eski imparatorluğun evidir. (Ortaylı, 2008:21-22).

1.2. Şenliklerin Genel Görünümü ve İşlevleri

Şenliklerin ve eğlencenin tarihi insanın tarihi kadar eskidir. Her dönemde şenlikler toplumlar için önem arz etmiştir. Basit bir gruplama yoluna gidilecek olursa takvime bağlı olanlar ve olmayanlar şeklinde sınıflandırılabilir. Eskiden düzenlenen şenlikler daha fazla takvime bağlı olmuştur. Avcı-toplayıcı topluluklardan başlayarak, yerleşik hayata geçen ve sonrasında üreten insan takvime ihtiyaç duymuştur. (And, 1982:1).

Osmanlı şenliklerinde miladi takvime uygun olarak sabit düzenlenen tek şenlik Nevruz'dur. Zamanla törene dönüşen şenlikler, bir gösteri haline gelmiş, işlev ve amacından uzaklaşmıştır. Şenlik ve tören arasındaki önemli ayırım şudur: Törenlere toplumun tümünün katılmaması ve sadece izleyici olmasıdır. Törenleri genellikle seçilmiş bir topluluk hazırlar, düzenler. Bu kişiler topluma karşı sorumlu kişilerdir. Şenliklerse toplumun sosyal olarak nefes aldığı, geçici süreliğine aşırılıklara müsamaha gösterilerek uç isteklerin törpülediği durumlardır (And, 1982:1).

1.3. Şenliklerin İşlevlerine Göre Ayırımı

Öncelikle şenliklerin ekonomik işlevi ele alınacaktır. Şenliklerdeki savurganlığa ve harcamalara dair kısmı *potlaç* kavramı ile açıklanabilir. Kuzey Amerika'da yaşayan yerlilere ait bir gelenek olan potlaç, doğumlarda ölümlerde düzenlenen törenlerde ekabirden kişilerin, kıymetli eşyalarını, mallarını bağışlaması ve tüketmesi adetidir. Bu gelenek bir yarışa dönüşmüş, üstünlük kurma, statü kazanma vasıtası olmuştur. Bu uygulama bir yönüyle sınıf farkını ortadan kaldırmaya yönelik bir adım olarak da düşünülebilir. Bu anlayışın bir benzerine Türk töresinde de rastlanmaktadır. Özellikle Turani gelenekte toy ve şöenlerde potlaça yakın uygulamalar olmuştur. Savurganlığın had safhada olduğu şöenlerde gelen misafirlerin şöende kullanılan eşyaları alması teşvik edilirdi. Bu tutuma daha fazlasıyla mukabelede bulunulmadığı takdirde, kişilerin saygınlığına gölge düşerdi. İster Kuzey Amerika yerlileri ister Orta Asya Türk kültürü için olsun temelde cömertlik yüceltilmiş, ihsan eden yöneticiler takdir edilmiştir. Bu da insana dair ortak

bir nokta olarak göze çarpmaktadır. Büyük harcamalarla yapılan şenlikler, ekonomide görülen bozulmayla birlikte halk tarafından eleştirilmiştir (Ocak,2006:32-34).

1.4. Şenliklerin Genel Görünümleri

En genel manada yakınlaşmak, dayanışma ve sosyal birlikteliğin tesisi gibi işlevleri vardır. Bu şenlikler sayesinde Osmanlı toplumunun hemen her kesimi bir araya gelmiş devlet aidiyeti artırılmaya çalışılmıştır. Suçları sabit olanlar dahi bu eğlencelerden mahrum bırakılmamıştır. Esnafın kendi aralarında düzenlemiş oldukları şenliklerde daha çok mesleki dayanışma öne çıkarken genel şenliklerdeyse toplumun her kesimi kaynaşmış, birbirine yakınlaşmıştır. Şenlikler yalnızca İstanbul'da olmayıp tüm imparatorlukta yapılmıştır. Bu sebeple şenliklerin nimetlerinden bütün imparatorlukta istifade edilmiştir.

En eski şenliklerin hemen hepsi dini kaynaklı idi. Konumuz olan Osmanlı şenlikleri ise ilk bakışta dini değildir. Ancak Ramazan ve Kurban bayramları, mevlütler gibi şenliklerin dinsel kökenleri vardır. Geçit alaylarına müslimgayrimüslim demeden din adamları katılmıştır. Bu şekilde imparatorluğun gücü her birey ve gruplar üzerinde hissettirilmiş, özellikle azınlık isyanları göz önüne alındığında bu katılımların önemi bir kez daha anlaşılacaktır. Burada diğer şenliklerden farklı olarak sünnet şenliklerine sadece Müslüman din adamlarının katıldığını söyleyebiliriz.

Gerek Osmanlı tebaasına gerekse dış dünyaya karşı şenliklerin hükümdarın gücünü ispat gibi sembolik bir anlamı da mevcuttur. Şenlikler sayesinde karşıt görüşler, eritiliyor toplumda huzur ortamı oluşturulmaya çalışılıyordu. Tutukluların salıverilmesi toplumsal bir barış sağlamak amacı ile bu şenliklerde vesile edilmiştir. Şenlikler Avrupa'daki Haçlı ruhuna karşı imparatorluk sınırlarında karşı bir reflekse dönüşüyordu. Şenliklerde görkem, sahne düzeni, giyim-kuşam, aydınlatma, dekor, renk hareket, ses, denge, olağan dışılık gibi çeşitli estetik ihtiyaçları karşılayan tüm öğeler bir araya getirilmiştir. Halk için şenlik temelde günlük olağan akışın dışına çıkmak olarak da yorumlanabilir.

1.5. Osmanlı Şenliklerinin Gündelik Hayata Etkileri

Osmanlı Klasik Dönemi olarak adlandırılan dönem 15. yüzyılın ikinci yarısından 16. yüzyılın sonuna kadar devam eden süreyi kapsar. Kuruluş dönemiyle birlikte gündelik yaşamın bütün yönleriyle şekillendiği kalıplaştığı bir dönem olmuştur. Toplumsal hayatın her biriminde bir gelenekselleşmeye gidilmiştir. Osmanlı Klasik Dönemde hükümdar-kul ilişkisi karşılıklı olarak kabul görmüştür. Zamanla hanedan anlayışı değişse de temelde vatandaş ve ülke padişahın ya da hanedanın malı olarak algılanmıştır (Bulut, 2010: 41). Klasik Dönem Osmanlısında eğlenceler genellikle saray tarafından düzenlenmiştir. Dini eğlenceler, şenlikler, ateş oyunları, şehzade ve sultanların doğumu, seferler ve zafer hazırlıkları en bilindik etkinliklerdir. Şenliklerin mekanı olarak İstanbul'daki At Meydanı'dır. Belirtmek gerekir ki bu mekan sadece Osmanlı döneminde değil Bizans döneminde de çeşitli faaliyetlerin yapıldığı bir alan olup bugün de kendisine Ramazan faaliyetlerinin yapıldığı yer olarak varlığını devam ettirmektedir. Bir eğlence gününde sokaklarda maskeli gruplar ayak naibi, muhtesip gibi ekabirden kişilerin taklitlerini yapıp meydanlarda yılanlar oynatılır, ateşbazlar, hokkabazlar, şişebazlar, takla atanlar, kumarbazlar hünelerini sergilerdi. Burada özellikle belirtmek gerekir ki günlük yaşamda normal şartlarda men edilen davranışlar şenlik zamanlarında hoşgörülle karşılanır hatta kimi zaman tamamı ile göz yumulurdu. Bu sebeple şenlikler yasakların çiğnendiği zaman dilimleri olarak da algılanmıştır. Ordu-millet olarak bilinen Türklerde spora dayalı eğlenceler de son derece önemli olup gündelik hayatın önemli bir parçası olmuştur. Yiğitlik oyunu diye bilinen güreş düğünlerin, bayramların vazgeçilmez faaliyetlerinden biridir. Bir savaş talimi olarak da bilinen okçuluk da Türklerde ileri düzeyde gelişmiştir. Özellikle atlı sporlar toplumun ilgisini çekmiş bu beceriye sahip olanlar toplumda ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar cirit Osmanlı topraklarındaki çok önemli spor etkinliği olmuştur. Yüzyıllar boyu devam eden diğer bir gelenek de şüphesiz avcılıktır. Bir yönüyle ekonomik ihtiyaçların karşılanmasında etkili olan bir yönüyle de nişancılık eğitimi sayılan avcılık tebaadan sultana kadar kabul gören bir faaliyet olmuştur. Padişahların av faaliyetleri genellikle Rumeli topraklarında bulunup ayrıca av köşkleri diye bilinen mimari yapının doğup gelişmesine yardımcı olmuştur. Padişah için bu faaliyetin ne kadar önemli olduğunu anlamak adına şunlara değinmek yerinde

olacaktır. Padişah tasarrufunda görevleri sadece doğan yetiştirmek olan bir kişi av köpekleri yetiştirmek ve bakmakla görevli samsoncubaşı adıyla bilinen hizmetli ve subaylar bulunmaktaydı. Halkın kendi içinde tertip ettiği bir diğer eğlence olan helva sohbetleri toplumsal kaynaşma adına önemli bir faaliyetti. Anlatılan hikayeler, düzenlenen oyunlar, söylenen maniler toplum hafızasının nesilden nesle aktarıldığı önemli bir kültürlenme faaliyeti idi. Kahvehanelerin Osmanlı hayatına girmesiyle yeni bir eğlence kültürü başlamıştır. Kimi zaman ulema ihtilafa düşse de toplumda kabul gören bir faaliyet olarak, her ne kadar zamanla evrilse de, bugün dahi toplumsal hayatın önemli merkezlerinden birisidir. Kahvehanelerin Osmanlı topraklarına girdiği dönemde Müslüman mahallelerde bu yapılar yasaktı. Önceleri kahvehaneler şaraphanelere benzetilmiş bu sebeple toplum tarafından imtina ile yaklaşılmıştır. Bir yönüyle tavernaların yasadışı işletilen şaraphaneler gibi olduğu söylenilip meyhane sahipleri toplumsal yapının tabanında bulunan fuhuş yapanlar, eşcinseller ve gezici cambazlarla aynı statüde değerlendirilmiştir. Lakin bu algı zamanla değişmiştir. Az zamanda saray ve kapıyla ilgili bilgilerin yayıldığı kimi zaman toplumsal muhalefetin merkezi haline gelen, kimi zaman bilgi alışverişinin yapıldığı kahvehaneler, hükümet işlerinin konuşulduğu mekanlara dönüşmüştür. Bu sebeple zaman zaman yasaklanma yoluna gidilmiş yapısı zamanla değişse de sohbet, oyun, eğlence gibi farkı faaliyetlerin düzenlendiği kurumlar olmuştur (Bulut, 2010: 41-44). Osmanlı Klasik Dönemi'nde toplumsal dokuyu bozan en zararlı eğlence tarzı fuhuş olmuştur. 18. yüzyılda cezası ölüm olan fuhuş 19. yüzyılda devlet gözetimine alınmış hem sağlık görevlileri yetiştirilmiş hem de toplumsal huzurun sağlanması adına kişiler gözetim altında tutulmuştur. Her ne kadar iradeler yayınlanıp fahişelerin asılacağına dair önleyici tedbirler alınsa da toplumun ahlaki yapısı korunamamıştır. Frengi vakalarının artmasıyla fuhuşun devlet kontrolüne alınması adına, temelde halk sağlığı gözetilerek, 1856 itibariyle genelevlerin açılmasına yasal olarak izin verilmiştir. Özellikler Dersaadet'te ticari limanların bulunduğu yerlerde Galata'da bu faaliyetler yürütülmüş, yabancı tüccarların eğlence mekanı haline gelmiştir. Buralarda çalışan kadınlar zaman zaman ticari faaliyetlerin yürütüldüğü mekanlarda bir tercüman görevi görmüş, toplumsal hayattan dışlanılmamıştır. Kimi yerlerde sadece yüksek rütbeli devlet adamlarının geldiği mekanlar oluşturulmuş gizlilik esas alınmıştır. Bununla beraber sıradan insanların gittiği lüks döşenmiş şatafatlı evlerde

de bu faaliyetler yürütülmüştür. Özellikle batı tarzı bir eğlenceyi temsil eden piyano bu eğlencelerin ön hazırlık safhası idi. Nadiren de olsa gayrimüslim bazı mahallelerde sokaklarda da hayat kadınlarına rastlanmış, giyim tarzlarıyla kendilerini rahatlıkla teşhir edebilmiştir. (Abdulazizbey, 2002:329)

Osmanlı toplumunda gösteri sanatları da önemli bir yer tutar. Bunların dışında Karagöz-Hacivat ve meddahlıktır. Özellikle Ramazan eğlencelerinde en fazla rağbet gören ve vazgeçilmeyen eğlence vasıtası bunlardı. Karagöz oyunundaki tipler, karakterler ve meslekler şunlardır: Kastamonulu, Bolulu, Kayserili, Aydınli, Ermeni, Rum ve Arap'tır. Belli başlı meslekler ise pastırmacı, oduncu, Rum meyhaneci, pehlivan, Arap dilenci'dir. Zamanla meslekler değişmiş Rumlar; tüccar, doktor, terzi, Yahudiler; bezirgan karakterini canlandırmıştır. Bütün bir toplumu oyunlarına sığdıran Osmanlı bu tiplerini bir üstünlük sebebi olarak görmemiş sadece mizah unsuru olarak kullanmıştır. Spesifik bir örnek olarak Hacivat ve Karagöz tarihten mülhem karakterler olarak sınır bilmez hicivleri ile son nefesini vermiş lakin bu üzücü olay dahi bir eğlence malzemesine dönüştürülmüştür. Klasik Dönemde Batılılaşmanın tesiriyle tiyatro, müzik ve spor alanında yenilikler görülmüştür. Bu dönem 16. Yüzyılın sonlarından başlayıp 19. Yüzyıla kadar devam etmiştir.

II. BÖLÜM

2. 16. YY. SONRASI OSMANLI KÜLTÜRÜNDE EĞLENCE

2.1. Eğlence Türleri

Başta Ramazan eğlenceleri olmak üzere bayramlar, mevlid kutlamaları dini kaynaklı eğlenme kültürünü oluşturmaktadır. Eğlencelerin merkezi başkentte bulunan Topkapı Sarayıdır.

2.1.1 Ramazan Eğlenceleri

Ramazan ayları Osmanlı eğlence kültürüne damgasını vuran zaman dilimi olmuştur. Müslüman halk Ramazan eğlencelerini sonuna kadar tadarken gayrimüslim ahalinin bu şenliklerle irtibatı zayıftır. Ramazan ayında yapılan kısıtlamalar (aleni bir şekilde yeme içme ve içki yasağı) Ramazan gecelerinde yer bulan şenlik ve eğlencelerle telafi edilirdi. Bu gecelerde sahnelenen ortaoyunu sadece Ramazan günlerine özel olmayıp farklı zaman dilimlerinde de sahnelenirdi. Ramazan ayı Müslüman alemi için bir yönüyle eğlence bir yönüyle ibadet ayı olmuştur. Müslüman erkekler için iftar sonrası sahura kadar geçen vakit kahvehanelerdeydi. Ramazan davulcuları söyledikleri manilerle bu ayın önemli kişilerindendir. Bu ayın öncesinde ve devamında devlet bütün tedbirleri alır her türlü disiplinsizliğin önüne geçilirdi. Ramazan ayını muştulayan en önemli merasim Recep ayının 12'sinde Dersaadet'ten yola çıkıp Mekke'ye uzanan Surre Alayı'nın uğurlanması törenidir. Dönemi itibariyle Mekke'nin örtüsünü değiştirmek o dönem İslam dünyasının liderlerinin görevi kabul edilmekteydi. Bu alayla beraber değerli hediyeler de Mekke'ye gönderilmiş yol boyunca farklı beldelere de hediyeler takdim edilmiştir. Kimi tarihçiler yol boyu verilen hediyeleri yol kesicilerden kurtulmanın bir yolu olarak görse de bu faaliyet "hediyeleşme" ve sultanın ihsanı olarak takdim edilmiştir. Ramazan ayı özelinde camilerde ve mescitlerde ferah bir şekilde ibadet edilebilecek ortamlar oluşturulmuştur. Öncelikle sultan olmak üzere devlet adamları iftarlar vermiştir. "Hırka-i Saadet" törenleri ve huzur dersleri sarayın Ramazan ayına has önem verdikleri faaliyetlerdir. Başkentte Şehzadebaşı Camii ile Fatih Camii arasındaki mekanlarda teravih akabinde eğlenceler düzenlenmiştir. Ramazan eğlenceleri otuz gün sürmüştür. Topların atılması, gemilerin düdüklarını öttürmesi, mahyalar ve ışık oyunları Ramazan gösterilerindendir. Vatandaşın saray erkanına kadar bu ay özel

kabul edilip Ramazanın ruhuna uygun şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır (Schweigger, 2004:192).

2.1.2. Topkapı 'da Ramazan İftarları

Topkapı'da düzenlenen iftarlar ziyadesiyle meşhurdur. İmparatorlukta devlet adamlarının iftar vermeleri bir gelenektir. Ayrıca hükümdar adına da hakimiyet nişanesidir. Ramazanlar aynı zamanda siyasi ilişkilerin kuvvetlendirildiği yabancı sefirlere, gayrimüslim ruhani ve cismani liderlere padişahın iftar verdiği bilinmektedir. Lewis, 2008: Devlet erkânı için bu şekilde değerlendirilen süreç tebaa arasında da benzer şekilde uygulanmıştır. Pek çok seyahatnamede geçtiğine göre Osmanlı iftarlarının zengin ve leziz mutfağı fazlasıyla anlatılmış, zengin ve fakirin aynı sofraya oturduğu bir paylaşım merkezi olmuş iftara davetli Avrupalılar oturdukları sofraları gördükleri, hissettikleri mistik havayı anlata anlata bitirememişlerdir. Sadece farklı dinden insanlar değil farklı statülerdeki insanlar da aynı sofrada iftarlarını açıp toplumsal huzurun ve kaynaşmanın bir vesilesi olarak görülmüştür (Ortaylı, 2008: 58).

2. 2. Osmanlı Klasik Dönem Sonrası Eğlence Anlayışı

İmparatorluk kendisini ilk defa Batı ile 18. Yüzyılda kıyaslamış ve geride olduğunu kabul etmiştir. Lakin Batının örnek alınıp yeniliklerin yapılmaya başlandığı dönem Tanzimat Dönemi olmuştur.

Dönemin en mümeyiz vasfı Batılı kurumların olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne entegrasyonu bir devlet politikasıdır. Bu nokta Türk modernizminin en sancılı yönünü oluşturmaktadır. Zira toplumlar arası doku uyumsuzlukları göz ardı edilmiş, yeniliklerden beklenen neticeler elde edilememiştir. Taklitten öte geçemeyen değişme süreci içselleştirilememiş, yenilikler askeri alanda başarıyı getirememiş, savaşlarda alınan mağlubiyetler son bulmamıştır. Ayrıca bu değişim süreci halkın kendi beklentisi olmayıp bir halk hareketi olarak kazanılmadan "padişah lütfu olarak" halka takdim edilmesi, kazanılan hakların toplum nezdinde kıymet bilinmeyişi sebebiyet vermiştir.

1839 Tanzimat Fermanı'yla başlayıp Meşrutiyetin ilanına kadarki süreci kapsayan Tanzimat Dönemi Batı etkisinin Osmanlı'ya en fazla tesir ettiği dönemdir. Çöküşün durdurulması için Batıdan birbirinden farklı askeri ve idari birçok yenilikler

alınmış bu yenilikler toplumsal hayata değişim olarak yansımıştır. İlk dönem değişiklikleri temelde askeri alanda yapılp gerekli muvaffakiyetlerin görülmemesi sebebiyle siyasi muhalefeti sindirmek, din adamlarının yeniden nüfus kazanmak adına bir fırsata dönüştürdüğü süreç olmuştur. Özellikle matbaanın imparatorluk sınırlarına girmesiyle ulema yeniliklerin önündeki en büyük engel olmuştur. Zira yenileşme toplumsal statünün yeniden değişmesi anlamına gelmekteydi. Bu dönemde görülen yenilik karşıtı hareketler genelde yeniçeri ocağına mal edilse de yeniçeri ocağını harekete geçiren ulemadan alınan cesaretle olmuştur (İnalçık, 2005: 68).

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı geleneksel eğlence anlayışının yanına tiyatro, gece klüpleri, barlar, gazinolar, birahaneler eklenmiştir. Yabancı tüccarların kendi topraklarına has eğlence kültürünün Osmanlı sınırlarına taşmasıyla Osmanlı eğlence hayatı yeni renklerle tanışmış, önceleri bir arada bulunması yasak olan kadın ve erkeklerin beraberce eğlendikleri yeni sosyal mekanlar ortaya çıkmıştır. Bu mekanların en bariz örnekleri balo salonları, kafeler ve klüplerdir.

2.3. Osmanlı'da Bayramlar

Milli ve dini yönden önem arzeden ve kutlanan bayramların biçim ve kurallarını gelenekler belirlemiştir. Milli bir bayram olarak kutlanan Nevruzun zamanı sabit olup dini bayramlar hicri takvime göre kutlandığından dolayı yılın farklı aylarına tekabül etmiştir. Dini ve milli bayramlar daha fazla bir anma merasimidir ve kaynağı ilahi dayanıklıdır. "Adet halini alan sevinç ve keder; bir araya toplanma günü" olarak adlandırılan bayram denilince Arap toplumu için Hacc mevsimi akla gelmektedir. Bugünler özel bir öneme sahip olup hep beraber kutlanmıştır. Bir kısmı mitolojik temeller üzerine yerleştirilen bayramlar İbrahim'i geleneğin mirası olarak farklı toplumlarda devam ede gelmiştir. Bayramlar en çok eski çağda kutlanılmıştır. İlk bayram sahnesi tasviri Çatalhöyük duvar resimlerinde çizilmiştir. M.Ö. 6 bin yılına sabitlenen bu çizimlerde tasvir edilen sahne bereketle geçmiş bir av sonrası Tanrı huzurundaki toplu dans gösterisidir. Zaferlerin yıl dönümleri, hanedana mensup kişilerin doğum, sünnet, tahta çıkış zamanları bayramlara konu olmuştur. Her ne kadar israf ve savurganlık yasaklansa da bayramlarda bu prensiplere dikkat edilmemiş, izzet-ü ikramda sınır tanınmamıştır. Bu yeme içme, ikram kültürü bayramın gerekliliği sayılmıştır (Baykal, 2008: 55-58).

İslamlık öncesi dönemde de "İd Günü" olarak kutlanılan günler en eski Türk bayramlarını ifade etmekteydi. Biri ilkbaharda diğeri sonbaharda düzenlenen kurultay ve yanına eklenen "toy meclisleri", nevruz kutlamaları buna örnektir. Selçuklu Devleti döneminde özellikle dini bayramlara büyük önem verilmiştir. Saray süslenmiş bayram namazı sonrasında hanedan üyeleri, devlet adamları ahalinin tebriklerini kabul etmiştir. Bu günlerde sarayda davul zurnalar çalınmış, hükümdar halka dahil olmuş, camilere gidilmiştir. Kurban edilen hayvanlar ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Halife ile sultanlar hediyeleşmiştir. Daha önceleri Fatımilerde, Abbasilerde, Selçuklularda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de Mihrican Bayramı kutlanmıştır. Birlik ve beraberlik günleri olan bayramlar Musaila ya da camilerde kılınan namazdan sonra başlayıp yaşça küçük olanların kendinden büyüklerin elini öpmesiyle devam eden toplumun alt sınıfından bekçi, çöpçü, tulumbacı gibi kamu hizmeti gören kişilere bahşişlerin verilmesiyle devam ederdi. Bayramlaşmalarda amir-memur ilişkisi esner, ev ziyaretleri yapılırdı. Zamanla masrafı artan bayram ziyaretleri 1845'ten sonra resmi olarak kaldırılmıştır (Özkan, 2007:272-274). Çıkarılan bir kararname ile memurların amirlerinin evine gitmesi yasaklanmış, memurların çalıştıkları yerlerde bayramlaşmaları sağlanmıştır. Sarayda bayramlaşmanın kural ve usulü 2. Mehmet döneminde olmuştur. Bu kanunnameye göre bayram Hırka-i Saadet dairesinde başlar, padişah kurulan tahtın üzerine oturduktan sonra imam ve hatiplerin Aşr-ı Şerif okumasıyla devam ederdi. Daha sonrasında Haznedarbaşı orada bulunanlara hediyeler sunardı. Ardından Mehter Takımı'nın dinletisi başlardı. Orada bulunanlar marşlara alkış tutmuşlardır. Akabinde duacı çavuşlar ağız birliği ile dua etmişlerdir (Abdülazizbey, 2002: 261-273). Özellikle belirtmek gerekir ki padişahın bayramlaşacağı kişiler daha önceden belirlenir, belirlenen kişilere tebliğler yapılır, bu kişiler de davetten büyük haz duyardı. seçilen kişiler Ayasofya Camii'nde sabah salatını ikame ettikten sonra sarayın Kubbealtı'nda toplanırdı. Silahtar ağa sünnet odasındaki sultana toplanıldığını bildirir, akabinde sultan Arz Odası'na giderdi. Has Odalılar, Arz Odası ile Babüssaade arasında muntazam bir şekilde dizilirler, sultan da Arz Odası'ndan ayrılıp tahtının hemen önüne durur Nakib-ül Eşraf padişaha dönerek kıyamda elleri kaldırılmışı bir şekilde dua okur, sonrasında sultanın bayramını tebrik eder, selam ile huzurdan ayrılırdı. Enderun ağaları hep bir ağızdan "Esselamu Aleyküm ve

Rahmetullah" derdi. Yardım temennisinden sonra Mehter Takımı çalmaya devam ederdi. Tören esnasından diziliş şekli şu şekildedir; tahtın sağ arkasında Kızlar Ağası, solda Silahtar Ağa kıyamda beklerdi. Bu zaman diliminde başkentte bulunan Kırım Hanzadeleri de tören alanında bulunurdu. Tahtın hemen karşısında Sekbanbaşı Ağa ardında Sipahi ve Silahtar Ocakları ve Subayları, Kapıcıbaşılar ve Teşrifatçılar bulunurdu. Üst düzey yöneticiler sağ taraftan gelip sırasıyla Sadrazam, Vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri sultana yaklaşır eğilmek suretiyle saygılarını takdim eder akabinde etek öperlerdi. Buna mukabil sultan da eteği öpülürken her bir idareci için ayağa kalkardı. Bu oturup kalkmalar esnasında mecliste bulunanlar da duyulacak şekilde "Maaşallah" derdi. Bayramlaşma merasimi gruplar halinde devam eder etek öpme faslından sorumlu olmayan tek kişi ise Şeyhülislam olurdu. Padişahın huzurunda saygıyla eğilir sultanın elini öper sonra yerine geçerdi. Has Odada oturan padişah eğlendirilir bu esnada birbirinden değerli tabaklarda helva tatlısı ikram edilirdi. Yeniçerilere ise yemekleri saray bahçesinde sunulurdu (Nutku, 1992: 262-264).

Kimi bayramlarda sultan tarafından halka açık devasa şenlikler organize edilmiştir. Bunlardan biri Sultan Abdülaziz tarafından 1866'da düzenlenen ve üç gün süren bahar şenliğidir. Osmanlı şenliklerinde genel itibariyle izleyiciler yarım ay şeklinde oturtulur, padişahın otağı tam merkezde olurdu. 15. asırdan sonra şenlikler protokole bağlanmıştır. Bu protokole göre sabah namazından sonra bayramlaşma, taltif etme ve yemek ikramı ile geçer, öğleden sonra gösterilere ayrılırdı. Büyük organizasyonların gecesinde kandiller yakılırdı. 19. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra saray orkestrası Mehter Takımı'nın yerini almıştır. Bu dönemde Klasik Türk Müziği ile beraber Batı tarzı müzik de dahil olmuştur (Nutku, 1992: 264).

Padişahların bayram sabahlarında namaz kılmak üzere saraydan ayrılıp namaz kılınacak camiye gitmeleri ve dönüşleri esnasında düzenlenen merasim bayram alayıdır. Namazın kılınacağı cami padişah tarafından seçilir bu tercih ya Ayasofya Camii ya da Sultan Ahmet Camii olurdu. Her bir safhası özenle düşünülerek düzenlenen bu faaliyetler bir yönüyle devlet otoritesini devlet adamlarına ve tebaaya hissettirme, diğer yönüyle de devletin kutsaliyetini muhafaza etmek adına yapılmıştır (Nutku, 1992: 262-263).

Törenler esnasında kılık kıyafete son derece önem verilmiş, kullanılan teçhizat ve takılarda göz alıcı parçalar tercih edilmiştir. Törenler esnasında yeniçeriler bir yönüyle sultana bağlılıklarını arz eder diğer yandan da Bektaşî geleneğinin yaşatılması adına tarihsel hafıza sürekli canlı tutulurdu. Bayram eğlenceleri sarayla sınırlı kalmayıp paşaların konaklarında da düzenlenirdi. Saray kadar ihtişamlı olmasa dahi gelir durumu ve statüye göre bütün imparatorlukta bugünün özel olduğu hissettirilirdi.

Bayram günlerinin en gözde eğlencelerinden biri bir esir tarafından salıncakta sallanmak olarak tarif edilmiştir. Tavan direkleri süslü, meyveleri bol tabakların sunulduğu bu beşikler ekabirin eğlence tarzını yansıtmaktadır. Başka bir yabancı gözden nakledildiğine göre salıncak daha yüksele çıkartılarak el ve ağız yordamıyla meyvelerden en çok toplayan yarışmayı kazanmış sayılıyordu. Aynı şekilde salıncakları sallayanların ziyadesiyle para kazandığını bizlere haber vermiştir. Bayramların başlangıcı arefe günü top atışıdır, son günü ise ikindi vakti atılan toptur (Uslubaş, 2006: 121-122).

2.4. Spora Dayalı Eğlence Etkinlikleri

“Spor” kelimesi Batı kaynaklı bir sözcük olup Fransızca “desporte” den türemiştir. Anlamı “aylak, aylaklık” tır. Osmanlı toplumu için spor hem savaşçı vasıflarının muhafazası hem de geliştirilmesi adına önemlidir. Osmanlı modernleşmesi her alanda olduğu gibi spor alanında da Batı örnek alınarak gerçekleştirilmiştir. 19. Asrın ikinci yarısından sonra İzmir’de varlıklı Levanten ailelerinin katkılarıyla tenis, yüzme, futbol, bisiklet, jimnastik şehirde yayılmıştır. Bu spor faaliyetleri içerisinde toplum tarafından en çok tutulan futbol olmuştur. Spora dayalı eğlence etkinlikleri alt başlıklar halinde şöyle sıralanabilir:

2.4.1. Cirit

İlk dönemleri itibarıyla yoğun bir şekilde oynanan cirit, Batılılaşma süreciyle terk edilen oyunlarımızdan biri olmuştur. Zamanında savaşçılık özelliğinin gelişmesine katkıda bulunan bu ata sporu Tanzimat Dönemi’nde Batılılar tarafından vahşi ve sert bulununca oynanmaz hale gelmiştir. Hem bir ata binme becerisi hem de savaş becerisi olan cirit günümüzde yoğun olarak Orta Asya’da devam eden gelen bir

oyun olup günümüzde de canlandırılmaya çalışılan ata sporlarından bir tanesidir (Aybet, 2003: 176).

2.4.2. At Yarışları

1840'larda belli bir kaideye bağlı olmadan başlan yarışlar 1850'lerden itibaren düzenli bir hal almıştır. Bu etkinlik toplumun her kesiminden ilgiyle karşılanmıştır. Bu faaliyetlerin Osmanlı toprağına girmesinde İngilizler etkin rol oynamıştır. Başlangıcı itibariyle at yarışlarının düzenlendiğı günler özel günler olarak algılanıp ziyafetler verilmiştir. Bu faaliyetlerin katılımcıları çocuklar ve erkekler olmuştur (Öztürk, 2014: 238)

2.4.3. Deve Güreşi Şenlikleri

Türk geleneğinde asırlardır sürdürülen bir gelenektir. 1. Dünya Savaşı'na kadar fazlasıyla ilgi çeken bir etkinlik olan deve güreşi son dönemde etkisini yitirmiştir. Özellikle İzmir'de fazlasıyla rağbet gören bu eğlence türü müslimgayrimüslim demeden bütün toplumun dikkatini celp etmiştir (Aybet, 2003: 176).

2.4.4. Futbol

İmparatorluk sınırlarında ilk olarak nerede oynandığı tam anlamıyla bilinmese de birçok ilkin yaşandığı İzmir'de oynandığı sanılmaktadır. Futbol 19. asırda özellikle Türklerle İngilizler arasında oynanan bir spor dalı olmuştur (Şirin, 2015: 414)

2.5. Düğün

Düğün ve evlenme adetleri Türkler için son derece önemlidir. Bekar birisi evlenmek istediğinde kızı babasından talep eder, giyim tarzlarından dolayı bu kızın yüzü genelde bilinmezdi. Bu sebepten çoğu zaman erkekler evliliklerinden pişman olmuştur. Osmanlıda evlilik konusu seyyahlar tarafından hayretle karşılanmıştır. Düğün günlerinde düğün alayı çeşitli süs eşyaları ile bezenirdi. Yöresine göre farklılık arz etse dahi geleneklere göre bazı ritüeller düzenlenirdi. Düzenlenen düğünlerin ortak yönü temizliğe özen gösterilmesi, ikramların sunulması, misafirlerin memnun edilmesidir. Bütün misafirler atlarına binip gelin atına eşlik ederlerdi. Gelinin damadın evine getirilmesi akşamüstüne denk getirilir, kadınlı erkekli eğlencelere rastlanılmazdı (Schweigge, 2004: 205-206). Seyyahların

aktardıkları bu bilgilere temkinli yaklaşmak isabetli olur. Zira geleneklerin altında yatanları bilmeyen seyyahlar, onların oluşum sürecinden haberdar olmayan kişiler yapılan faaliyetleri zaman zaman yanlış yorumlamıştır. Eğlenceler sırasında esas alınan temel nokta şeriata aykırı davranılmamasıdır (Aybet, 2003: 195).

Türkler için düğün soyun devamını ifade etmektedir ve bu faaliyet ailenin oluşmasındaki ilk basamaktır. Düğünlerde okunan mevlitler aile kurumunu sadece bir milli yapı olmaktan çıkarıp aynı zamanda dini motiflerle bezemiştir. Bu yönüyle düğünler sadece bir eğlence faaliyeti değildir. Düğünler askeri hünerlerin sergilendiği, spor müsabakalarının yapıldığı, müslim-gayrimüslim tebaanın kaynaştığı çok yönlü bir faaliyettir. Tarih boyunca at sürmede ve atın üzerinden ok atmadaki başarısıyla kendinden söz ettiren Türkler bu hünerlerini sadece savaş meydanlarında göstermeyip eğlence hayatlarına da dahil etmişlerdir. At üstünde oynanan oyunlarıyla başka milletlere ilham olan Türkler zorunluluklarıyla eğlence hayatlarını cem etmişlerdir. Eğlence zamanlarında söylenen şarkılar sözlü edebiyatın gelişmesinde, destanların oluşmasında, kahramanlık hikayelerinin nesilden nesile aktarılmasında önem arz etmiştir (Schweigge, 2004: 205).

Eğlenceler sırasında aç insanların doyurulması önemli bir faaliyet olup Orta Asya bozkırlarına uzanan Türk devlet geleneğinin bir yansımasıdır. Günümüzde de önemini koruyan düğün törenleri şenlik olarak kutlanmakta, halk arasında birlikte yaşama ve sosyal paylaşımın bir gereği olarak varlığını devam ettirmektedir. Düğünlere katılım diğer eğlencelerle kıyaslandığında daha önem arz etmekte, zamanı itibariyle daha çok bahar mevsimi tercih edilmekte bu yönüyle hem nevrüz geleneğini sürdürmek adına hem de sosyal kaynaşmayı sağlaması yönünden toplum hayatına katkı sunmaktadır. Düğünlerde Cihaz Alayı önemli bir ritüeldir. 1834'te Sultan 2. Mahmut'un kızı Saliha Sultan ve Rıfat Paşa'nın düğünlerinde Beşiktaş Sarayı'ndan alınıp Neşatabat Sarayı'na götürülmüştür. Bu merasimde önemli olan nokta çeyiz alma vaktinin pazartesi gününe denk getirilmesi geleneğidir (Schweigge, 2004: 205).

Sultanların düğünleri de eski saray ya da yeni saraydan başlardı. Kırmızı atlas cibinlik giymek hanedan geleneğidir. Sultan düğünlerinde kullanılan gelin arabalarını iki çifte atın çekmesi adettendir. Gelin alayına devlet erkanı, vezirler, sadrazam

katılmıştır. Nahıl ya da nakil adıyla anılan balmumu süsler bu alayın önünde yer almaktaydı. Sadrazam ile diğer devlet erkanı hediyelerini taşınılan yerleşilecek konağa gönderirlerdi (Baykal, 2008: 2.78).

Sultanlar genellikle yüksek rütbeli devlet adamlarına eş olarak verilmiştir. Aynı zamanda siyasi evliliklerde kullanılmıştır. Has Oda içinde muhafaza edilen mukaddes emanetler sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebeple padişah kızları için yapılan törenler Has Oda'da yapılmaktaydı. Merasim boyunca devlet erkanı da eşlik ederdi. Padişah kızlarıyla evlenen kişiler hanedana damat olduklarından "Damat" unvanını alırlardı. Osmanlı sarayında ilk büyük düğün Yıldırım Beyazıt'la, Germeyan beyinin kızı Devletşah hatunun düğünüdür. Germeyan Beyi zeki bir ihtiyardı. Günden güne büyüyen ve kuvvetlenen Osmanlı Devleti'nin bir gün kendi ülkesi içinde büyük bir tehlike teşkil edeceğini sezdi ve oğlu Yakup Beyi çağırarak: Oğlum! Dedi- bu vilayetin elinde kalmasını dilerse Osmanlı ile hoş geçin ve bu kızlardan birini muhakkak Murat Hanın oğluna ver. Yakup bey ihtiyar babasının düşüncesini haklı buldu meseleyi Murat Hana açmak için zamanın ulemasından İshak hocayı kıymetli hediyeler ile Bursa'ya gönderdiler. Hediyeler arasında gayet cins atlar ve Kütahya ile Alaşehir'in o devirde pek makbul ve meşhur olan dokuma bezleri vardı. İshak hoca, Osman oğlunu ziyaret ederek; 'Kızımızı oğlunuza alın, çeyiz olarak birkaç parça hisar veririz' dedi (Öztürk, 2014: 214)

Germeyan beyi Osmanlı Devleti ile dost geçinmek için her fedakarlığı göze almıştır. Kütahya, Simav vilayeti ile Tarşanlı ve İğrigöz kalelerini çeyiz olarak vermiştir. Sultan Murat bu teklifi memnuniyetle kabul etmiştir. Osmanlı tarihinin ilk büyük düğünü Bursa'da yapılmıştır. Bu hakikatte bir saray düğünü değil, binlerce halkın, bütün bir vilayetin iştirak ettiği muazzam bir şenlik olmuştur. Civardaki bütün hükümdarlar düğüne davet edilmiş, Esfendiyar, karaman, menteşe ve Saruhan oğulları ile Mısır elçisi zengin hediyeler ve muhteşem alaylar düzerek Bursa'ya gelmişlerdir. Bilhassa hediye vermekte herkes birbirine rekabet etmiş, yabancı mümessiller arasında en ziyade Mısır elçisinin getirdikleri göze çarpmıştır. Ümera arasında ise Gazi Evrenos beyin verdiği hediyeler binbir gece masallarının hediyelerine benziyordu; yüz köle ve yüz kız oğlan kız cariye, on ölenin elinde içi altın dolu on gümüş tepsi diğer on kölenin elinde içi gümüş dolu on altın tepsi, geri kalan seksen köleden hiçbirinin eli boş değildi. Zaman, servet ve ihtişam asrı, devir

eski Türklerin dillere destan olan kerem ve sahavet devriydi. Murat Han bu sahavet yarışında misafirlerinden geri kalmak istemedi ve Evrenos Beyin hediyelerini Mısır elçisine, elçinin getirdiklerini de Evrenos Bey'e verdi. Diğer bütün hediyelerde fakir halka dağıtıldı. Millet günlerce yedi içti eğlendi. Gelin almak için Bursa kadısı, kapıkullarından Aksungur, Aksungur'un karısı, Beyazıd'ın dadısı ve kadının hatunu ile bin yarar sipahiden mürekkep bir alay Bursa'dan Kütahya'ya gitti. Germiyan beyi bu heyeti büyük törenle karşılamıştır. Yine hediyeler, ziyafetler verildi ve ardından Osmanlı mülküne kaleler, vilayetler götüren güzel kız Beyazıd'ın dadısına emanet olunarak aynı merasimle Bursa'ya getirildi. 2. Mehmet'in düğününde ise bu derece ihtişam görülmemiştir. Eğlenceyi çok seven II. Murad kızlarını, kız kardeşlerini büyük düğünler yaparak evlendirmiştir. II. Kosova harbinin dönüşünde elinden kaçırdığı saltanatın hasreti ile Manisa'da çile dolduran oğlu Mehmet'i evlendirmeye karar verdiğinde Fatih Sultan Mehmet 19 yaşındadır (Öztürk, 2014: 224).

İlk Osmanlı düğünlerinde eski Türk türleri canlanıyor halk arasında verilen ziyafetler Oğuz hanlarının şölenlerini hatırlatmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Bizans'ın bütün fenalıklarına tevarüs eden Osmanlı sarayında yavaş yavaş bu düğünler yozlaşmıştır. Saray eski düğünlerde halka ikram eder, fakirleri sevindirirdi.

Osmanlı tarihinde hiçbir düğün III. Mehmet'in sünnet düğünü kadar parlak ve muhteşem olmamıştır. Elli dört gün süren bu Sur-i Hümayun israf ve sefahat bakımından bütün saray düğünlerini gölgede bırakmıştır. Tam elli dört gün bütün İstanbul halkı at meydanında yaşamıştır. Oyunlar ve eğlenceler serisi ise görülmemiş derecede zengindi. Osmanlı ülkesinin bütün soytarıları cambazları ve hokkabazları sıra ile hünerlerini gösterdiler.ilk seride vücuduna kargılar saplayan Hırvat ve Macarların kanlı oyunları göze çarpmaktadır (Öztürk, 2014: 231).

Osmanlı düğün geleneğinde sadece İstanbul'daki vezirler, şeyhler ve ilim adamları bulunmaz bununla beraber taşradaki vezirler ve rütbeli memurlar da davet olunurdu. Mihrimah Sultan'ın düğünü için Sadrazam eliyle düğüne davet mektupları gönderilmiş, Sur-ı Hümayun'a davet edilmiştir (Işık, 2014: 29). Davet edilen konukların yerleri daha önceden belirlenir, tören gününde herkes protokol sırasına göre oturur ve eğlencelere eşlik ederdi. Bazı zamanlarda komşu devletlere ve İstanbul etrafından geleceklere davetiyeleri takribi bir yıl öncesinden gönderilirdi. Bu

yönüyle saraya dair bütün işlerde bir ciddiyet ve protokol usulü oluşturulmuştur. Şeyhülislam, sadrazam, İstanbul kadısı, Selanik kadısı, eski kazaskerler, Anadolu kadısı, diğer kadılar, bölük halkı ve ağaları, imamlar, hatipler, Anadolu ve Rumeli'deki tımar sahipleri bu davet listesinde bulunanlardan başlıcasıdır. (Baykal, 2008: 84-86).

Bazı zamanlar sünnet düğünleriyle sultanların düğünleri art arda düzenlenmiştir. Sultan 2. Mahmut'un oğulları Abdülaziz ve Abdülmecit'in sünnet düğünleri buna örnektir. Bir usul olarak şehzadelerde beraber sünnet edilecek çocukların isimleri çok önceden defterlere kaydedilmiştir. Çocukların sünnet kıyafetleri de üç gün öncesinden ailelere teslim edilmiştir. Düğünün yapılacağı yer genellikle "Sadabad" olmuştur. Bu törende de yine tertip ve düzene son derece önem verilmiş, tören hazırlıkları için memurlar ve Ebniye-i Hassa müdürü görevlendirilmiştir. Sünnet yapılacak çocukların sağlıkları ve sıhhatleri için süslü ve konforlu yataklar, yastıklar, minderler hazırlanmış, mücevher işlemeli yorganlar konulmuştur (Alikılıç, 2002: 198)

Törende devlet büyüklerinin evlatları için hususi yerler yapılmış göz alıcı süslemelerle mekan dekore edilmiştir. Tüm hazırlıklar için hazineden ödenek ayrılmış, eksiksiz bir düğün için gerekli tüm harcamalar Sultan 2. Mahmut tarafından karşılanmıştır. Sünnet merasiminin zahmetsiz ve kolay yapılması vesilesiyle kurbanların kesilmesi adet olmuştur. Aynı zamanda donanmadan atılan toplarla bu sevince ortak olunmuştur. Çocuklarla beraber şehzadelere acılarını unutturmak için gösteriler düzenlenmiştir. Özel kostümlü komedyenler, taklabazlar, zorbazlar esprili oyunlar sergilemiştir. Sultanlar sünnet akabinde çocuklarını ziyaret etmiş, tekrar köşküne dönmüştür. Ayrıca belirtilmesi gereken şudur ki bu ziyaretler iki defa gerçekleştirilir; bunlardan birincisi babanın evladına merhameti, ikincisi bir devlet geleneği olarak tören havasında gerçekleştirilirdi. Padişah ziyareti sonrasında şehzadeleri ziyarete gelenlere daha evvel hazırlanan hediyeler takdim edilirdi. Törenler şehzade sünnetleriyle başlayıp takriben bir hafta boyunca devam etmiştir (Işık, 2014: 50-53).

2.6. Osmanlı Eğlence Mekanları

2.6.1. Panayırlar

Osmanlı eğlence hayatı içerisinde panayırlar da büyük önem taşımaktaydı. İnsanların bir araya geldiği etkinlikler içerisinde yüzyıllar boyu panayırlar hem alışverişin yapıldığı hem de kültürel kaynaşmanın yaşandığı mekânlar olmuştur (Doğan, 2011:78). Yılda bir ya da iki defa düzenlenen Osmanlı panayırları, yedi günden kırk beş güne kadar açık durmuş ve ziyadesiyle geniş bir alanın ihtiyaçlarını gidermek için yerli esnafın yanı sıra yabancıların da ticari metalarını pazarladığı fuar alanlarıdır. Osmanlı toprakları üzerinde gerçekleştirilen panayırlar, sosyal ve ticari içerikli olma üzere iki ayrı amaç için düzenlenmekteydi. Osmanlı hükümetleri, panayırları gelir alanları olarak düşündüğü için, ticari panayırlar diğerine oranla daha fazla düzenlenmekteydi. Anadolu’da kurulan panayırlar içinde en büyüğü Balıkesir Panayırı idi. Bu panayıra Anadolu’nun çeşitli şehirlerinden katılımcılar geldiği gibi, Halep ve Şam’dan da birçok katılımcı ürünleri ile bu panayıra katılmıştır (Kumaş, 2011:64-66).

2.6.2. Kahvehaneler

Kahvehaneler, Osmanlı toplumu için önemli eğlence mekanlarından biridir. “Kahva” sözcüğü Arapça kökenli olup ilk dönem itibarı ile “Şarap” anlamında kullanılmıştır. Kimi kaynaklarda ise “Bade” anlamına gelmektedir. Kahve yoğun bir şekilde Yemen civarında kullanılmıştır ve muhtemelen İbraniler “Koyu kara” manasında kullanmış, Osmanlı toplumu için ise kahvehaneler “Şarapsız meyhaneler” diye algılanmıştır. Osmanlı topraklarında kahvehanelerin hızlı bir şekilde yayılmasıyla mülk sahipleri rekabete girmiş, en gözde mekan olmaya çalışmıştır. Kahvehaneler yoğun olarak Ramazan ayında, bununla beraber yılın değişik zamanlarında meddahları konuk edip farklı oyunları sergilemiştir. Bu yerlerde sadece kahve değil; çay, şerbet ve değişik içkiler verilmiştir. Kahvehanelerin müşterileri sadece erkeklerdir. Ancak kordon etrafındaki kafeler kadınlı erkekli mekanlardır (Aybet, 2003: 167).

Osmanlı toplumunda kahvehaneler, sosyal paylaşım alanı olarak sıklıkla kullanılan mekânlardan biriydi. Kahvehaneler, yalnızca yetişkin erkeklerin bir araya gelip, çay ve kahvesini yudumlayıp, nargilesini içip muhabbet ettiği bir mekân

değildi. Bu mekânlar aynı zamanda bilgi alışverişinin yaşandığı, valilikten, belediyeden veya İstanbul'dan ulaşan bir takım duyuruların ilan edildiği veya tartışıldığı, içinde gazete okunan ve birer kültür kurumu işlevi gören mekânlardı. Dolayısıyla, zamanla ve kendiliğinden bir kahve kültürü oluşmuştu (Abdulazizbey, 2002: 301-306).

Her kahvehane kendine has birtakım özellik edinmiştir. Kimi kahvehanelere yalnızca gençler gitmekte, kiminde ise sadece nargile içilmekteydi. Osmanlı toplumunda ilk kahvehaneler 16.yüzyılın sonlarına doğru açılmaya başlanmıştır. Daha önceden, bilge ve sözü dinlenilir bir kişi etrafında toplanılıp yapılan muhabbetler, bu tarihten sonra kahvehanelere taşınmıştır. Tütün ve tönbeği ismi verilen içki ise I.Ahmed döneminden itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır (Bulut, 2010: 66-69).

2.6.3. Birahaneler ve Meyhaneler

Bira en eski alkollü içeceklerden biridir, ilk defa Mısır'da ortaya çıktığı sanılmaktadır, daha fazla piramit işçilerine kullanılmıştır. Takriben M.Ö 4000-3500 yıllarına rastlamaktadır. Bizim ülkemizde İzmir Prokopp Birahanesi'nin kuruluşu 1846'dır. 19. yüzyılda siyasi gelişmelerin eşliğinde Osmanlı'nın Almanya'ya yaklaşmasıyla birlikte bira kültürü Osmanlı topraklarında yaygınlaşmaya başlamıştır. Bira üretimi en fazla İstanbul'da yapıлып ikinci sırada İzmir vardır. İslam dini her ne kadar içkiyi yasak etse de Osmanlı'da Müslüman tebaa fazlasıyla içki tüketmiş ve bu birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Özellikle belirtmek gerekir ki Osmanlı'da içkinin fazla tüketilmesi doğrudan doğruya eski geleneklerin devam ettirilmesiyle alakadardır (Özkan, 2007: 135).

Orta Asya'da kırmızı tüketen Türkler, İslamiyet'i seçtikten sonra da alkol tüketimine devam etmiştir. Bununla beraber İslam öncesinde tüketilmeyen domuz eti, İslamiyet seçildikten sonra da tüketilmemiştir. Dolayısıyla din, geleneklerin belirleyicisi olmaktan uzak olup toplumsal alışkanlıkların şekillendiricisi olamamıştır. Kahvehaneler ve meyhaneler arasındaki farka gelince meyhanelerde yalnızca alkollü içecekler satılmış, bununla birlikte mekanda müzik de yer almıştır. Meyhaneler, kahir ekserisi itibarıyla alt sınıfın kullandığı mekanlardır. Bu mekanlar toplumdan saklanmamıştır (Bulut, 2010: 69-72).

2.7. Türklerin Yaptıkları Diğer Birçok Eğlenceye Dair

Hava güzel olduğu zaman insanlar şehir dışına çıkıp, kadınlar kadınlarla birlikte ve erkekler bir arada, kırlara gider, atlarla koşarlar, kollarını güçlendirirler, sırtık atarlar, atlarlar, taş atarlar, yay çekerler, koşan at üstüdeyken bir mızrak ile bunu eğmeden ve yere saptırmadan yerde bulunan şapkayı almaya çalışarak atla kargı oynarlar, koşan bir atın üstünde üç kişinin birlikte durması gibi Memlûk tarzı sınamalar yaparlar. Sol elinde küçük bir kalkan büyüklüğünde, sivri uçlarla dolu bir top ve Türklerinkinden daha kısa olan Mağrip-Arap türü kılıçlarla oynarlar; ud ile nazlı şarkılar çalarlar (Bassano, 2011:135-136).

2.8. Sarayda İçoğlanların Oyun ve Eğlenceleri

Bayram zamanlarında önemli fetihlerden sonra düzenlenen halk eğlencelerinde hür bir şekilde oynamaları, şarkı söylemeleri, her odayı ziyaret edebilmeleri ile neredeyse sınırsız bir eğlenme ve eğlendirme hakkına sahip olan içoğlanlar, diğer zamanlarda sürekli sarayda bulunmak zorundaydılar. Daha çok kendilerine yakın buldukları bir hayvanın şekline bürünürler, karakter olarak olgun olanlarsa dokurcun, minkale ve satranç gibi akla dayalı gösterişsiz oyunlar oynamıştır. Osmanlı topraklarında Şer'i hükümlere aykırı olması sebebiyle kumara izin verilmemiştir. Ancak Şer'i hükümlerle çelişmeyen her türlü oyuna izin verilmiştir. Burada istisnai bir durum olarak bütün İslam şeriatında caiz olsa da padişah fermanıyla yasaklandığı dönemler olmuştur (Öztürk, 2014: 25-26).

2.9. Raks ve Eğlenceler

John Covel, adlı bir papazın güncesine düştüğü şu notlar dikkat çekicidir: “Söylendiğine göre raks gösterileri ve eğlenceler bittikten sonra, sabaha kadar devam eden fevkalâde güzel fişek gösterileri olmuş ve sonra herkes istirahata çekilmiş. Şimdi gelelim raks ve eğlencelere. İmparatorluğun her tarafından herhangi bir eğlence dalında üstün becerisi olan bütün (Osmanlı tebaası olan insanlar) Museviler, Rumlar, Araplar, Türkler vs. Davet edilmişti ve ben hiçbir doğu ülkesinde burada gördüklerimden daha üstün bir becerinin ortaya koyulamayacağına eminim. Öncelikle rakkaslarımızın çoğu çok yakışıklı genç adamlardı; en çok Rum, bazı Türk ve Ermeniler ve birkaç Musevi. En iyileri altın ve gümüş işlemeli veya ipekli kumaştan giysiler giymişlerdi. Üstlerinde kalçalarına kadar

vücutlarını sımsıkı saran, ellerinin üstünde iliklenen bir *tayt*, bellerinde cüzdan vazifesi de gören şık bir kuşak vardı; onun altına çok geniş ve bol kesimli bileklerine kadar inen bir etek giyerlerdi. Bu elbiseler onlara Büyük Efendi veya valide sultan tarafından verilirdi. Kürklü bir çeşit şapka giyerlerdi. “Kadınların saçları gibi alımlı uzun saçları olan on yaşlarında fevkalâde zarif bir çocuk vardı. Yakışıklı güçlü (yirmi beş yaşlarında) bir adam onunla raks ediyordu, ikisi de Türk’tü. Akla gelebilecek her türlü çapkınca ve şehvetli figürleri acayip bir hünerle ve sessiz bir edepsizlik içinde icra ediyorlardı; bu durumu kendi kendime protesto ederken, Sardanapalus ve doğudaki efemine sarayların hiçbirinin bunların yanma bile yaklaşamayacağını düşündüm.” O kadar eğlendiriyorlardı ki, başka bir yerde gösteri yapmaya gittikleri bir gece yok gibiydi. Başka yerde olduklarının söylendiği birkaç gece onları sultanın önünde özel gösteri yaparken gördüm. Diğer sanatçılar dört, altı bazen sekiz kişi bir arada raks ediyorlardı. Raksları vücudu kıvrıp sallamaktan oluşuyordu (dilsizlerin işaretleri gibi doğunun ahlâksızlığını şaşırtıcı zevk ve sefahat hareketleriyle dile getiriyordu), adımlarını yavaşça kaydırıyor, eğiliyor ve dönüyorlardı. Ne endam, ne boy pos, ne de kıyafet; ama bir gece sultanın önünde peruk ve şapka takmış olarak alafranga dans etmeye çalıştılsa da bizi hiçbir şekilde taklit edemediler” (Covel, 2000).

III. BÖLÜM

3. 16. YY. SONRASI OSMANLI KÜLTÜRÜNDE TÖRENLER

3.1. Devlet İşlerine Dair Törenler

Devlet törenlerini, temelde, şehzadelerin doğumundan ölümüne kadar geçen önemli olaylar şekillendirir. Sancağa gönderilme töreni , sünnet töreni, tahta çıkma ve sefer törenleri en önemli devlet törenleridir.

3.1. 1. Şehzadelerin Doğumu

Osmanlı veraset sistemine dayalı olarak şehzadeler her dönemde oldukça önem arz etmiştir. Hanedanın devamlılığı için neslin devamı ayrı bir öneme sahiptir. Fatih döneminden başlayarak zaman zaman veraset sisteminde değişikliğe gidilmiş, hanedanın ortak malı sayılan ülke padişah ve çocuklarının sayılmış, 1. Ahmet döneminde bir kez daha veraset anlayışında değişikliğe gidilerek kafes usulüne geçilmiştir. Sonuçta devletin geleceği kut anlayışı ile kutsanan hanedan her dönemde bireyleri çoğaltılması gereken yapıdır. Her bir şehzadeye Osmanlı Devleti'nde müstakbel padişah nazarıyla bakılmış, bunun için doğumları bir bayram edasıyla karşılanmış, eğitimlerinden sorumlu lalalar tayin edilmiş, bunların beraber bir hükümdarda olması gereken bütün vasıflar kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple doğumlarından sancağa çıkartılmalarına kadar şehzade hayatlarının her bir dönemeci bir şenlik, bir tören havasında kutlana gelmiştir (Özkan, 2007: 61).

Şehzade doğduğunda Hatt-ı Hümayun ile sadrazam bilgilendirilir, akabinde sadrazam ile yüksek rütbeli devlet memurları padişahı tebrik eder ve şehzade kaydı mahkeme sicillerine yazılarak kayıt altına alınır. Bununla birlikte ülke içerisinde top atışları ile şehzadenin doğumu ilan edilir, yazılan fermanlarla doğum haberi bütün ülkeye duyurulurdu. Buna mukabil organize edilen şenliklerle şehzade doğumu bir bayram havasında kutlanırdı. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu top atma merasimlerinde atılan topun sayısı şekliyle doğan çocuğun cinsiyeti, kaçınıcı sırada olduğu bilinebilirdi. Erkek çocuklar için yedi, kız çocukları için üç top atışı yapılırdı ve bu günde beş kez tekrarlanırdı. Şehzade doğumu sadece ülke içerisinde duyurulmaz bununla beraber komşu devletler ve bağlı eyaletlere de iletilen mektuplar sayesinde bilgilendirmeler yapılırdı (Kurtaran, 2014: 761).

3.1. 2. Şehzadelerin Çocukluk Yılları ve İlk Eğitimleri

Şehzadelerin temel eğitimleri Osmanlı sarayında başlamaktaydı. Şehzadeler dünyaya geldiğinde ona bir daire ayrılır; sütüne, cariyeler ve kalfa tayin edilirdi. Yürümesiyle birlikte bahçelerin kapısı çocuklara açılır, küçük cariyelerle vakit geçirmeleri, eğlenmeleri istenirdi. Her bir şehzadenin adeta hanedanın sürekliliğini sağlayacağı için ve içlerinden birinin sultan olacağı düşünülerek eğitimlerine son derece önem verilirdi. Bunun için okuma çağına varan şehzadelere derhal hocalar tayin edilip törenle eğitim hayatına başlanırdı. Düzenlenen merasimde konukların önünde şeyhülislam efendi alfabeyi şehzadeye okutur akabinde yapılan dua ile tören son bulurdu. Bütün eğitim boyunca şehzadelere Kur'an okuma, güzel yazı yazma, tarih, coğrafya dersleri verilir, Arapça ve Farsça öğretilmeye çalışılırdı. Saray eğitimleri takribi 10-12 yaşına kadar devam eder, sonrasında gösterişli merasimlerle şehzadelerin düğünleri yapılırdı. 17. asır başlarına değin şehzade alayları büyük bir ihtişamla şehzadeyi sancağına ulaştırırdı. Önceleri şehzadelerin sancağa gönderilme yaşı 7 iken bu yaş zamanla artmış 21 yaşına kadar yükselmiştir (Özkan, 2007: 63). Genel itibarıyla şehzadeler önce sünnet olur sonra sancağa çıkardı. Şehzadeler için bu olay sarayda öğrendikleri bilgileri pratiğe dökmenin bir yoluydu. Kendi çağının alimleri, sanatkarları şehzade için gayret eder bu şekilde bilge bir hükümdarın tahta geçmesine yardımcı olurlardı. Zaman zaman hocalarının kışkırtmalarına maruz kalsa dahi şehzadeler bu yolla entelektüel birikimleri artar, siyaset sanatını öğrenirlerdi. Sancağa çıkma usulünün değişmesi ile birlikte şehzadelerin dış dünya ile bağları neredeyse kopma noktasına gelmiş, kimilerinde paranoyaya varan hastalıklar ortaya çıkmıştır. Her ne kadar kardeş katli uygulamasına son verilse de tecrübesiz, yönetim kabiliyeti olmayan, güçsüz şehzadelerin devletin başına geçmesine sebep olmuş bu da devletin yıkılmasında önemli nedenlerden biridir (Kurtaran, 2014: 762-764).

3.1. 3. Cülus Töreni

İslam hukukunda nasb ve tayin etmek önemli bir görevdir. Onun içindir ki Ashab-ı Kiram Hz. Peygamber'i defnetmeden önce halife seçimini ele almıştır. Peygamber dönemi uygulaması Osmanlı Devleti'nde de benzeriyle uygulanmıştır. Önce yeni idareci seçilmiş akabinde vefat eden kişi defnedilmiştir. Burada dikkate

değer husus padişah tahta çıktıktan sonra onun meşruiyeti halk tarafından sorgulanmamıştır (Alikılıç, 2002: 30).

Başlangıç itibarı ile Osmanlı Devleti'nde tahta geçmekte ileri gelenlerin etkin olduğu söylenebilir. Örneğin; Osman ve Orhan Beylerin tahta geçişlerinde beylerin isteği ve alimlerin desteği etkili olmuştur. Sonrasında saltanat usulünün kabulü ile kahir ekserisi yaşça büyük şehzadelerin tahta geçtiği görülmüştür. Sancağa çıkma usulünün uygulanmaya başlamasıyla padişahın ölüm haberi sancaklara ulaştırılmış, İstanbul'a önce gelen kapıkullarının desteğini alanlar tahta çıkmıştır. Tahta çıkan yeni padişah cülus töreninden sonra babasının cenazesine katılmıştır. Bu durum 17. Yüzyıla kadar devam etmiştir. 17. ve 18. Yüzyıllarda bazı padişahların Yusufi denilen ve Yavuz'un Mısır seferi sırasında getirdiği Yusuf Peygambere ait sarığı görülmektedir (Abdulazizbey, 2007: 224)

Osmanlı'da münecimbaşılık çok önemli bir müessesedir. Münecimbaşılığın kökleri Turani geleneğe dayanmaktadır. Yeni sultanın Osmanlı tahtına geçmesi için en uygun saati tayin eder. Münecimbaşının tayini o kadar önemlidir ki belirlediği zamanın tehiri ve o zaman diliminde biat edilmesi şarttır. Zayıçe-i Tali-i Ali yani hükümdar değişikliğinde yeni hükümdarın hükmetme ve saltanatın ne şekilde olacağına dairdir. Münecimbaşı eliyle hükümdara sunulur. Osmanlı'da merasimlerin müsaadesi merasimlerde yapılacak değişiklikler ve yenilikler tamamı ile padişah kararıdır. Bu da Orta Asya Türk kültürünün yansıması olan töreyi değiştirme hakkının hükümdara ait olduğunu akıllara getirmektedir. Töre, kurultayda hükümdarın teklifi, meclisin onaylaması şekliyle gerçekleşmiştir (Alikılıç, 2002:30-37).

Merasimde bulunacak olanların sıraları Teşrifatçı vasıtasıyla ve bir defterle tertip edildikten sonra, cülus merasiminde eşref vaktin geldiği haber verilince, yeni padişah başında sorguçlu kavuğu ile sağ koltuğunda Dârüssaâde Ağası, sol koltuğunda Silahdâr Ağa (bazen de Bâbüssaâde Ağası) olduğu halde selâm vererek dışarı çıkar, sağ taraftaki hazır olan Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşı Ağalar selâm alıp, sol taraftaki selâmın sona ermesiyle birlikte Dergâh-ı Âli Mütferrikalarına ve Çaşnigîrân Ağalarına ve cümle Divân-ı Âli Çavuşlarına selâm verip padişah

Bâbüssaâde önünde kurulmuş olan tahta otururken, Mehterhâne çalardı (Özkan,2007: 31-38).

Avluda bulunanlar ağızbirliği ile Aleyhe "Avnullah-Maaşallah" diyerek alkışlardı. Hükümdar tahta oturunca merasim başlardı. Kanuna göre ilk olarak Nakib-ül Eşraf yeniden biat eder ve hükümdarın huzurunda dua ederdi. Padişah tahta oturduğunda tahtın sağ yanında Darüssaade Ağası, diğer tarafında da Silahtar Ağa yer alırdı. Zabitler önceden biat ettiklerinden Nakib-ül Eşraf'ın duasından sonra arda kalan zabitler rütbelerine göre gelirler uç tarafı Silahtar Ağa tarafından tutulan saçakları öper böylece biat işlemi tamamlanırdı (Alikılıç, 2002: 41-43).

Padişah tahta oturduğunda tahtın sağ yanına Dârüssaâde Ağası, sol yanında da Silahdâr Ağa dururdu. Sarayın bu iki zabiti, daha önce içeride biat ettikleri için, Nakibüleşraf m duasını müteakip, geri kalan saray zabitleri rütbe sıralarına göre gelirler ve ucu Silahdâr Ağa tarafından tutulan taht saçağını öperek biat ederlerdi. Kırım Hanzâdesi ile Saray Ağalarının tebrikleri, Rikâb Ağaları ve Kapıcıbaşı Ağaların tebrikleri kabul edilirdi. Saray Ağalarından Mirâlem Ağa ve Başkapıcı Ağa, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kapıcı başı Ağalar, Büyük ve Küçük Mirahur Ağa, Çakırcı başı, Çaşnigîr başı Ağa, Saka başı Ağa, Cebeci başı Ağa, Arpa Emîni Efendi, Atmacacı başı, Topçubaşı ve Çaşnigîr Ağalar etek öperler. Onlardan sonra Ulûfeli Müteferrika Ağalar ve Gedikli Müteferrika Ağalar etek öperlerdi. Bunlar tamam olduktan sonra Hekimbaşı ve Cerrahbaşı, Çadır Mehterbaşısı, Taşra Hazinedârbaşı ve Taşra Hazine Kâtibi, Toparabacıyân ve Topçuyân Ağası, Ahır Kethüdâsı, Dolama-Terzibaşı, Çadır Mehterler Kethüdâsı, Rahtırân Kethüdâları, Âlem-i Mehter, İskemleci başı ve Kehhalbaşı Ağa etek öperler ve biat ederlerdi. Saray erbabının biati bitince, Kapıcılar Kethüdâsı ve Çavuşbaşı Ağa ellerinde gümüş asâlarla Bâbüssaâde önünden Kubbealtına giderler ve asâlarını üç defa yere vurmak suretiyle Sadrazam ile vezirleri merasime davet ederlerdi. Sadrazam ile divan azaları yeni divanhanede Şeyhülislam Efendi ve ilim adamları da eski divanhanede beklerdi. Şeyhülislam örfi olarak bilinen kavuğu ile beyaz çuhaya ile kaplı kürkle gelir, yere kadar eğilmez lakin hafifçe eğilerek selam verir, hükümdar tarafından kıyamda karşılanır ve hükümdarı omzuna yakın yakasından öperdi. Birkaç adım geriye çekilip seslice dua okur, Kubbealtı'na dönerdi. Şeyhülislâm Efendiyi protokole dahil ulema takip ederdi. Daha sonra Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel, Reisülküttâb ve Defter-i Hakanı olan Efendi

etek öptükten sonra Şehremini Efendi ve Tersâne-i Âmire Emîni Efendi, Büyük ve Küçük Ruznamçeci Efendi, Baş Muhasebeci, Anadolu Muhasebecisi ve Mukabele-i süvar olan Efendi, Hazine Muhasebecisi ve Haremeyn-i Muhteremeyn Muhasebecisi gelip padişahın eteğini öpüp biat ederlerdi. Sonra Mimar Ağa ve Su Nazırı olanlar biat ederlerdi (İnalçık, 2005: 65).

Tören esnasında alkış çavuşları yerine göre alkışın türlü çeşitlerini çağırırlar ve hükümdarın devlet ricalinden kime ayağa kalkacağını, hangisinin tebrikini oturur vaziyette kabul buyuracağını belirtirlerdi. Cülus esas itibarı ile dağıtılan bahşişe verilen isimken zamanla bütün bir törenin ismi olmuştur. Padişahın Babüssaade haricinde kurulan tahta teşriflerini ilan için Sarayburnu'nda eskiden beri adet olduğu üzere toplar atılır, umumi biatin bu şekilde kutlaması yapılırdı. Bunun gibi yeni padişahın tahta oturduğunu duyurmak için Sarayburnu'ndan, Yedikule'den, Hisarlardan, Tophane'den toplar atılması için Topçubaşı'na, Tellalbaşı münadilerin bağırması için Ayasofya'ya Fatih, Sultanahmet ve Süleymaniye camilerinde müezzinbaşlarının sala vermesi adına ilgililere önceden yazılan "buyruldu"lar gönderilir. Osmanlıtahtına yeni bir padişahın çıkmış olduğu bütün Osmanlı memleketlerine fermanlarla bildirilerek ilan edilir, cülus münasebetiyle cami ve mescitlerde yeni padişah adına hutbe okunması emrolunurdu. Hüküm-i Şerif ile hükümdarlık alameti olan para bastırma faaliyeti gerçekleştirilir. Özellikle Kırım Hanı'na Kapıcıbaşı gönderilerek tahta çıkan padişahın cülus haberi ulaştırılırdı. Siyasi ilişkilerde bulunulan devletlere Name-i Hümayun diye bilinen mektuplar hazırlanır ve gönderilirdi. Kırım Hanedanı'ndan başka Eflak ve Boğdan voyvodalarına, Erdel Kralı'na da cülus haberi iletilirdi (İnalçık, 2005: 68).

Cülus merasiminin akabinde öncelikle devlet erkani tebrikleri başlar, vilayetlerden gelen sancak beyleri akabinde diğer ülkelerden gelen elçiler tebrik için sıraya girerdi. Bu tebrik faslı uzunca bir zaman alırdı. Devlet adamları ve ulema ayrıca tebriğe gelir, derecelerine göre hilat ve kaftan giydirilirdi. Cülusu müteakip şehzade tıraş olur Tesrih-i Lihye adıyla bilinen sakal bırakma faaliyeti gerçekleştirilirdi. Olgunluk çağına gelmeden hükümdar olanlarsa yaşları 20'yi geçince sakal bırakırdı. 7 yaşında hükümdar olan 4. Mehmet, Yenişehir'e giderken Kavala Kasabası'nda sakal bırakmıştır ki o tarihte kendisi 28 yaşında idi. Cülus merasiminde Kabe'nin ve Ravza-i Mutahhara örtüleri yenilenir, önceki örtüler Mekke

Emiri tarafından İstanbul'a yollanırdı. Üsküdar'a getirilen örtüler düzenlenen törenle Eyüp'e aktarılır Hz. Halit'in türbesinde halkın ziyaretine bırakılır, ilim adamları, şeyhler ve devlet erkani tarafından tekbirlerle Edirnekapı yolundan saraya getirilir, Hırka-i Saadet Dairesi'nde saklanırdı. Saraya girileceği sırada Sadrazam Kabe Örtüsü'nü taşıyan deveyi yularından tutarak içeri geçirirdi (İnalçık, 2005: 69).

Cüluslarda tayin, terakki ve bahşişler de yapılan diğer işlerdendir. Tüm iktidar değişikliklerinde görevler aynı zamanda feshedilmiş kabul edilirdi. Lakin yeni hükümdar çoğunlukla mevcut makam sahiplerini görevlerine devam ettirir ve Tecdib-i Berat için emirler yazılıp Rikab-ı Hümayun'a gönderilirdi. Üst kademe değişiklikler ise zaman içine yayılırdı. Dikkate değer husus askerin bahşışı ve terakkisine önem verilmesidir. Zira Şehzadelikten sultanlığa uzanan yolda yeniçeri ocağını arkasına alan şehzade devletin başına geçmiştir. Aksi taktirde yeni ocağıyla ters düşen padişahlar özellikle imparatorluğun son döneminde tahttan indirilmiştir. Litaratüre kazan kaldırma şeklinde dahil olan yeniçeri isyanları duraklama devrinden itibaren devletin bir numaralı problemi olmuştur. Bu sebepten Genç Osman'dan başlayarak Yeniçeri Ocağının kaldırılması fikri sultanların gündeminde olmuştur. Nitekim 2. Mahmut döneminde yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla bu tehlike kısmen son bulmuştur (Alikılıç, 2002: 43-45).

Osman Bey'den itibaren Oğuz Kağan töresine uygun olarak kendisine biat edilmiş mecliste bulunanlar Osman Beyin önüne teker teker diz çökmüş ve bu kişilere birer bardak kımız ikram edilmiştir. Bu şekilde kımızdan içenlerin kendisine biat ettiği anlaşılmıştır. Kronolojik olarak taht merasimleri 1421 yılına tekabül eder. Sultan 2. Murad babasının ölümüyle Amasya'dan gelip babasının ölümünden 40 gün sonra payitahta gelip ancak hükümdar olabilmiştir. Bu esnada padişah devletin önde gelenlerine ve tabaya ilk kez bahşiş dağıtıp etek öptürmüştür. Osmanlıda taht değişiklikleri sadece sultanın ölümüne bağlı olmayıp kimi zaman gönüllü bir el çekme bazense şehzadelerin zorlaması ve bu şehzadeye yeniçerilerin sarka çıkmasıyla olmuştur .Bu sebeple “Yaşasın Yeni Kral, Kral Öldü” gibi batılı bir anlayış izlenmez. Hanedan kutsaliyeti her dönemde kendini hissettirmiş önemli olanın devletin devamlılığı olduğu bilinmiştir. İdarede boşluk oluşturmamak gayesiyle padişahın cenaze defin töreni dahi yeni padişah tahta çıktıktan sonraya bırakılmıştır. İlk üç asır boyunca hangi şehzadenin tahta çıkacağı net bir kurala

bağlanmamıştır. Bunun yerine kabiliyetli, gözü pek, fetih potansiyeli olan, yeniçeriye cesaret veren, liderlik vasıfları güçlü şehzadeler kabul görmüş ve tahta çıkmıştır. Bu yönüyle padişah seçiminde doğal bir seleksiyon dönemi yaşanmıştır. Padişah ölümlerindeki idari boşluktan kaynaklanan zaafiyetler minimuma indirilmek için yeni şehzade tahta çıkacağı ana kadar padişahın ölümü gizlenmiştir (Alikılıç, 2002: 46-50).

Ta ki 17. asırdan sonra bu durum değişmiş kafes usulüyle tahta çıkacak şehzade önceden bilinip kardeş katline gerek kalmamıştır. Her ne kadar “insani” bir uygulama olarak görülse bile devletin geleceğini tehlikeye atacak düzeyde basiretsiz zaman zaman akıl sağlığı yerinde olmayan yönetim tecrübesinden yoksun şehzadeler devletin başına geçmiştir (Kurtaran , 2014:769771).

3.1.4.Biat töreni

Biat Arapçada eli elin üzerine koyup söz vermek anlamına gelse de literatüre siyasi iradeyi kabul etme şeklinde geçmiştir. İslam tarihi boyunca önemli yeri olan bu gelenek akabe biatlarıyla başlayıp dört halife döneminde de devam edip Osmanlı Devleti zamanında da benzer bir şekliyle devam etmiştir. Kaynağını hem milli kültürden hem dini inanıştan alsan bu gelenek hükümdarlığın meşruiyetinin yegane sembolü olmuştur. İslam hukukunda ümmetle reis arasındaki yazısız sözleşme de denilebilir. Bu sözleşme gereğince ümmetin hükümdara mutlak şekilde itaat etmesi hükümdarında ümmeti şeriata uygun şekilde yönetmesi sorumluluğunu yükler. Ayrıca Corci Zeydan ın İslam Uygarlıkları Tarihi'nde ele aldığı üzere Hilafetin mutlak gereklilikleri bulunup bu şartları yerine getirmeyen birinin halife olamayacağı ispat edilmiştir. Bunlar içerisinde akıl sağlığı ve halkına yalan söylememek en önemli kriterlerdendir. Biat sultana bağlığın söz verildiği basit bir tören değil katılımcıların sayısı az olsa dahi İlmiye, kalemiye ve seyfiye sınıflarının temsilcilerinin biat törenine katılmaları sağlanmıştır. Birinin yöneticiliğini benimsemek anlamında kullanılan biat bir yönüyle cülus töreninin tamamlayıcısı olup hükümdara itaat ve sadakat olarak da adlandırılabilir (Alikılıç, 2002: 41-43)

İslâm devletinde devlet başkanının iktidarı, kendisine biat edilmesiyle hukukî meşruiyet kazanırdı. Biat, Osmanlı Devleti'nde el öpmek, etek öpmek, tahta yüz sürmek şeklinde ifade edilmektedir. Bilindiği üzere biatin ilk örneklerinden biri

olarak Hazreti Muhammed'in Peygamberliği ve devlet başkanlığında insanların ellerini Peygamber'in eli üzerine koymaları şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlıların ilk dönemlerine ait kayıtlarda bu şeklin el öpmek biçiminde olduğunu göstermektedir. Resmi bir tören olarak cülusun en önemli katılanları başta sadrazam olmak üzere vezirler, beyler beyleri, defterdar, kazaskerler, yeniçeri ağasıdır. Bununla birlikte devlet ricali denilen üst düzey görevliler ilim adamları, medrese hocaları ve mera bulunurdu. Herhangi bir sebeple bu kişilerin olmadığı durumda dahi sadrazamın varlığı tören için yeterli sayılmıştır. Fakat yeni padişaha cülus merasiminden önce haremi hümayunda harem muhafızı olan daarüss sade ağası sonrada en büyük enderun zaabiti silahtar ağa miadını bildirirdi. Bu sadakat yeminleri yeni sultana sonraki zamanlarda gündelik hizmetlerinde bulunacak kimselerin sadakati anlamındadır. Padişahın umum biat için tahta oturmasından evvel sadrazam ve şeyhülislam adet olduğu üzere öncelikle hırka-i saadet dairesine gidip orada biat ederlerdi.

Arşiv kayıtlarında ve kroniklerde yazılan cülus törenlerinde bütün devlet erkânı için biat etme tabiri kullanılıyor olmasına rağmen kanunnâmelerde üst düzey devlet erkânının el öpmesinin kanun olduğu belirtilmektedir. Hatta bunlardan özellikle nakibüleşrafa ve şeyhülislâma hükümdarın kıyamda durması bir tören kuralı olduğu kaydedilmektedir. Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesinde, bayramlarda tahtın divân meydanına çıkarılıp kurulduğu, vezirler, kadı askerler ve defterdârların el öpmeleri gerektiği, hatta padişahın bunlara ayağa kalkacağı ve daha sonra padişahın yanı başında ayakta duracakları zikredilmiştir. Yavuz Sultan Selim'den sonra, hilafetin Osmanlılara geçmesiyle birlikte bu tören "Kutsal Emanetler" in bulunduğu odada yapılmıştır. Hırka-i Saâdet Dairesi'nde Sadrazam ve Şeyhülislâmın biat etmesiyle başlayan törene sarayın içindeki Bâbüssaâde'de devam edilmiştir. Bu törende önce Nakibüleşraf, onu vezirler ile arda kalan devlet erkânı takip ederdi. Padişah Bâbüssaâde önüne konan tahta oturur, biat edenler tahta yanaşır ve hükümdarın eteğini öperlerdi. Biat töreni Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar fasılasız devam etmiştir (Alikılıç, 2002:28-30).

3.1.5. Kılıç Kuşanma Töreni

Emeviler döneminde İstanbul kuşatmasına katılıp bu esnada şehid olan Ebu Eyyüb el-Ensarinin türbesine gidip orada ‘‘Kılıç Kuşanma’’ merasimi yapılırdı. Bu merasimin Avrupa'daki karşılığı taç giyme törenleridir. Bu tören yapılırken müneccim başının tayin ettiği tarih ve saat dikkate alınmıştır. Padişahında uygun görmesi sonrası tören için gerekli hazırlıklar yapılmıştır (İnalcık,2005: 65). Bu törene halktan da kişiler katılır bu sevince ortak olunurdu. Törenin yapılacağı günde kubbe altında padişah istirahat eder bu esnada da alay hazırlıkları yapılır. Alay tertip olunduktan sonra padişaha bildirilir, padişah orta kapıya gelince herkes atına biner ve selam dururlardı. Tören sırasında alkış çavuşlarının komutları padişaha kıyamda ya da oturarak mukabelede bulunacağını belirtir. Eyüp Sultana varıldığında binek taşının önünde padişah attan iner vezirler de ön ve arka kapı arkasında sultanı karşılar yerleri öpüp alkışlar içinde hükümdarın önünden yürürlerdi. Zamanlama ayarlanılamamışsa bir miktar dinlenilir akabinde bir kılıç silahtar ağa refakatinde Şeyhülislam İslam, Nakibül Eşraf ya da Meşayi den biri ile padişah kılıç kuşanırdı. Bu esnada dualar edilir kurban kesilir ve de ihtiyaç sahiplerine sadakalar sunulurdu. Tören esnasında padişahın sağında sadrazam bulunurdu. Türbeye geçilip Şeyhülislam İslam'ın yanına kıyam edilip dönüş başlardı. Umumiyetle Eyüp iskelesine kayık vasıtasıyla ulaşan hükümdar halkın arasından at sırtında dönerdi. Padişah saraya geldiğinde toplar ateşlenir, törenin son bulduğu duyurulurdu (İnalcık, 2005: 68).

3.1.6. Sefer Alayı

Sancak-ı Şerif saraydan çıkartıldıktan sonra fatihanların Fetih Suresi okuması eşliğinde kimi zaman davutpaşa kimi zamanda üsküdüre götürüldüğü bilinmektedir. Savaşa gidecek askerin moral ve motivasyonunu yükseltmek amacıyla Hz. Muhammed'in sancağının etrafında birleşilirdi. Bir nevi seferlerin manevi hazırlık evresi sayılır. Bu özel törenin sebebi Osmanlı padişahlarının Halife-i Müslimin ve Resulullahın vekili sayılmasıyla doğrudan ilgilidir. Buna örnek olarak Mısır Fatih'i Yavuz Sultan Selim Hanın kendisini ‘‘Hadim-ül Haremeyn’’ olarak takdimi önemlidir. Sancak-ı Şerif ilk kez Eğri Seferine götürülmüş ve sancağın yanında seyyid ve şeriflerde eşlik etmiştir. Bu sefer sırasında bereket vesilesi olarak Hırka-i

Saadet'te götürülmüştür. Bu iki önemli mirasa dair bütün işlemler büyük bir titizlikle yapıp Fetih ve Yasin sureleri her daim okunarak törenler gerçekleştirilmiştir (Aybet, 2003: 404).

Nakibüleşraftan sonra seyyid ve şeriflerin en büyük âmiri *Alemdâr* unvanı verilmiş olan şerîf olup muharebe esnasında saraydan çıkarılarak ordu ile beraber gidecek olan Sancak-ı Şerifi taşımakla mükellefti. Sancak-ı Şerifin gidişi ve gelişinde Nakibüleşraf ile seyyid ve şerifler sancak merasimine iştirak ederek, *Sancak-ı Şerîfin* etrafında *Tekbir alıp salavat getirirler* ve kanun mucibince Nakibüleşraf, Sancak-ı Şerîf yakınında yürüyüp seyyid ve şerifler Tuğ-ı Hümâyun dışında giderlerdi.

Mehmed, Leh seferine giderken üzeri mücevherlerle süslenmiş zırh ve cevahir çaprazlı dırı-i postiyn giymiş ve mücevherli tirkeş, murassa kılıç takıp başına dalyasanlı yeşil şal sarıp üstüne çifte sorguç takmıştı. Yine IV. Mehmed 1094 / 1663 senesinde Avusturya seferine hareket ettiği zaman Arz Odası'nda başına küçük destar üzerine büyük sorguç takmış, arkasına beyaz serasere kaplı samur kapaniçe giymişti; belinde kılıç ve tirkeş olup mücevher sorguç mükellef eğer ve altın başlıklı ata binmişti. Süleyman, sefer hareketi esnasında her gün giydiği küçük destarın üzerine sorguç takardı. Bazen IV. Murat'ın sorgucunu taktığı da olurdu. Sefer-i Hümâyun için tertip olunan alaylarda vezirler kallavî ve çeper üslü kırmızı muhidî ve kırmızı kadife şalvar giyerler, kılıç ve tirkeş kuşanırlardı. Atlarına divân donanımı ve abâyi, üstüne yancık vururlar. Eğer padişah zırh giyerse Sadrazam da zırh giyer. Şeyhülislâm Efendi örf ve erkân kürkü ve sof şalvar giyer, ata saçaklı abâyi ile binerdi. Nişancı ve Defterdâr, vezâretleri yoksa selimî ve erkân kürkü giyerler, silah, şalvar ve atların donanımını Sadrazamınki gibi düzenlerlerdi. Ama Kadıaskerler örf ve erkân yenli soflar ile ve saçaklı abâyilerle ata binerlerdi. Kılıç kuşanıp sof şalvar giyerlerdi. Rumeli Kadıaskeri kabanice şeklinde uzun yakalı uzun yenli sof giyerdi. Yeniçeri Ağası ve şâir Rikâb-ı Humâyân Ağaları ve Cebecibaşı selimî seraser kadife şalvar giyerlerdi. Böyle mahallerde divân hâcelerinden ancak Reisülküttâb selimî giyip başkası mücevveze giyerdi. Müteferrika ve Çaşnigîr Ağalar ve Dergâh-ı âli Çavuşları mücevveze giyip, silah ve şalvar giymeleri hususunda devlet erkânına tabi idiler (Schweigge, 2004: 261-262).

Şehredelerin tören alayına katılmasına sultan tarafından izin verildiği zaman hırka şerifin hemen ardından yürürdü. Bu kanun 4. Mehmet tarafından kanunlaştırılmıştır. Tören esnasında her eyalet askeri kendi valisi arkasında saf tutar ve yürürdü. Eğer vali vezir ise selâma kallavî ile durup, selâm yerinde atını ileri sürüp, selâm-ı hümâyunu tevazu ve tazim ile yapardı. O esnada Dergâh-ı âli Çavuşları padişahı alkışlardı. Eğer vezir değilse alkış olmaz ve kallavî giymezi. Sâdât, ulemâ ve meşâyih sancağı karşıladıklarında sadece Nakibüleşraf Efendi “Sancak-ı Şerifin” yanında yürüyüp diğerleri, Tuğ-ı Hümâyunların haricinde yürürlerdi (Schweigger, 2004: 263).

Hazırlıklar tamamlanmasından sonra sefer sarfları düzenlenir ve padişahla beraber bütün alay şehirden ayrılırdı. Vezir dahil çadır mehteranı da askerle beraber yola düşerdi.

Mehteran iki kısımdan oluşmuştur. Bunlardan ilki tasarrufu saraya ait olan Mehteran-ı Tabl-ı Hassa diğeri de savaş ve seferde ordu ile hareket eden Mehteran-ı Tabl-ı Alem'dir. Ayrıcada birde esnaf mehterleri bulunmaktadır. Resmi mehterlerin dışında olan bu esnaf mehteri loncalar tarafından tertip edilen eğlenceler için kurulmuştur. Bu yürüyüşte vezire cebehâne ve topçuyân verilip birkaç teşrifatçı da tayin edilirdi. Akabinde yeniçeri ve topçu ocakları giderdi. Hepsi piyade olup tayin edilen şekilde ilerlerdi. Bunların peşinden Defterdar, Reisülküttâb, Sipahiyân ve sonra padişah arabaları gelirdi. Silahdârân ve askerin sağ ve solunu öküz arabaları alıp, piyade askeriyle padişah arabalarının iç tarafından gidip, diğer süvari arabaların dışından giderlerdi. Önde Sarıkcı askerinden sonra Yeniçeri, Cebeci, Topçu ve Top arabacıları yürüyüp sonra toplar dizilir ve tuğlar da peşlerinden giderdi. Tuğların akabinde Sancak-ı Şerif, sonra Kadıaskerân ve Nakibüleşraf, Şeyhülislâm ve Sadrazam giderdi. Sadrazamın ardından Kapıcılar Kethüdâsı ve Mirahur-ı evvel Ağalar yürüyüp sonra padişah gelirdi. Ardından Enderûn Ağaları, Mehterhâne ve Kös-i Hâkanî yürürdü. Yeniçeri ve şâir piyadegânın sağ tarafında Anadolu Beylerbeyi ve kapı halkı ve eyaleti altında olan Beylerbeyi, zuama ve tımarlılar, sol tarafında Rumeli Beylerbeyi ve kapı halkı ve eyaleti altında olan Beylerbeyi, zuama ve tımarlı sipahiler yürürlerdi. Topların sağ tarafında iki yüz nefer ve Eski Sarayın baltacıları, sol tarafında Yeni Saraydan beş yüz nefer ve Edirne Sarayından sefere memur edilen Bostancılar ve Baltacılar yürürlerdi. Tuğların sağ tarafında

Defterdârân ve Kürklü Müteferrikân ve sair Hâcegân-ı Divân ve sol tarafında, Reisülküttâb, Kürklü Kâtibin ve Kürklü Çavuşân yürürdü. Tuğların haricinde Kapıcı başı Ağa ve Silahdâr Ağa yürürdü. Yeniçeriler ve Cebeciler, Topçu ve Arabacılar alaylarının ardınca, topların önünde bizzat Saltanat Kethüdâları kendi kapısı halkı ile yürürdü. Yeniçeri, Cebeci, Topçu ve Top arabacıları ocaklarına mükemmel ve mürettip toplar ve kifayet miktarı cebehâne verilip tuğların önünde bizzât padişahın kollarında olan alay topları dahi hazır vaziyette olup, her kolun serdârına emir verilerek, fermanı beklemeleri istenirdi. Alay tamam olduktan sonra Hazine-i Âmire'ye memur olan Bölükât-ı erba'a Ağaları ve neferâtı Hazine-i Amire ile beraber gelirdi. Özel yeniçeri ocağından bir çorbacı takımı ile Hazine Ağası tayin edilip padişahın Hassa-i Hümâyunları ve Matbah-ı Âmirelerine ve Kiler memurlarına bir oda yeniçeri askerî tayin ederlerdi. Bunların başına *Divitdâr* tayin edilip sefer alayının gerisinden gelip, kalan ağırlıklarla arkada kimseyi bırakmayıp götürürlerdi (Pirgon,2014: 13-15)

Alayla beraber çadırların yanına gelince bütün devlet ricali hükümdarı selamlamak adına daha önceden kendilerine belirlenen yere dururlardı. Buradaki düzende Sadrazam, Şeyhülislâm ve Sadreyn Efendiler Otağ-ı Hümâyunun sol tarafında, Sancak-ı Şerifin yanında bulunurlardı. Hâcegân, Defterdâr, Reisülküttâb, Meşayih, Ulemâ, Müderrisler ve Sâdât da sağ tarafta saflar halinde padişahı selâmlamak için dizilirlerdi. Hükümdarın otağ-ı hümayuna girince sadrazam üçdirekli otağa girip şeyhülislam ve diğer devlet adamları ile görüşürdü. Sefere katılmayan, kahve içip buhur yakıldıktan sonra dönmüştür. Sefer-i Hümâyun, padişahın İstanbul'da ordugâhından hareketiyle başlıyordu. Nitekim Zilka'de 1629'da İran'a yapılacak seferde ordu Üsküdar'a geçmiş ve yüksekçe bir yerde padişah çadırı kurulmuştu. Ancak XVII. Yüzyılın ikinci yarısındaki seferlerde, padişah İstanbul'dan değil Edirne'den ordusuyla hareket ediyor ve Edirne'deki sarayına dönüp, sefer tamamlanıyordu. Zira XVII. Asrın ikinci yarısından 1073/1663'e kadar, fiili devlet merkezi Edirne olup, İstanbul sadece hukukî başkent durumundaydı. IV. Mehmed'le birlikte başlayan Edirne'deki törenler İstanbul'daki gibi teşrifat usûllerine göre yapılıyor fakat mekân değişiklikleri farklılaşması oluyordu. Öyle ki II. Ahmet sefere çıktığında Edirne sahrasına varıp, bir hafta sonra büyük bir alay tertip olunmuş fakat Otağ-ı Hümâyun ile saray arasında alay

gösterecek meydan olmadığından alay gösterisi farklı olmuştu. Padişah otağına varınca Yeniçeriler bölük bölük selâma durup, ardından Sipâh ve Silahdâr, Müteferrika, Divân Çavuşları, Vezirler ve Mir-i mirân dizilip, Enderûn Ağaları yanlarında zırhlı bir şekilde durur, padişah bizzât zırh ve kolçak, başında tolga üzerine yeşil şal sarınıp ve murassa sorguç takınır, yedeklere ve bindikleri ata örtü olarak yancık ve kaplan postları serilir böylece hareket edilirdi. Mehterhâne ve kösler çalınır, çavuşlar alkış ederlerdi. Padişah da sağ ve solunu selâmlayıp ve tertip üzere Otağ-ı Hümâyun'a gelmişti (Özcan,2002: 75-76)

Ordunun toplandığı yerdeki düzen, sefer esnâsında da ordu toplu halde bulunduğu uygulanırdı. Bu düzende padişahın emriyle sağ ve sol *çergeler* nasb ve tayin edilirdi. Bu çergelerden on yedinci cemaat çerge odasıdır. Hünkâr sefere çıkıp, düşman vilâyetine girdiğinde ordu daire şeklini alırdı. On yedinci cemaatin çergesinin ortasında iki büyük kemer kapısı vardır. Bu çerge daireye girilecek yolun ortasında kurulurdu. Hünkâr o kapılardan girip Otağ-ı Hümâyuna giderdi. Çergenin iki direkleri tarafında odanın neferâtı silahları ile beklerlerdi. Padişah bu çadırda tahtına oturup, solaklar açılırdı. Tertip üzere dizilip sol tarafına Kapıcılar Kethüdâsı ve Divân Kâtipleri, Peşkeşçi Kapıcıları, Mataracı, İskemleci ve sair kapıcılar üsküfleri ile Çavuşbaşı ve Kapıcılar Kethüdâsı selimî ve erkân yenli kürkleriyle, Duacı Kâtipleri mücevvezeleriyle dizilip karşılarında Mehterhâne ve Kös-i Hakanî çalındıktan sonra Çavuşlar Ocağından, Duacı Çavuş dua ederdi. Bitiminde alkış olunup, solaklar kapanıp herkes yerli yerine giderdi. Sefer sırasında, sadrazama özel dört çadır vardır. Bunların ilki olan otağ, bir sütun, on iki direkten müteşekkil olup divan-ı hümayun toplantıları içindir. Bir diğer otağ üç sütundan oluşup ordunun ileri gelenlerinin toplantı yaptığı çadırıdır. Otağın sağ tarafında daire daire Sadâret Kethüdâsının çadırları, onun alt tarafında ise Reisülküttâbın çadırları bulunurdu. Onun altında Tezkire-i Evvel daha altta Tezkire-i Sâni ve daha altında ise Sadâret Mektupçusu ve Defter Emîni'nin çadırları bulunurdu. Otağın sol tarafında ise Kapıcılar Kethüdâsı, Çavuş başı, Nişancı ve Defterdârân çadırları bulunurdu. Vezirler ile zadrâzâmın kaldıkları daireler iki cephesi çadır çekilerek oluşturulmuş sokaklarla kuşatılmıştır (Özcan, 2002: 77-79)

XVII. asırda sokak oluşturmaya bazı yüksek rütbeli ricâle izin verilmiş olup diğerlerine yasaktı. İzin verilenlerin de dairesinin etrafını tamamen sokakla çevirmesi

ve kandilli sokak kurması yasaktı. Çadırların cinsi de mansıp büyüklüğüne bağlıydı. Kırmızı çukadan çadır kurmak ancak Sadrazam, Şeyhülislâm, Vezirler, Sadreyn, Beylerbeyiler, Defterdâr, Yeniçeri Ağası, Nişancı ve Reis-ülküttâba mahsus olup diğerlerine yasaktı. Çadırlar meşalelerle aydınlatılırdı. Meşaleler ve bunların yakılmasına bakan meşalecilerin masrafları devlet tarafından karşılanıyordu. Bununla birlikte seferlerde yüklerin taşınması için devlet tarafından ayrıca develer temin edilerek devlet ricâline dağıtılırdı. Sefer esnasında yemek zamanında, Sancak-ı Şerîf Sadrazamın sayebanı / büyük çadırı önünde kurulurdu. Her menzilde padişah otağına indikten sonra, vezirler kendi çadırına giderken divân kaidesi üzerine selâma dururdu. Divân olduğunda ise vezirler selimî ve erkân kürkü giyerler, abâyi ve divân rahtıyla ata binerlerdi. Müteferrika ve Çaşnigîrler günlük sarıklarını, Kadı askerler örf ve erkân ferâcesi, Nişancı, Defterdâr, Reisülküttâb, Çavuş başı ve sair Rikâb-ı Hümâyun Ağaları hepsi Sadrazama tabi olup mücevveze giyerlerdi. Sefer esnasında düşman toprakları haricinde her gece yatsı namazından sonra ve her sabah namazından sonra iki saat miktarı Mehter ve Tabl-ı âlem sahipleri Mehterhânelerini çaldırıp herkes haberdâr olurdu. Sefer dönüşü tıpkı sefere çıkıştaki gibi alay tertibi yapılırdı. Önceki iki grubun ilkinde Çavuşbaşı, Kapıcılar Kethüdâsı, İkincisinde Nişancı ve Defter Emîni bulunurdu. Defterdârla birlikte yürüyen Reisülküttâbın arkasından Edirne Kadısı, İmam-ı Şehriyâri, Hekimbaşı ve Sadreyn ikişerli gruplar halinde, bunların arkasından Vezirler, sonra Sadrazam ve Şeyhülislâm yürürlerdi. Edirne'den Davut paşaya oradan sivriye gelindiğinde ulema burada alayı karşılar ve alaya dahil olur. Burada tertip edilen alayda Reisülküttâb, Defter Emîni, Nişancı, Şikk-ı Sâni ve Sâlis Defterdârlardan sonra, Başdefterdârlar birlikte Ordu Kadısı önünde yürürdü (Pirgon, 2014: 18-20).

Başkente varılacağı gün büyük alay tertip edilirdi. Topkapı Aksaray istikametinden saraya gidilirdi. Bütün devlet ricali de saraya gelirdi. Büyük Oda'da tören düzenlenir, hilatlar giydirilir, törenin bitmesiyle davetliler dağılırdı.

3.2.Dini Törenler

3.2.1.Cuma Namazı Merasimi

Bir araya getirmek toplanmak anlamındaki cem kökünden türeyen cuma hem bir günün adı hem de dini açıdan farz kılınan ibadetin zaman tayinidir. Bu zaman

dilimi Hz. Muhammedin hicreti sırasında ilahi olarak tayin edilmiştir. Cuma günü öğle vaktine tekabül eden namaz hem islam peygamberi hem de Hulafa-i Raşidin zamanında bizzat kendileri tarafından kıldırılmış Emeviler başta olmak üzere Abbasiler ve diğer İslam devletleri bu geleneği devam ettirmiştir. Cuma hutbeleri sadece dini bir nasihatten ibaret olmayıp önemli gelişmelerin idari askeri ve siyasi kararların halka iletilmesinde aracı olmuştur. İslam devletlerinde en önemli sultanlık alameti sultan adına hutbe okunması ve de sikke basılmasıdır. Halifenin iradesi o topraklarda irad edilen Cuma hutbelerinde sultanın adının anılması ile ölçülmüştür. Genel itibariyle hükümdar Ulu cami diye adlandırılan o beldenin en büyük camiinde cuma namazı kıldırılmıştır (Simeon, 2007: 26).

Hükümdar ile tebaa arasında bir mesafenin korunması İslâm monarşi geleneğinin kabul edilmiş bir özelliği olmasına rağmen; XI. Yüzyılda Selçuklu Sultanı Melikşah'ın veziri Nizamül-Mülk'ün pratik formülasyonları, Pers Krallık idealleriyle İslâmî normların sentezini ifade eden “Tebaanın sözlerini hiç aracısız kendi kulaklarıyla dinlemek üzere haftada iki kez halk içine çıkmak” hiç kuşkusuz çok önemliydi. İşte bu düşünce, Cuma merasimiyle ortaya çıkan bir uygulama oldu. Sultanın, her hafta cuma namazına gitmesi, ihtişamı bakımından Bizans İmparatorlarının kent içine çıkmasından farklı değildi. Kentin törensel yaşamı içindeki bu en önemli olay sultanların maiyetiyle daha da olağanüstü bir etki yaratmıştır.

Osmanlılardan önce Anadolu Selçuk hükümdarlarının Cuma namazlarına çıkışlarında bir takım merasim yapıldığı bilinmektedir. Emir-i mahfil adı verilen teşrifatçı, Selçuk hükümdarlarının Cuma kabullerinde bol yenli elbisesi ve büyük sarık olduğu halde sultanın huzurunda kıyam edip, teşrifatçılık eder ve merasimden sonra hükümdara dua ederdi. Dinî ve siyasî vazifenin nasıl yerine getirildiği hakkında kaynaklarda yeterli miktarda bilgiye rastlanamamaktadır. Hilâfetin Osman-ogullarına geçmesinin akabinde, Cuma namazları resmiyet kazanmıştır. Bu gelişme ile selâmlık merasimleri tertibi de âdet haline gelmiştir.

Osmanlı hükümdarlarının Cuma günleri namaz kılmak için camiye gitmesine selâmlık Resm-i Alisi denmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan bu tören Selçuklu mirasıdır. Her ne kadar zamanla evrilsen bile İmparatorluğu sonuna kadar

devam etmiştir. Bu selamlık töreni sadece bir dini vecibenin yerine getirilmesi değil aynı zamanda da sosyal bir kaynaşma aracı halkla sultan arasındaki bağ olmuştur. Şekil itibariyle yarı resmi bir törendir. Cuma namazında hutbenin dinlenilmesi farz olup can güvenliğinin temin edildiği bir mekanda ibadet yapılması gerekmektedir. Bu sebeple kanunnamelerde farklı kurallar getirilmemiştir. Özel durumlar ve hastalık haricinde bütün padişahlar bu ibadete iştirak etmiştir. Her ne kadar sultanın saraydan çıkışından dönüşüne kadar askeri bir faaliyet olsa da esas mahiyeti itibariyle dini bir mahiyettedir. Cuma selamlıkları hilafet müessesinin Osmanlılara geçmesinden sonra 17.yüzyılın ortalarına kadar büyük bir törenle yapılmıştır(Alıkılıç, 2002: 89-93).

3.2.2 Cenaze Törenleri

Kuruluştan itibaren zamana ve şartlara göre uygulanan bu törenler 17. Yüzyıla kadar merkezi otoritenin zedelenmemesi için belli süre saklanmıştır. Fatihe kadar hükümdarlar ya at sırtında ya muharebe meydanlarında vefat ettiklerinden cenaze merasimleri alabildiğine sade aynı zamanda protokolsüzdür. Hatta ölen padişahın yerine geçen şehzadelerin bu defin işlemine dahil olmadığı da bilinmektedir. Topkapı sarayının inşasından sonra hem bir yönetim merkezi hem de padişahın has dairesi kabul edilen saray cenaze merasimlerine de ev sahipliği yapmıştır (Schweigger, 2004: 199).

Osman Bey kardeşlerinden küçük olmasına rağmen beyliğe seçilmiş, ailenin büyük oğlu olan Dündar Bey de beylerin ve halkın isteğine uyarak yeğenine biat etmişti. Burada kardeşlerinin Osman Bey'i destekledikleri görülür. Osman Bey, beyliğin genişlemesinde önemli bir olay olan Bursa'nın fethinde hasta haliyle ordugâha gelip, orada oğlu Osman Bey'e Bursa'daki bir kubbeyi gösterip, beni bu kubbenin altına koyasın diye vasiyet etmişti. Burası Bizans döneminde bir manastır idi. Daha sonra Bursa'nın fethinde Osman Gazi buraya defnedilip, türbe haline getirilmişti. Gerek babasının vasiyeti, gerekse beylerin desteğiyle başa geçen Orhan Bey'e kardeşi Alaüddin'in yardımcı olduğu biliniyor. Orhan Bey, 1361 'de vefat ettiğinde Bursa'da babasının mezarının yanında gömülmüştü (Özkan, 2007: 358-360).

Murat'ın Kosova Savaşı sonunda bir Sırp askeri tarafından şehit edilmesi üzerine, iç organları çıkarılarak Kosova ovasına gömülmüş, daha sonra buraya bir

türbe yapılmıştır. Bu türbeye *Meşhed-i Hüdvendigâr* adı verildi. Bir müddet sonra şehit padişahın cenazesi Bursa'ya getirilmiş, Çekirge'deki türbesine gömülmüştü. Yıldırım Beyazıt ise Ankara savaşında esir düşüp ölmesinden sonra cenazesi bir müddet Akşehir'de Şeyh Mahmut-i Hayranî türbesinde geçici olarak defn edilmiş, bilahare Timur tarafından oğlu Beyazıt'ın oğlu Musa Çelebi'ye babasının cenazesini padişahlık törenlerine uygun olarak kaldırmasını ve vasiyeti gereği Bursa'da yaptırmış olduğu cami ve medresenin yanında defn edilmesini söylemişti. Çelebi Mehmet Edirne'de vefat etmiş, vefatı herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için kırk bir gün gizli tutulmuştu. Oğlu II. Murat'ın tahta çıkmasıyla birlikte diğer padişahlar gibi cenazesi Bursa'ya gönderilmiş, bir tepe üzerine inşa edilen türbesine defn edilmiştir. II. Murat da kendinden önceki Osmanlı hükümdarları gibi vefatında Bursa'ya yaptırdığı caminin bahçesine defnedilmiş üzerine bir türbe inşa edilmişti. Fatih'in İstanbul'u fethi ile Osmanlı sultanlarının cenazeleri İstanbul'a defnedilmeye başlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim, 2.Beyazıt, Fatih Sultan Mehmed kendi yaptırdıkları camilere defnedilmişlerdir. Türk geleneklerine uygun olarak kabirlerin üzerine türbeler inşa edilmiştir. 2. Selimle birlikte bazı Osmanlı sultanları Ayasofya bahçesine ya da önceki padişahların yaptırmış olduğu türbelerde defnedilmiştir. Zamanla cenazelerin kaldırılması belli kaideler dahilinde yapılmıştır. Sık görülen padişah değişiklikleri kimi zaman padişahlara düzenlenen suikastla erken yaşta tahta çıkma teşrifatta değişiklikler doğurmuştur. Bu sebeple sadece 17. yüzyılda dahi farklı uygulamalar görülmüştür (Alikılıç, 2002: 152-155).

Bugünde tarihi şahsiyetlerle ilgili olarak bilmek istediğimiz birçok ayrıntıyı gizli tutup halka aktarılmaması Osmanlı geleneğinin bir devamıdır. Ölünün yıkayıp kefenlenmesi de hayatın son özel parçası olarak kabul edildiğinden nasıl yapıldığı bilinçli olarak açıklanmamıştır. Osmanlıda Orta Asya gömü geleneği ile İslami gelenek cem edilmiştir. Bir yönüyle Türk vurgusu öte yandan İslami kimlik imparatorluğun bütün şubelerinde görüldüğü gibi bu gelenekte de kendini göstermiştir.

Padişah ölümleri her ne kadar üzüntülü bir atmosfer oluştursa da tahta yeni geçen padişahın düzenleyeceği cülus töreni akabinde düzenlenecek şenliklerle bir sevinç vesilesi olarak görülmüştür. Burada belirtmek gerekir ki klasik İslam devletleriyle kıyaslandığında Osmanlı'nın bir imparatorluk oluşu sebebiyle daha

şatafatlı daha kural ve kaidelere bağlanmış bir yapı arz ettiği görülecektir. Hulefa-i Raşidin döneminde dahil olmak üzere peygamber döneminin çok tanınmış isimleri dahi Cennet-ül Baki de defnolunmuş ve dahi mezar taşları bile bulunmamaktadır. 1. Ahmet'ten sonra değişen veraset anlayışıyla beraber uzun yıllar kafeste kalan şehzadeler padişahın ölüm haberine inanmayıp, kendilerinin de öldürüleceği zannıyla hareket etmişlerdir. Örneğin; 4. Murat 1640 da vefat ettiğinde Sultan İbrahim'e haber verilmiş kendisi teklifi kabul etmemiş sınındığını sanmıştır. Taki padişahın naşını görüp yüzünü tekrar açtırarak baktıktan sonra tahta çıkmaya razı olmuştur. Padişahların eceliyle mi yoksa bir suikast sonucu mu öldüğünün belirlenmesi için yeniçeri ocağının temsilcileri eliyle muayene edilmesi şarttı. Bu sebeple tahta çıkan padişahın izniyle Yeniçeri ağası Kul Kethüdası ve sekbanbaşı ya harem dairesinde ya da padişahın ecelinin geldiği bir yerden alınıp muhafaza edilen naşı görmüşlerdir. Bu uygulama bir yönüyle Osmanlı ordusunun evvelki padişaha veda töreni sayılmıştır. Padişahların böyle bir muameleye tabi tutulması, Sultan İbrahim'in tahttan indirildikten sonra devlet erkanı kararıyla sarayda idam edilmesinden sonra adet olmuş ve bu usul yeniçeri ocağının kaldırılmasına değin devam etmiştir. Ayrıca vefat eden padişahın elbisesi ve çamaşırları bir sandığa koyulup hazine dairesinde muhafaza edilmiştir. Devlet adamlarının cenaze namazına katılması ve dini törenlerin yapılması hükümdarın iznine tabi idi. Bu sebeple padişahın cenazesinin aslinden önce teşrifatçı Baabüssade ağası aracılığı ile hükümdardan merasim-i lazime ne ise yapılsın beraatını alırdı. Ölen padişahın elbiseleri devlet erkanının önüne koyulur bu elbiseler huzurunda padişah için dua edilirdi. Bu sırada sadrazam Ayasofya, Sultanahmet, Fatih, Süleymaniye gibi Selatin camilerde sala verilmesi için İstanbul kadısına bir buyruldu gönderilirdi (Alikılıç,2002: 158-159).

Ölen padişahın cenazesi Edirne'de ise Darüssade ağasının divan ettiği odada padişah dinlenip odanın dışarısında ölen padişahın eşyası teşhir edilir, akabinde naaş arabayla İstanbul'a gönderilirdi. İstanbul'un dört semtine dağılan tellallar durumu halka resmen duyurur yeni padişah kendisin tahta çıktığını bütün eyaletlere ve imparatorluğa tabi hükümetlere fermanla bildirirdi. 2. Süleyman ve kardeşi 2. Ahmet İstanbul'dan uzakta Edirne Sarayında ecelleriyle ölmüş vefaat eden padişahların cenaze namazları Edirne'de kılınıp Mirahur-ı Sani ile İstanbul'a gönderilmiş ve İstanbul'da kendileri için hazırlanan türbelerine nakledilmişlerdir. 4. Murad'ın

ölümünde, seferde bindiği atlar ters eyerlenerek naşının önünde götürülmüştü. Bu olay muhtemelen bir Türkmen geleneğidir (Alikılıç,2002: 159-165).

3.2.3 Mevlid Kandili

Arapça bir kelime olan mevlid, doğum yeri ve zamanı anlamına gelmektedir. Terim olarak da, Hz. Peygamberin doğumu, doğum zamanı ve yeri ayrıca bu münasebetle yapılan faaliyetler içeren özel bir manaya sahiptir. İslam peygamberinin doğduğu gün olarak kabul edilen Rebiyül Evvel ayının 12. günü ‘‘Pazartesi Günü’’ imparatorlukta törenlerle kutlanılmış çok önemli günlerden biridir. Bu gecede münacaat naatlar ve kasideleler okumak-okutturmak eskiden beri İslam toplumlarında uygulanan adetlerdendir. Asr-ı Saâdet’te, mübarek gecelerin çeşitli ibâdetlerle geçirildiği bilinmektedir. Uzunca bir süre İslâm devletlerinde de aynı şekilde geçirilen bu gecelerde tören yapılması, Abbasîler zamanında başlamıştır. Bu törenlerin en gösterişlisi, Mevlîd Kandili’nde olurdu. İlk defa Erbil Atabeği Muzafferüddin Gökbörü tarafından resmileştirilerek devlet töreni haline getirilen Mevlîd Kandili gecesi şehir ışıklarla süslenmiş, halk birbirini ziyaret etmiş ve hediyeleşmiştir (Alikılıç, 2002:96-102).

Mevlid Alayı ise, Osmanlı Devleti’nde resmen 1590 tarihinden itibaren Hac kabilelerinin, bilhassa *Mevkîb-i Rûmi’nin* Şam’a ulaşmış bulunduğu *Emirü’l-Hac* olan Beylerbeyi veya Vezir tarafından Müjdeci başı aracılığı ile Divân-ı hümâyuna bildirilmesi sırasında yapılan bir törendir. Çoğunlukla bu bildirme ise Hazreti Peygamberin doğum günü olarak tespit edilen On ikinci Rebiyyül Evvel gününe rastladığından mevlîd, iki maksada cevap veren bir tören hüviyetini almıştı. Bu tören, Hâdimü’l-Haremeyni’ş-Şerîfeyn ünvanını taşıyarak mübarek toprakları olduğu kadar, İslâm dininin geleneklerini de korumakla yükümlü bulunan Osmanlı padişahlarının, Hac hizmetinin de başarı ile sona ermesinden doğan memnuniyetin ve şükranın ifadesi anlamına geliyordu (Alikılıç, 2002:96-98).

Bazı vakfiyelerde 1. Osman zamanında dahi var olan bu adete Yavuz Selim tarafından birtakım eklemeler yapılmak suretiyle resmi bir şekil verilmiştir. Lakin Mevlid ilk kez 3. Murad zamanından sonra 1590’da yasal olarak imparatorluğun teşrifatında yer bulmuş ve toplum nazarında giderek güçlenen bir geleneğe dönüşmüştür. Öyle ki sonrasında bu adet bir bayram mahiyetine dönüşmüş ve

padişahın haç mevsiminin selamete sona erdirilmesinden doğan şükranın ifadesi ile kaynaştırılarak kutlanmaya başlamıştır. Mevlid merasimleri Fatih Sultan Mehmed devrinden sonra Ayasofya camiinde zamanla Sultan Ahmed camiinde yapılmıştır. 1603 tarihinden itibaren resmiyete bürünen Mevlid cemiyetleri oluşturulmuştur. Her yıl Ramazanın 17. gecesini Mekke de Rebiyül Evvel 12 de Ravza-ı Mutahharada bir meclis oluşturulup tüm masrafları karşılamak üzere defter tutmak suretiyle Osmanlı hazinesinden bu cemiyet için para gönderilmiştir (Abdulazizbey, 2002: 247).

1.Ahmed'in hasrettiği vakıf imparatorluk tarihi boyunca padişah ve devlet erkani için tertiplenen resmi törenlerin Sultan Ahmed camiinde yapılması için çalışılmış tören esnasında ikram edilen şeker, şerbet ve mevlidanların da aldıkları caizeler bu vakıf tarafından karşılanmıştır. Ayrıca belirtmeli ki mevlid kandillerinde Sultan Ahmed camiinde düzenlenen tören ve ayinler Mekke de yapılmış -daha küçük ve mütevazi bir şekilde-yapılmıştır. İkinci Mustafa zamanında aynı merasimler hem Medine-i Münevvere'de hem de Ravza-i Mutahhara'da yapılmaya başlanmıştır. Okunan mevlidler bütün camilerde olsa da bu üç camide düzenlenen merasim hilafet gereği görülmüş ve de büyük bir protokolle gerçekleştirilmiştir. Mevlid töreni bazen hicri doğumdan daha geri bırakılmıştır. 1. Ahmed'in 1613 yılında emriyle mevlid alayı hacıların şama ulaşmalarını söyleyen müjdecinin başının başkente ulaştığı günde yapılmıştır. Vele ki herhangi bir gecikme olursa tören ertelenmiştir (Abdulazizbey, 2002: 247).

1700 tarihinde Arap eşkıyası, yollan kesmiş olduğundan Müjdecibaşı'nın gelişi gecikmiş ve Mevlid Alayı bir süre için geri bırakılmıştı. Gecikme fazlaşınca, artık beklenmesine imkân görülmeyerek ayın yirmi yedinci günü söz konusu tören Sultan Ahmet Camiinde Padişahın katılımıyla yapıldı (Alikılıç, 2002: 99-102).

Mevlid törenine padişahın katılımı önemliydi. Çünkü protokolün bir kısmını Mekke Şerîfi'nin gönderdiği nâme ve hacca gidenlerin durumunu anlatan Emirü'l-Haccın mektubunun padişaha takdimi oluşturuyordu. Bundan dolayı padişah çeşitli nedenlerle katılamazsa ya da Müjdecibaşının haberi gecikirse resmî törenler uygun bir zaman ertelenirdi. Sadrazam seferde olduğu zamanda yine padişah huzurunda yapılır, onun yerine Sadâret Kaymakamı katılır, Mekke Şerîfi'nin nâmesi Kaymakam Paşa'ya getirilir, orduda ayrıca tören yapılmazdı (Alikılıç, 2002:96-99).

Tören için önceden çeşitli hazırlıklar yapılır, belirli bir protokol içerisinde cereyan ederdi. İlk iş olarak Rebiyyül evvel ayının ilk günün işâret eden ayın doğuşu gözlenir, görüldüğü Kadı tarafından Sadaret'e *İsbât ilâmi* gönderilerek o gün ayın birinci günü olarak kabul edilip hazırlıklar başlar, tören on ikinci günde yapılırdı. Rebiyyülevvel ayının ilk günlerinde tören esnasında padişaha takdim edilecek olan Mekke Şerîfî'nin nâmesi ve Şam Valisinin (Emirü'l-Hac) mektubu müjdeci ağalar tarafından Sadâret'e getirilirdi. Bunların üzerine kırmızı kalemle hulâsası yazılır, Amedî Kalemi'nden de ayrıca bir takrir kaleme alınarak telhis kesesine konulurdu. Mekke Şerifinin nâmesi büyük bir kırmızı atlas torba içinde Sadrazama arz edilirdi. Bunların hepsi Sadrazam huzurunda ayrıca bir atlas torbaya konularak Mühr-i hümâyun ile mühürlenir, tören için hazır hale getirilirdi. Ayrıca bunlar için bir telhis Enderûn'a gönderilirdi. Gelen bu heyet Kethüdâ Bey ve Reis Efendi'yi ziyaret ederek Sadâret'den ayrılırlardı. Bu vesile ile zaman zaman Emirü'l-Haccın Reisülküttâba da hacılar hakkında bilgi veren mektup gönderdiği olmuştur (Alikılıç, 2002: 99-100).

Hazırlıkların en önemli safhasını davetler ve protokollerin tebliği teşkil ederdi. Birkaç gün önceden Amedî Kalemi'nden yazılan bir takrirle padişaha camiye hangi saatte geleceği sorulur, gelen cevap üzerine program hazırlanırdı. Buna göre davet edileceklerin hangi saatte gelmeleri gerektiğini bildiren *saat pusulaları* şahıslara göre değişik kalemlerde hazırlanır, davetlilere gönderilirdi. Vezirlere, Sadaret Kethüdâsı tarafından yazılırdı. Kendilerine pusûla gönderilecek olan Kadı askerler, mevâli ve Ayasofya Şeyhi, Sultan Ahmet Camii Şeyhi ve nöbetçi şeyhlerin defteri Şeyhülişlâm tarafından Kapı Çukadarı vasıtasıyla Reisülküttâba gönderilir, bu deftere göre Tahvil Kalemi'nden davet tezkireleri hazırlanarak bir gün önceden Çavuş başıya verilirdi. Çavuş başı Defterdârlara ve Defter Emîni'ne kendi yazdığı tezkirelerle birlikte bütün davetiyeleri Divân Çavuşları vasıtasıyla yerlerine ulaştırırdı. Müderrislere İstanbul Kadısı tarafından, Şeyhülişlâm'a ise hangi saatte geleceğini bildiren saat pusûlası Reis Efendi tarafından yazılır ve bir gün önce Reis Kesedârı ile gönderilirdi (Alikılıç, 2002: 96-102).

Mevlit törenin yapılacağı gün devlet adamlarının dışında bütün davetliler ellerine ulaşan pusuladaki zamana göre camiye gelip kendilerine ayrılan yere oturmuşlardır. Davetiye gönderilmeyen küçük mansıp sahipleri ise sabahın erken

saatlerinde camiye gelerek yerlerini alırlardı. Mevlid merasimi nedeniyle Sultan Ahmed Camii'ne gidecek olan padişahın geçeceği yollara kum dökülür ve yollar düzeltilirdi. Bütün resmî törenlerde olduğu gibi, Mevlid töreninde de herkesin kıyafeti önceden tespit edilmiştir. Şeyhülislâm Efendi, beyaz ferace, samur kürk ve örf, Vezirler selimî ve erkân ferâceleri giyerlerdi. Divân donanımlı at takımı kuşanıp, âba ile binerlerdi. Müteferrika ve Çaşnigîrler gitmezlerdi. Fakat Şatırları, Mataracı ve Tüfekçileri üsküfleriyle, Selâm Çavuşu mücevvezesiyle ve şâir ağalar ruzme / günlük sarıklarıyla giderlerdi. Ulemâ ve Müderrisler örf ve muhidî kürleriyle, Nişancı, Defterdâr, Yeniçeri Ağası, Mirâlem Ağa, Defter Emîni, Şıkk-ı Sâni ve Sâlis, Bölük Ağaları, Çavuşbaşı, Reisülküttâb ve Cebecibaşı Efendiler selimî, ferace ve divân donanımlı atlarla tayin buyrulan vakitte camiye gelirdi. Sadreyn Efendiler ve Mevâli-i izâm ve Müderrisler tertip üzere mihrabın sağ tarafından minberin sonuna, oradan dahi softa kenarıyla Mahfil-i Hümâyuna doğru otururlardı. Vezirler mihrabın sol tarafına kurulan seccadelere otururlar, alt yanlarına Yeniçeri Ağası, Defterdâr Efendi, Defter Emîni ve Şikkeyn Efendiler; onların alt tarafına Mirâlem Ağa, Kapıcıbaşı Ağalar, Sipâh ve Silahdâr, Bölükât-ı Erbaa Ağaları, Cebecibaşı, Topçubaşı, Arabacıbaşı Ağalar, Sipâh ve Silahdâr Kâtibleri ve Kûthüdâları bulunurdu. Bunlarında altlarında Haremeyn Müfettişi, Muhasebecisi ve Mukataacısı, Hulefa ve Kesadârları otururlardı (Alikılıç, 2002:100-102).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

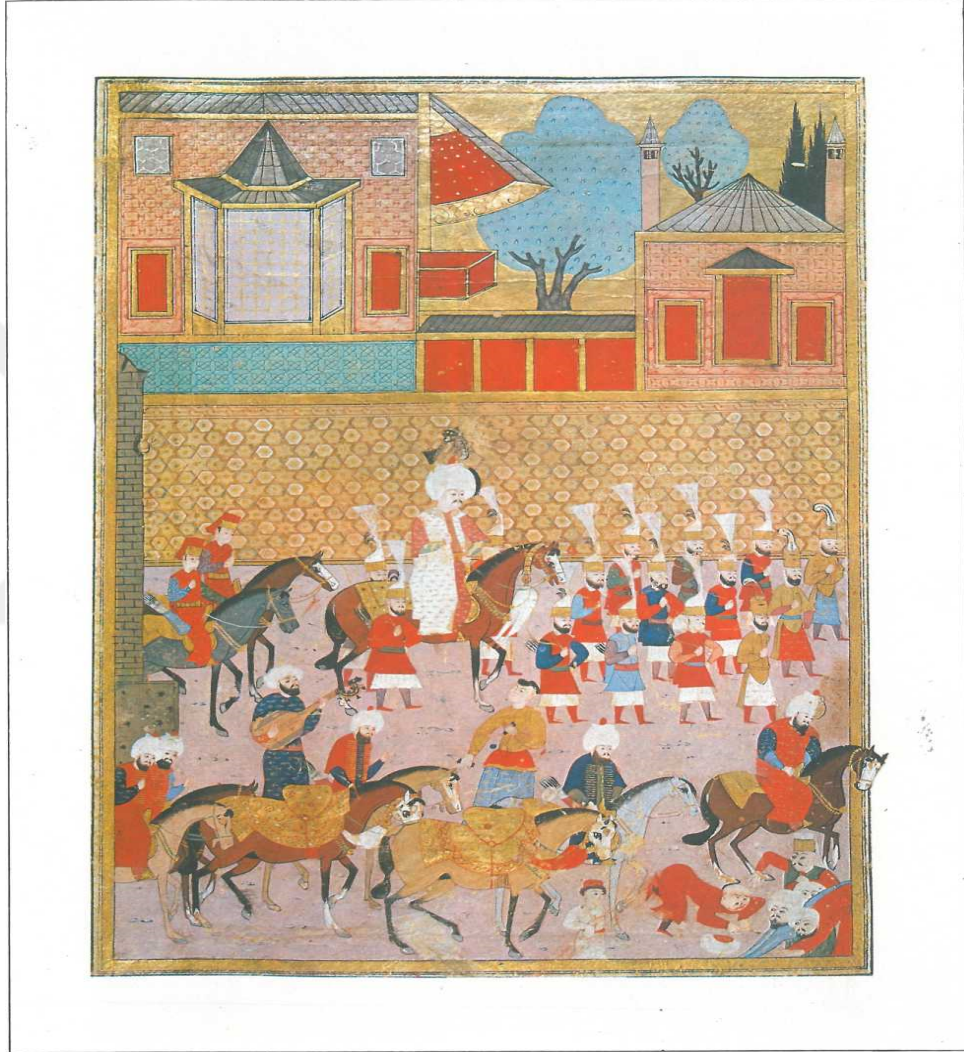
Osmanlı eğlence kültürü, zamanla zenginleşen ve evrilen bir yapı göstermiştir. Osmanlı toplumunda eğlence birinci ve en genel manada sarayın düzenlediği , katılımcıların sınırlı tutulduğu, ulema ile ümeranın katıldığı eğlenceler ikinci olarak düzenleyicisi halk olan, ikincil, basit ifadesi ile, din ve töre kaynaklı geleneklerin yaşatılması ekseninde düzenlenen faaliyetlerden oluşmuştur. Osmanlı toplumunda eğlence denildiğinde sadece zevk sefa içerisinde sefih bir hayat biçimi anlaşılmalı; aynı zamanda gündelik hayatın bir parçası olan etkinliklerde göz önüne getirilmelidir.

Halk merkezli eğlence hayatını daha çok sarayın sünnet, düğün, doğum gibi vesilelerle düzenlediği törenler, ramazan eğlenceleri, kandil geceleri gibi dini kaynaklı ritüeller, spor etkinlikleri, av merasimler, oluşturmuştur. Bu faaliyetler toplumsal kaynaşmanın birer vesilesi sayılmıştır.

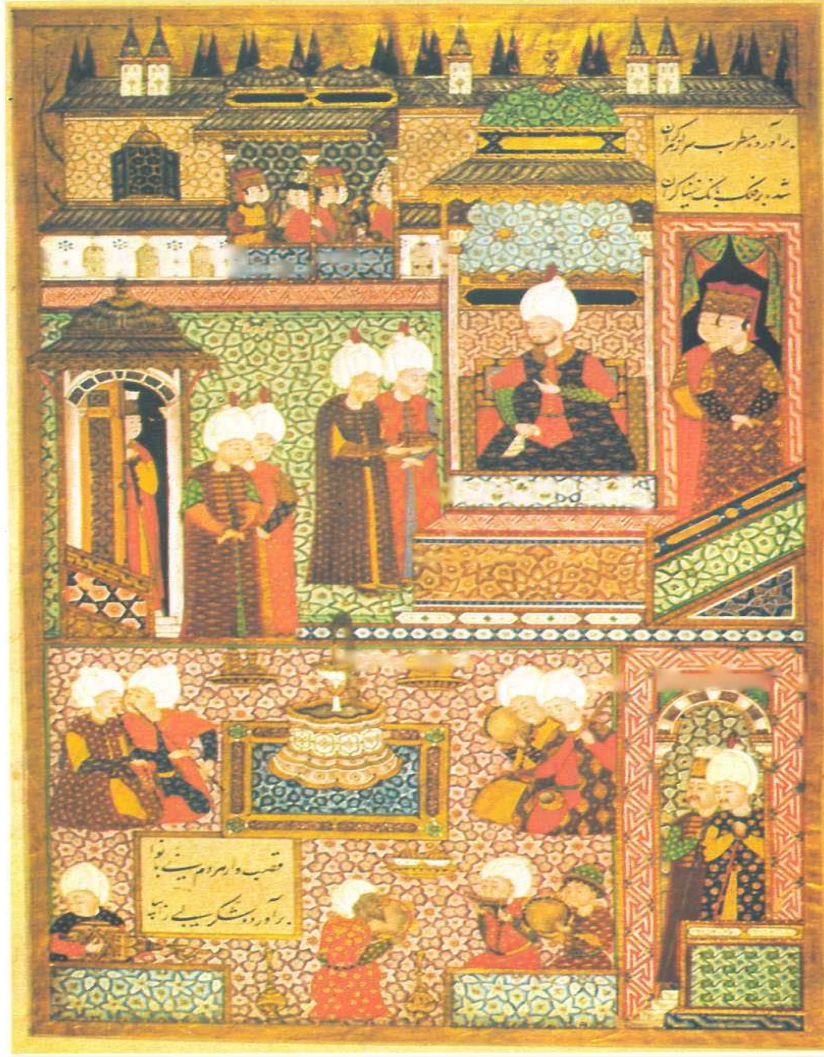
Saray tarafından halkın eğlence hayatına zaman zaman sınırlamalar getirilmeye çalışılsa da yasal tedbirler yetersiz kalmıştır. Öte yandan da şer'i hükümler gereğince Osmanlı kadını toplum hayatının bir parçası olan eğlence hayatına yeterli düzeyde entegre olmamıştır. Halkın eğlence mekanları olan bozahaneler, kahvehaneler, hamamlar, halkın gözde eğlence mekanları iken iktisadi bozulmaların getirdiği yoksullukla birer muhalefet merkezlerine dönmüştür. Sarayın eğlence hayatı lüks ve israfi devletin milletle olan bağlarını zayıflatmış, zamanla isyanların önemli bir sebeplerinden biri olmuştur.

Padişahlar, kökleri Orta Asya Türk devlet geleneklerine uzanan, bakış açılarına uygun bir anlayışla sohbet meclisleri oluşturmuş, sofralar kurdurup entelektüel birikimi yüksek insanları, devrin alim ve sanatçıları bu sofralara davet etmiştir. Saray kaynaklı etkinlikler zamanla devlet geleneği haline gelmiş, kural kaidelere bağlanmış tören şekline bürünmüştür. Bu törenlerle güçlü devlet vurgusu yapılmış, devletin halk üzerindeki otoritesini pekiştirme yoluna gidilmiş, bazan yenilgileri unutturma bazan da devletin bozulan düzenini örtmek amacı güdülmüştür. Osmanlı millet sisteminin muhafazasına yardımcı olmak, devletin merkezi gücünü korumak, düzenlenen eğlencelere elçiler davet edilerek dış dünyaya mesajlar verilmek istenmiştir.

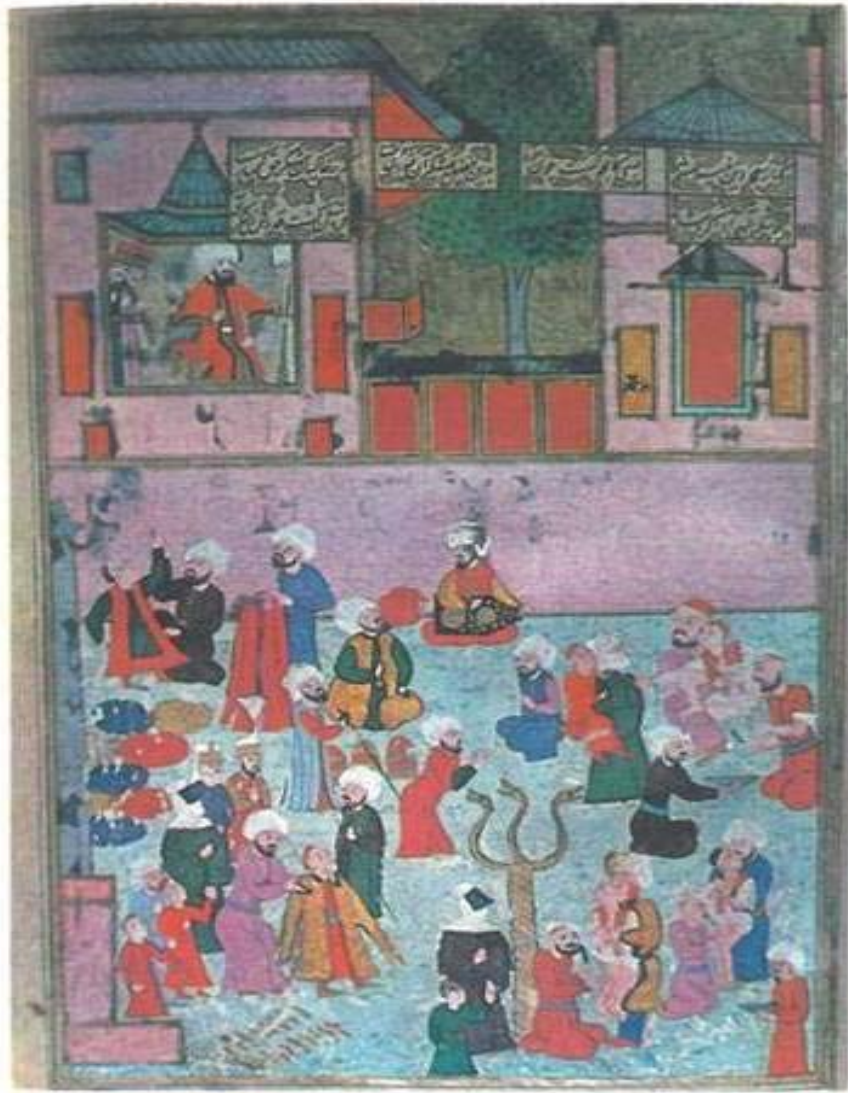
EKLER



Şekil 1. : 1530 şenliğinde Kanuni şenlik alanına alayla giriyor.(Arifi, Süleymannâme).

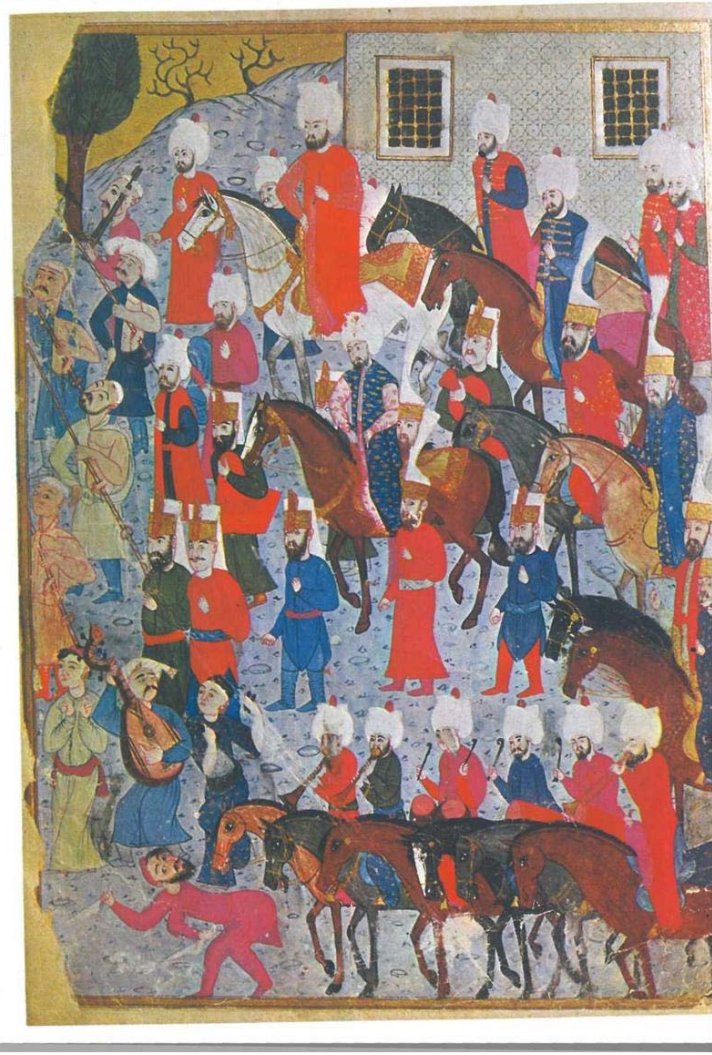


Şekil 2. : 1539 şenliğinden bir görünüm. (Kanuni, Şehzade Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğününde. Arifi, Süleymanname, 1558. TSMK H 1517, y. 412a. Has-bağçede Ays u Tarab, Halil İnalçık, YKY, Sayfa 194).

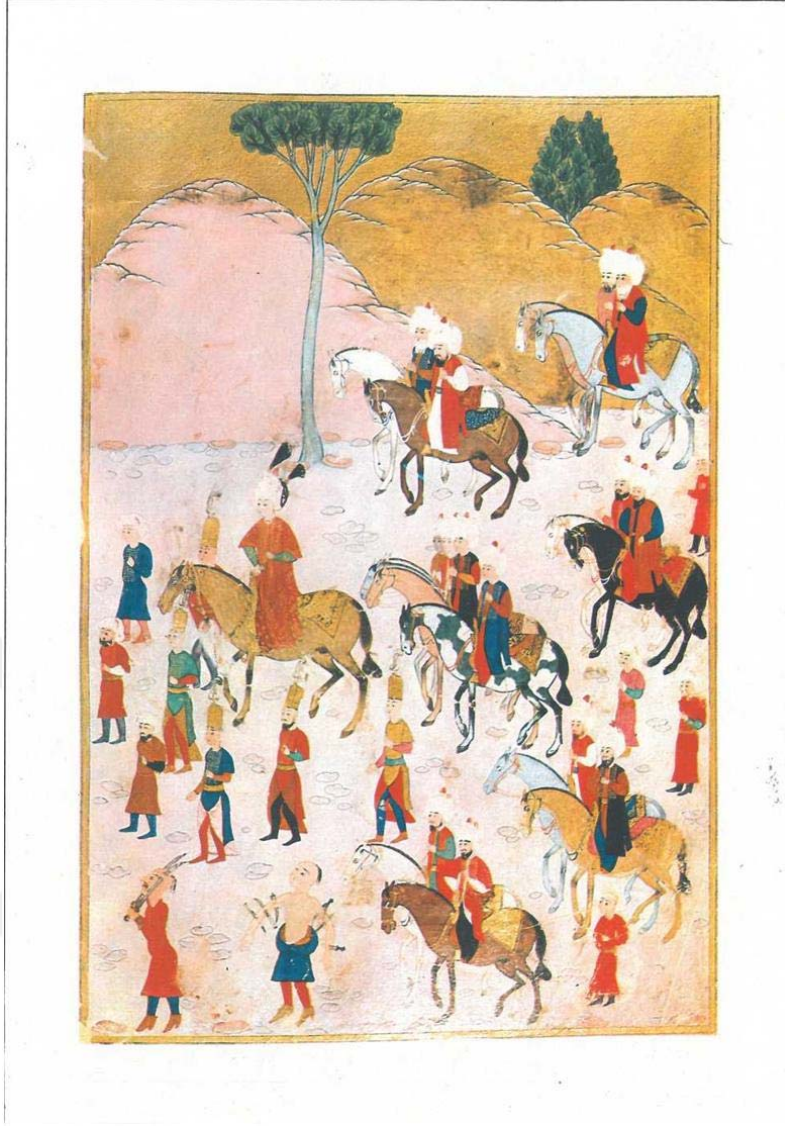


3

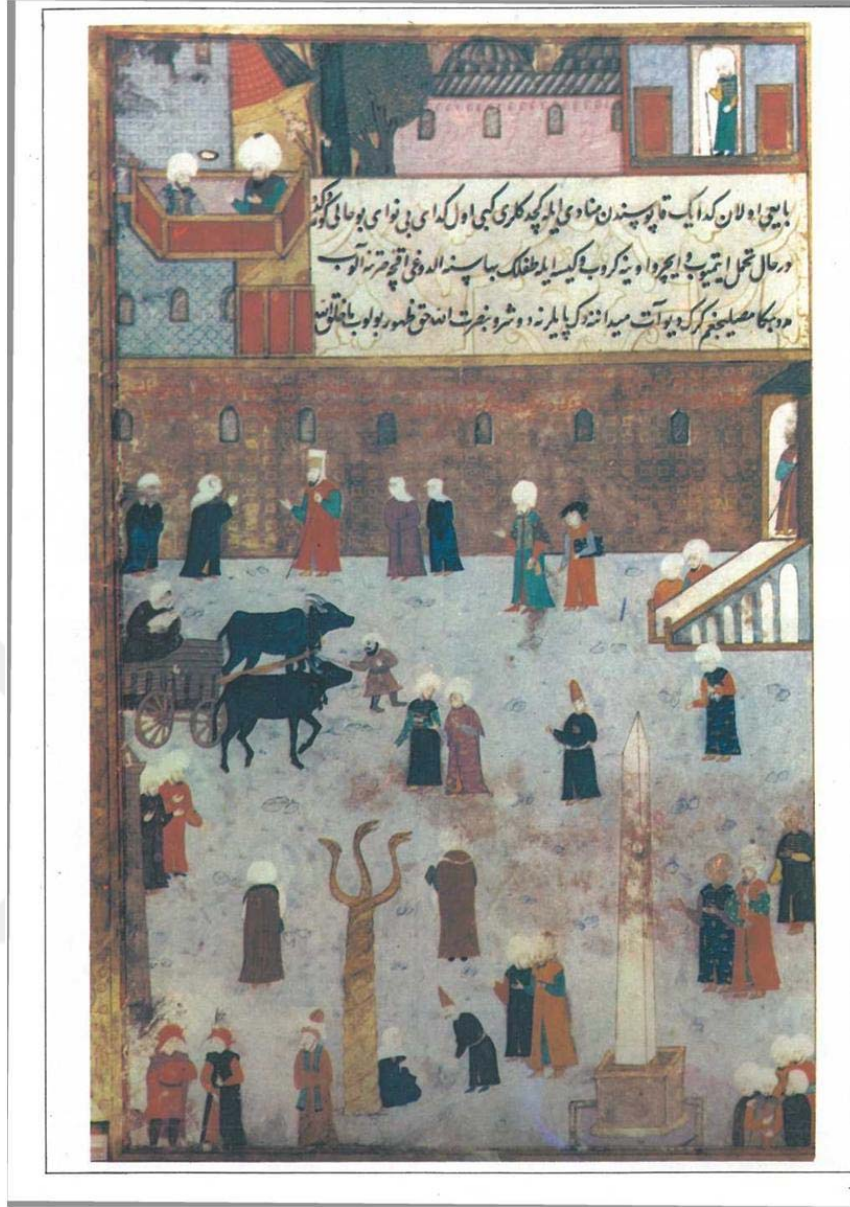
Şekil 3. : 1582 şenliğinde Yeniçeri Ağası önünde yoksul çocuklarla Müslüman olmuş acemi oğlanları sünnet oluyor. (Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



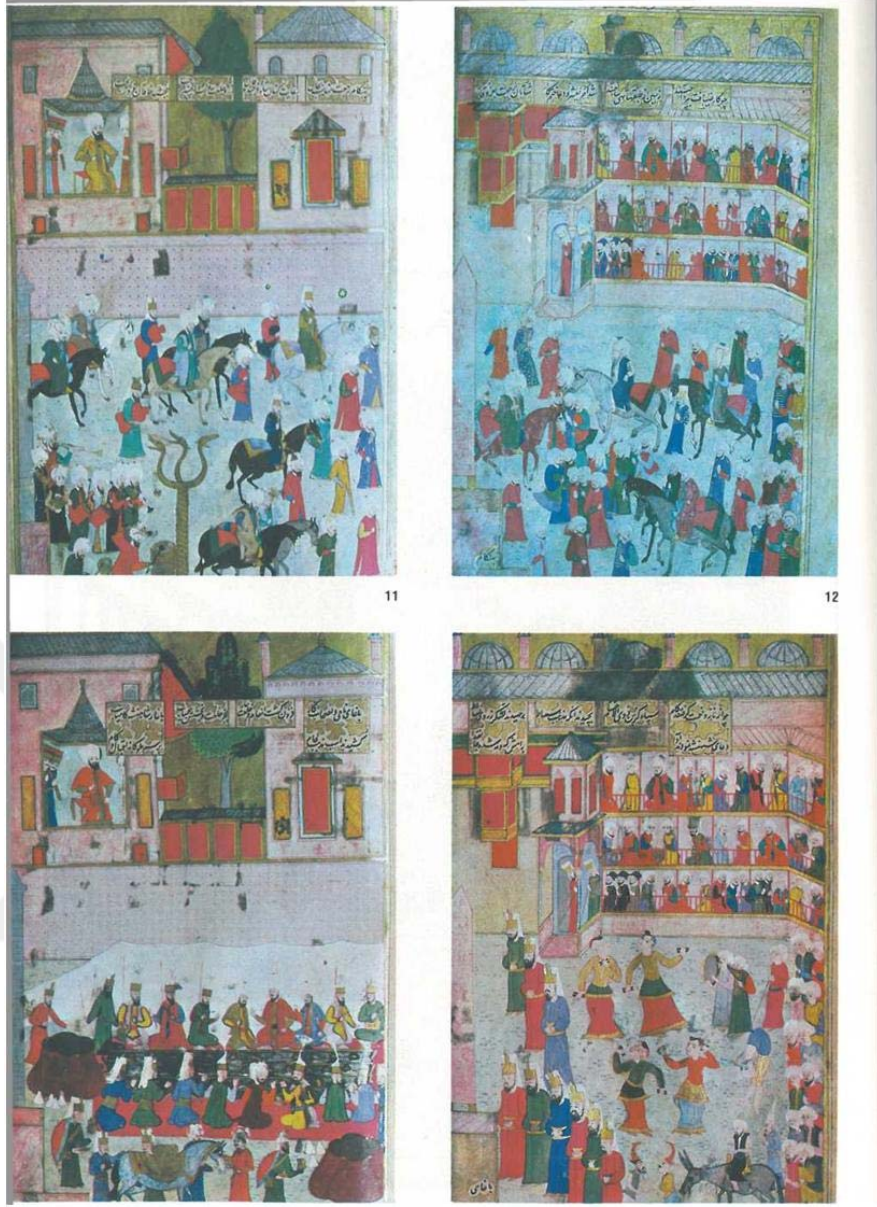
Şekil 4 : 1582 şenliğinde Alay-ı Hümayun şenlik yerine gidiyor. (Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



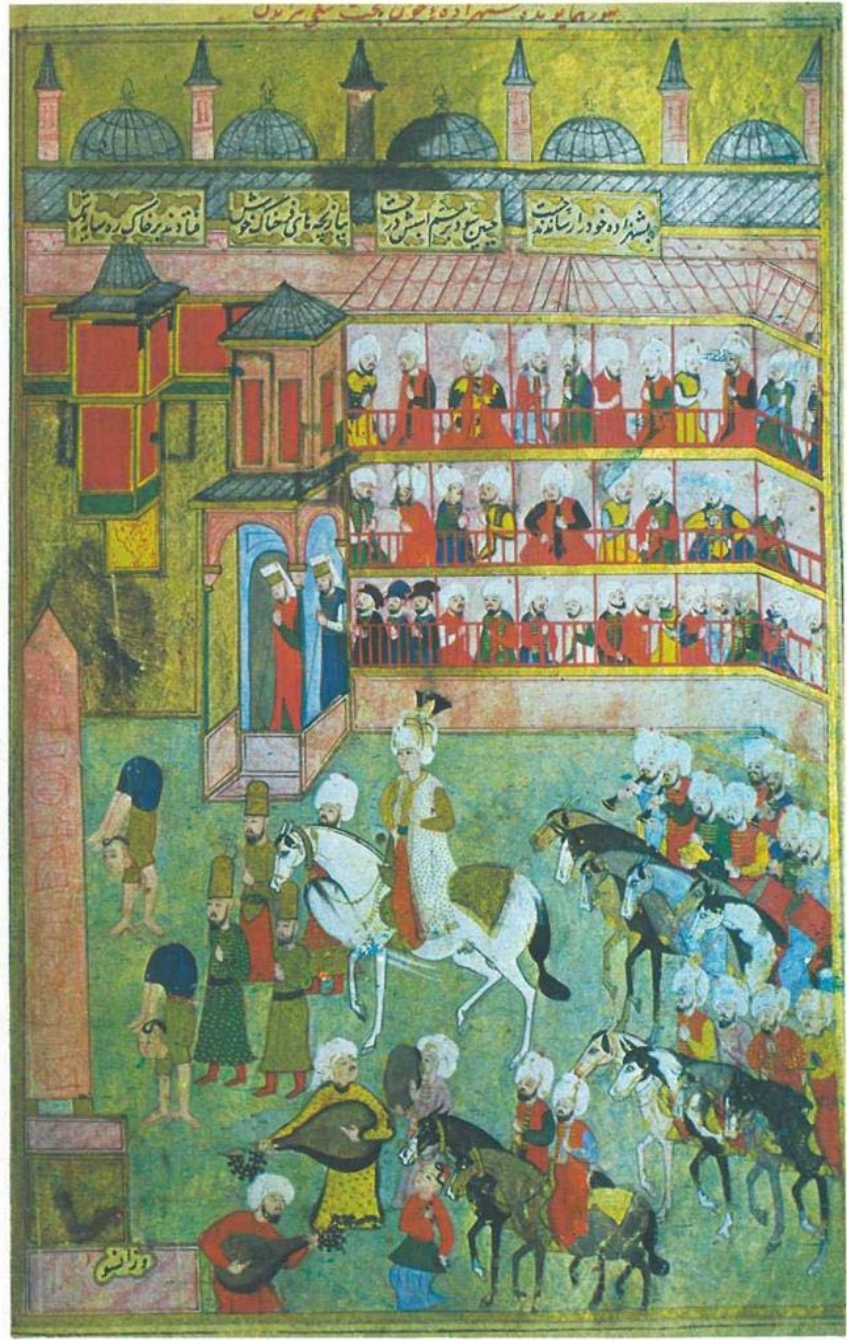
Şekil 5. : 1582 şenliğinde şehzade III. Mehmet delilerle şenlik yerine gidiyor. (Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



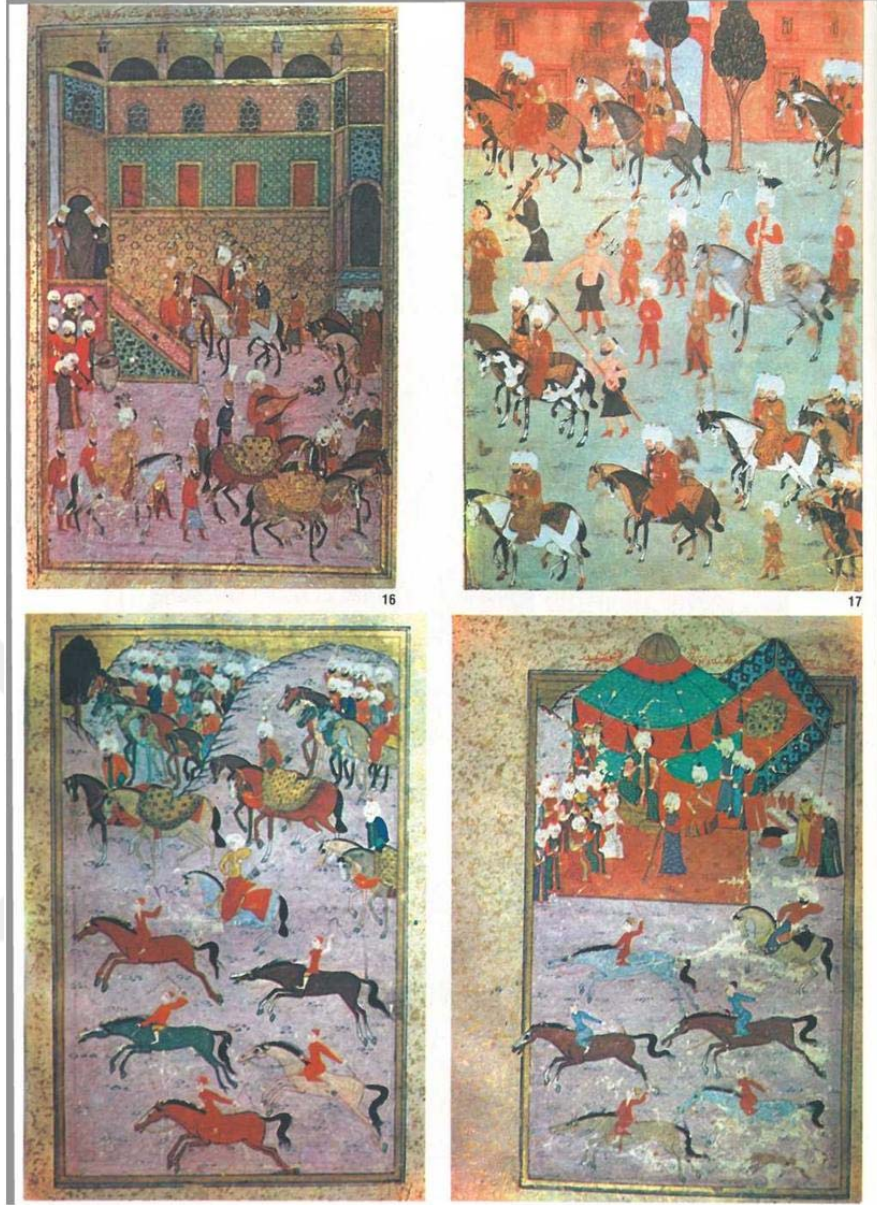
Şekil 6. : 1582 şenliğinde bilginlerin İbrahim Paşa Sarayında toplantısı. (Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



Şekil 7. : 1582 şenliğinden görünümeler. (Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



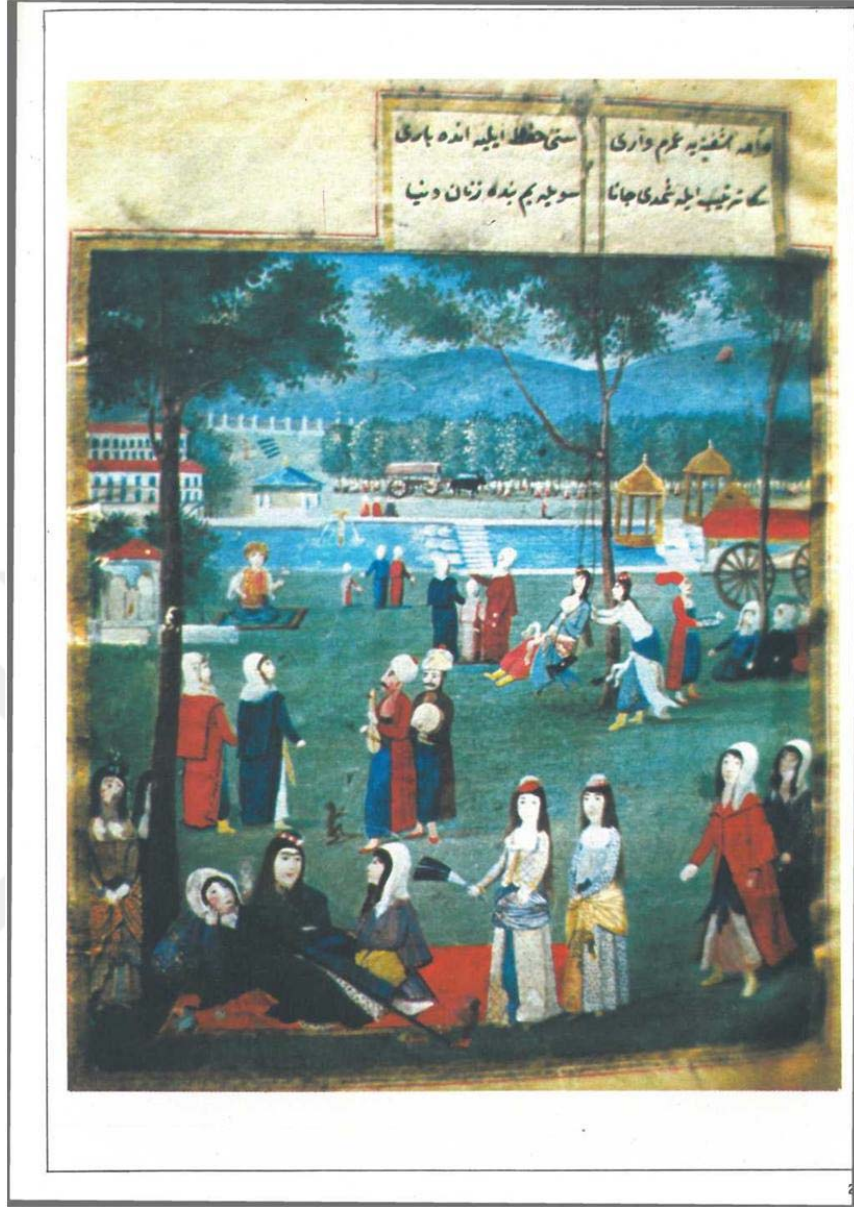
Şekil 8. : 1582 şenliğinde şehzade III. Mehmet'in At Meydanına girişi. (Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



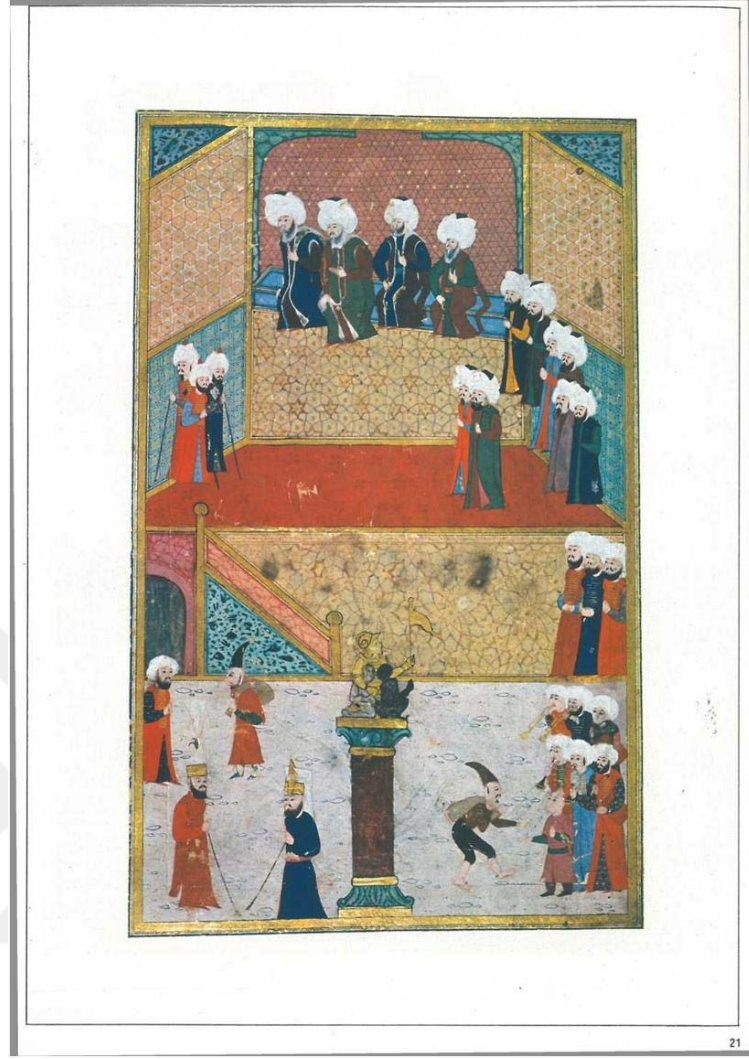
Şekil 9. : 1530 şenliğinde sünnet olacak prensler İbrahim Paşa Sarayına giriyorlar.

Şekil 10. : 1582 şenliğinde şehzade III. Mehmet alayla şenlik yerine gidiyor.

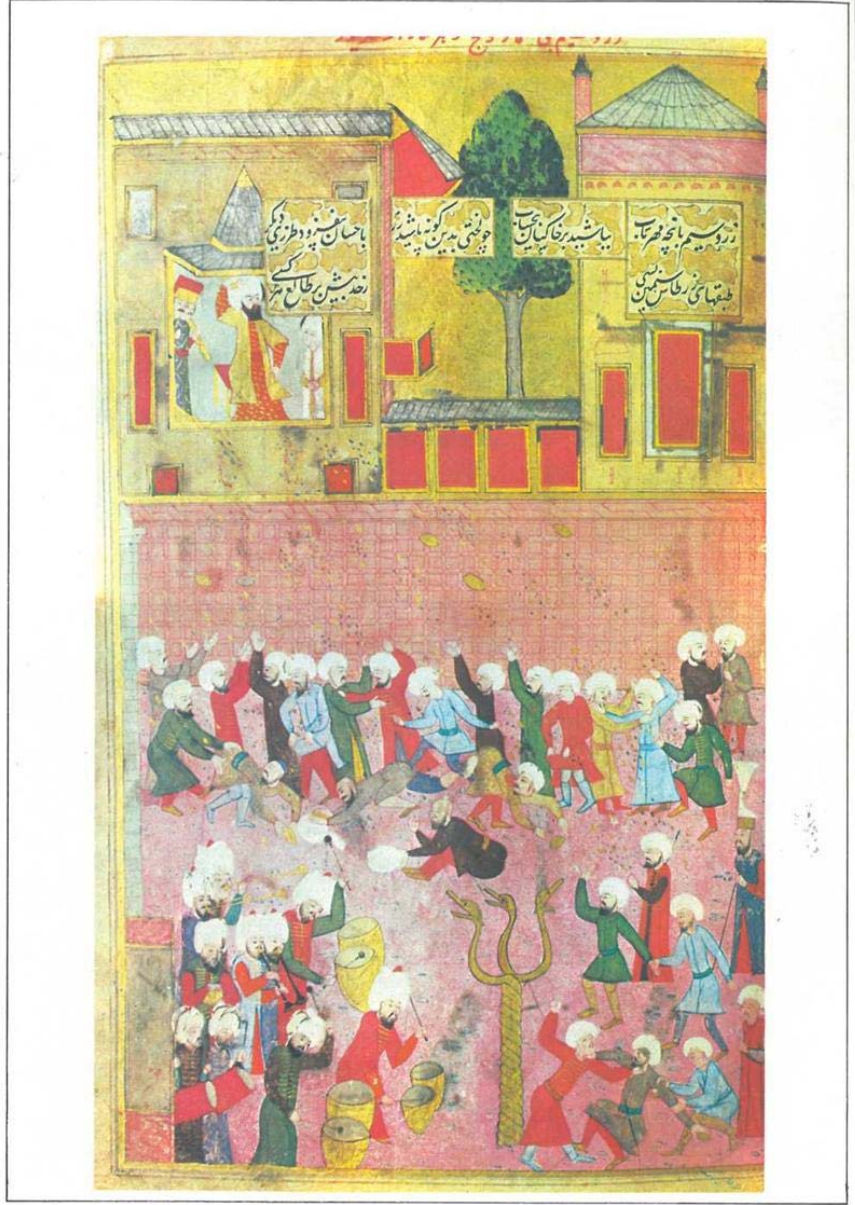
Şekil 11. : 1530 şenliğinde at yarışları.



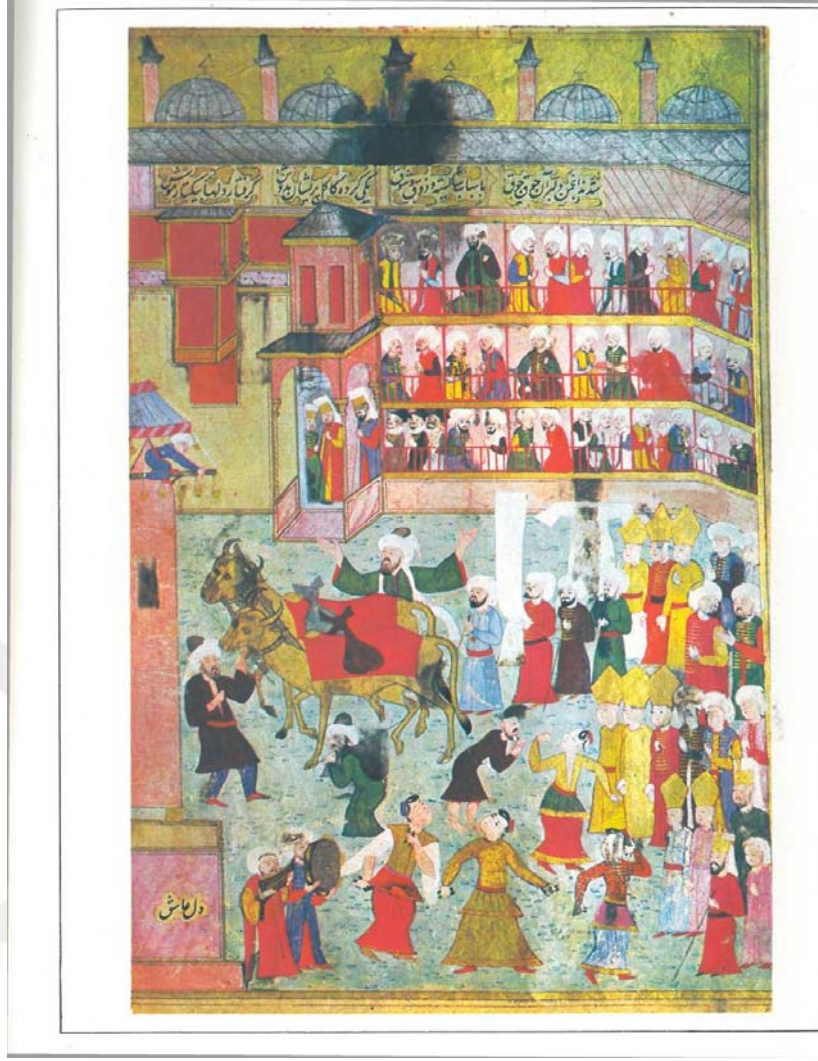
Şekil 12. : 18. Yüzyılda Kağıthane'de kadınların eğlencesi.



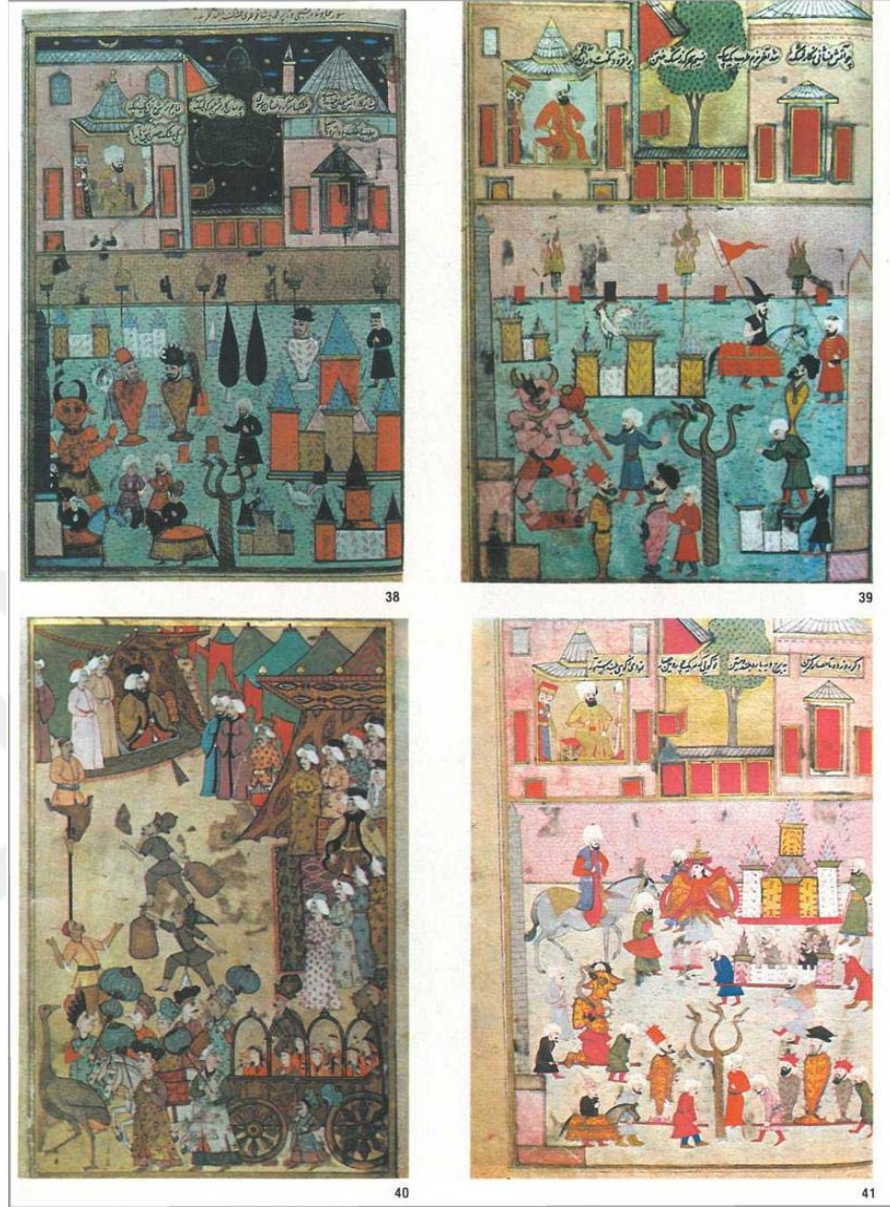
Şekil 13. : 1530 şenliğinde İbrahim Paşa Sarayının içinden bir görünüm.
(Arifi, Süleymanname).



Şekil 14. : 1582 şenliğinden görünümüler. (Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman,Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



Şekil 15. : 1582 şenliğinden görünüm. (Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



Şekil 16. : 1582 şenliğinde fişekler için Gulyabanı ve çeşitli biçimlerde tasvirler.
(Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



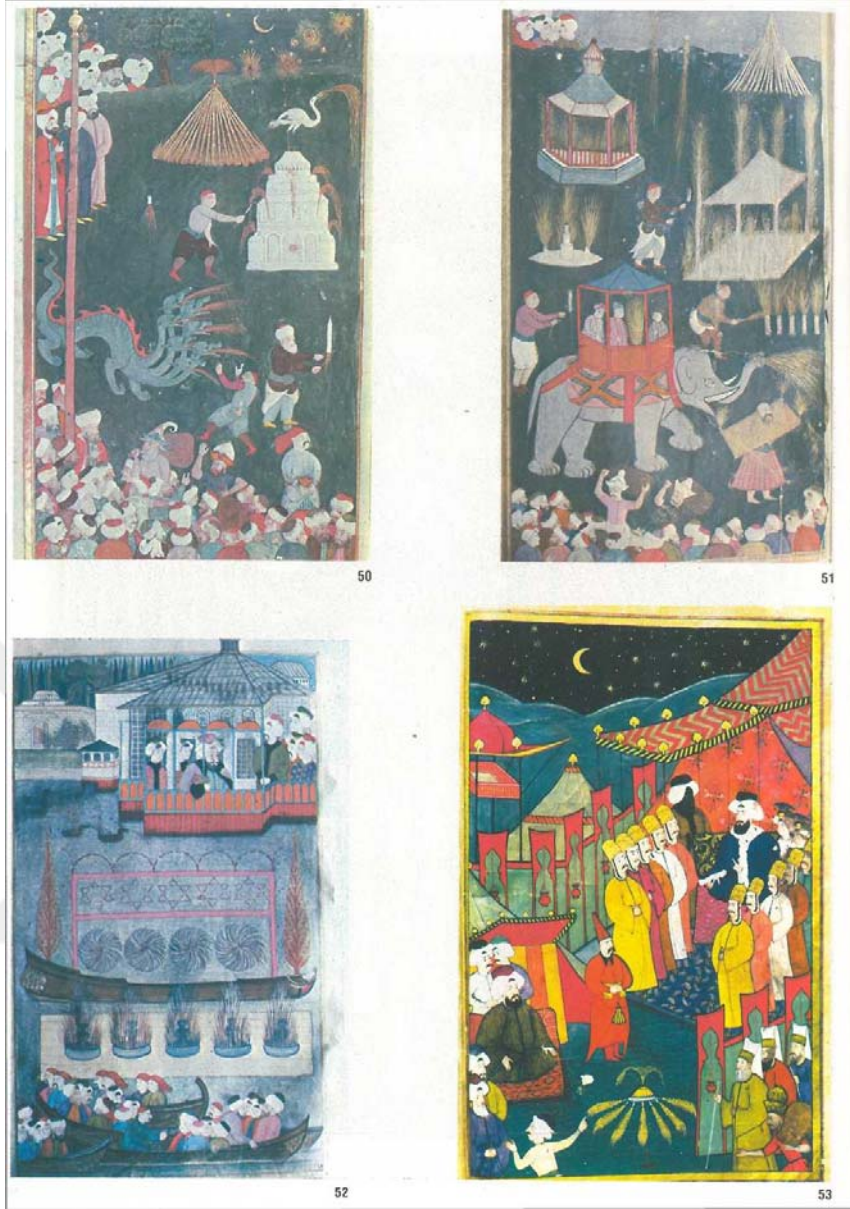
Şekil 17. : 1720 şenliğinde maskeli oyuncular, özdevinimli devekuşu ve araba içinde kuklalar. (*Vehbî Surnâmesi*, 1720, Topkapı Sarayı.)



Şekil 18. : 1582 şenliğinde fişekler için kanatlı melek biçiminde çerçeve. Surname-i Hümayun, Mimarlar Loncası, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi



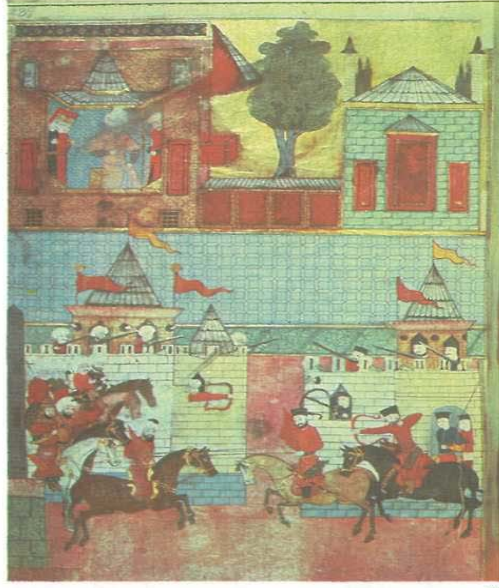
Şekil 19. : 1720 şenliğinde fişek gösterimleri. . (Vehbî Surnâmesi, 1720, Topkapı Sarayı.)



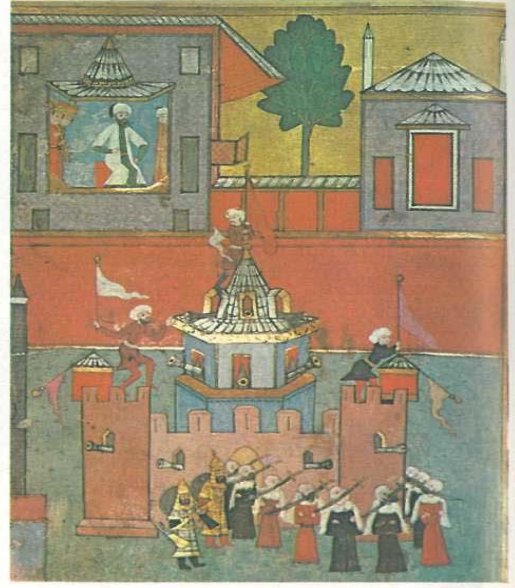
Şekil 20. : 1720 şenliğinde fişek gösterimleri. (*Vehbî Surnâmesi*, 1720, resimleyen Levnî, Topkapı Sarayı.)



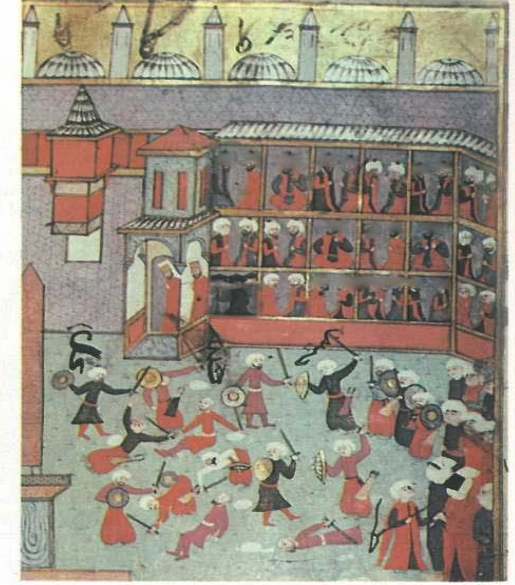
Şekil 21. : 1582 şenliğinde roketlerle donatılmış kaleler. Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman,Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi



55



56

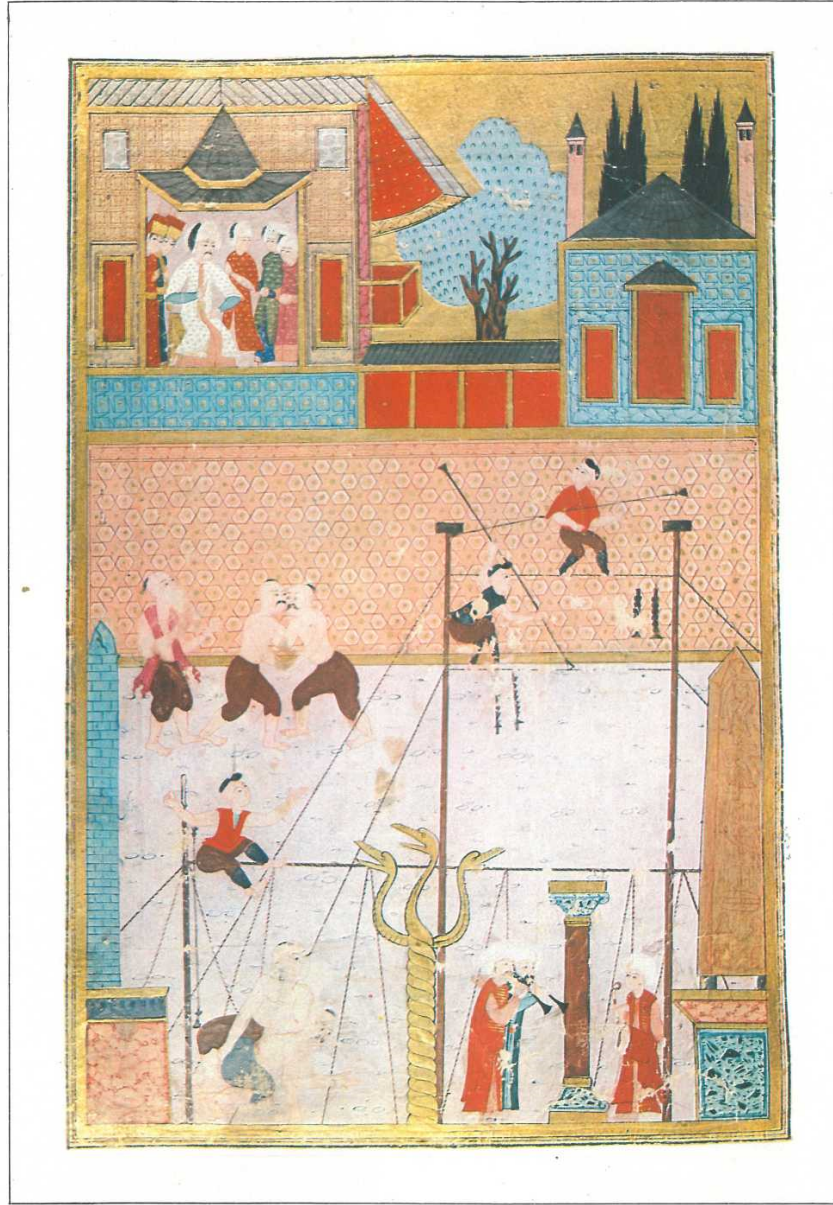


Şekil 22. : 1582 şenliğinde iki kaleli dramatik savaş gösterimi. Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Şekil 23. : 1582 şenliğinde tek kaleli dramatik savaş gösterimi. Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Şekil 24. : 1720 seninde üstüne resimler yapılmış bir kale ile karada yürüyen bir gemi. (*Vehbî Surnâmesi*, 1720, resimleyen Levnî, Topkapı Sarayı.)

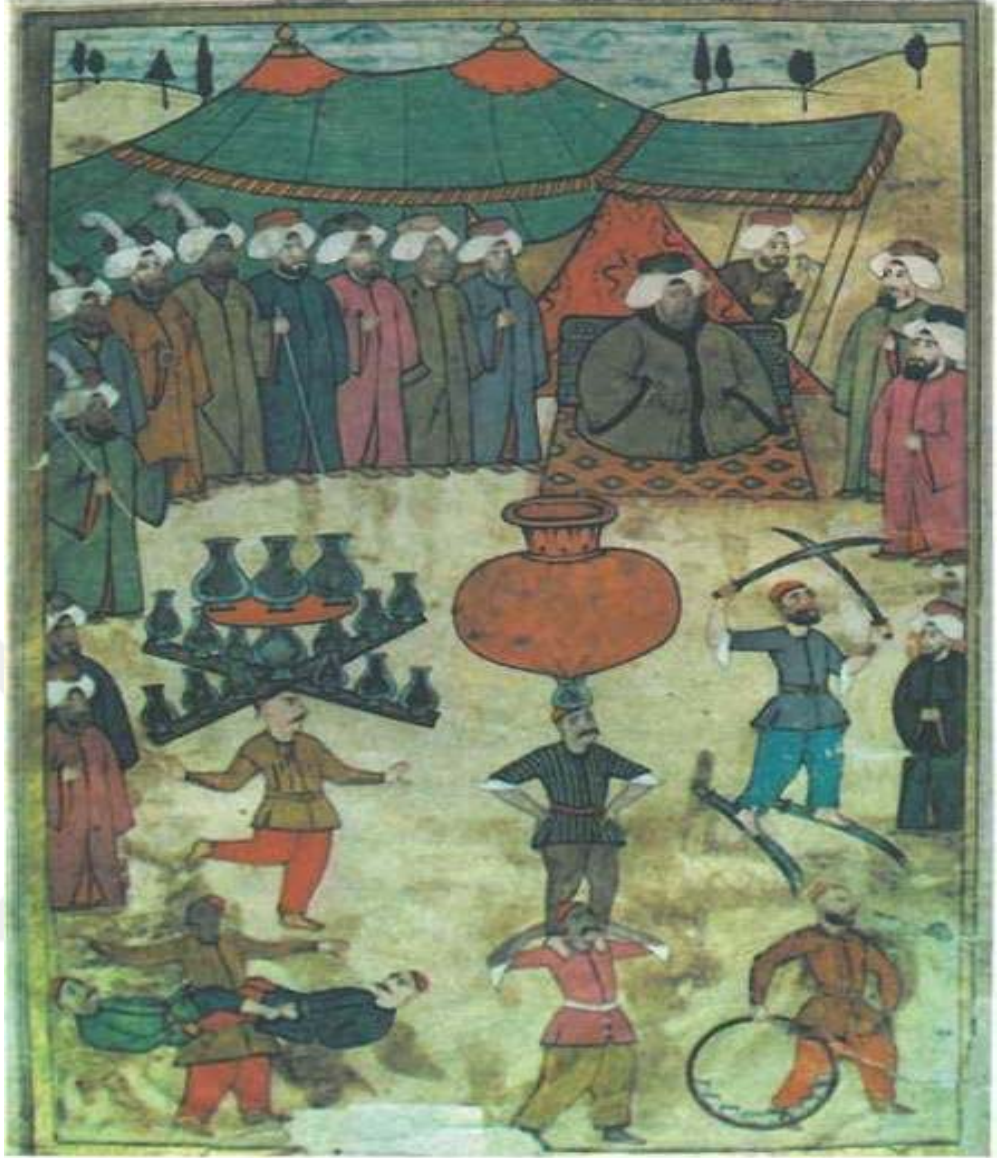
Şekil 25. : 1582 Şenliğinde kılıçlı kalkanlı savaş. Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi



Şekil 26. : 1530 şenliğinde güreşçiler ve canbazlar. (Nakkaş osman, Surname-Hümayun).



Şekil 27. : 1720 şenliğinde çalgıcılar ve ayıların, maymunların, keçilerin ve kuzebazların gösterisi (Nakkaş Levni. Şenlik alanındaki düzeni sağlayan tulumcuları (sağ alt köşede) tasvir eden bir sahne. 18. yüzyıl; Minyatür. Surname-i Vehbi I, Topkapı Sarayı Kütüphanesi İstanbul, Türkiye. A.3593; 58a).

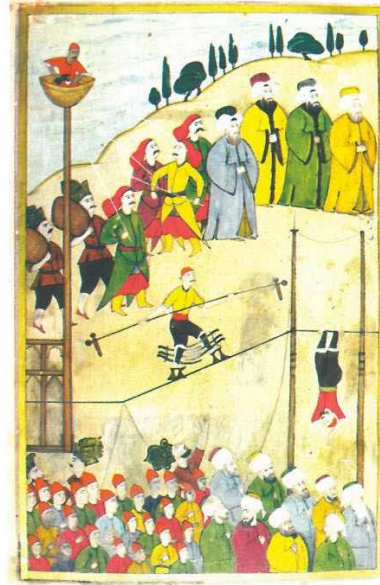


68

Şekil 28. : 1720 şenliğinde kuzebazların, çemberbazların, tiryakilerin ve çenberbazların gösterimleri. (*Vehbî Surnâmesi*, 1720-28, resimleyen Levnî, Topkapı Sarayı.)



72



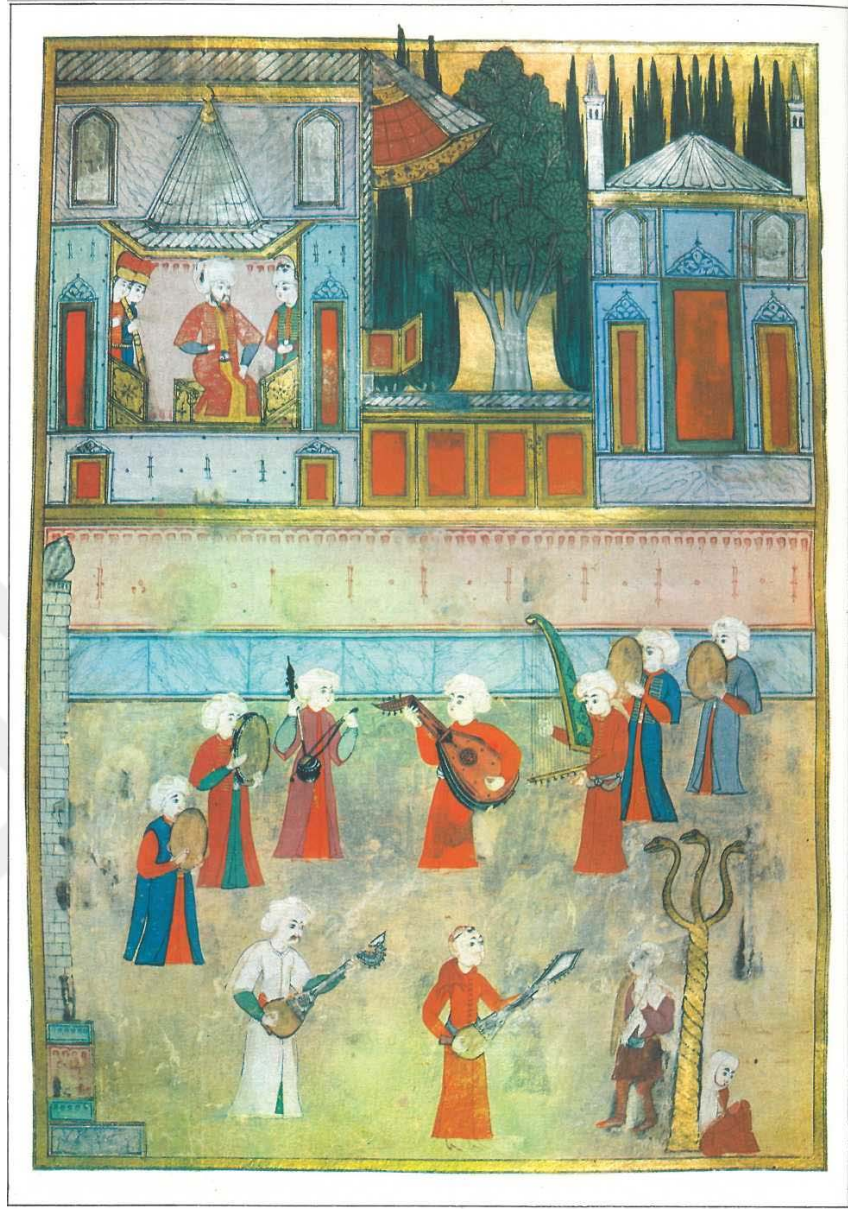
Şekil 29. : 1720 şenliğinde canbazların ve çemberbazların gösterimleri. (*Vehbî Surnâmesi*, 1720, resimleyen Levnî, Topkapı Sarayı.)



Şekil 30. : 18. Yüzyılda sokakta hüner gösteren bir tasbaz. (Hamse-i Atayi.Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)



Şekil 31. : 1582 şenliğinde hokkabazlar. Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman,Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi



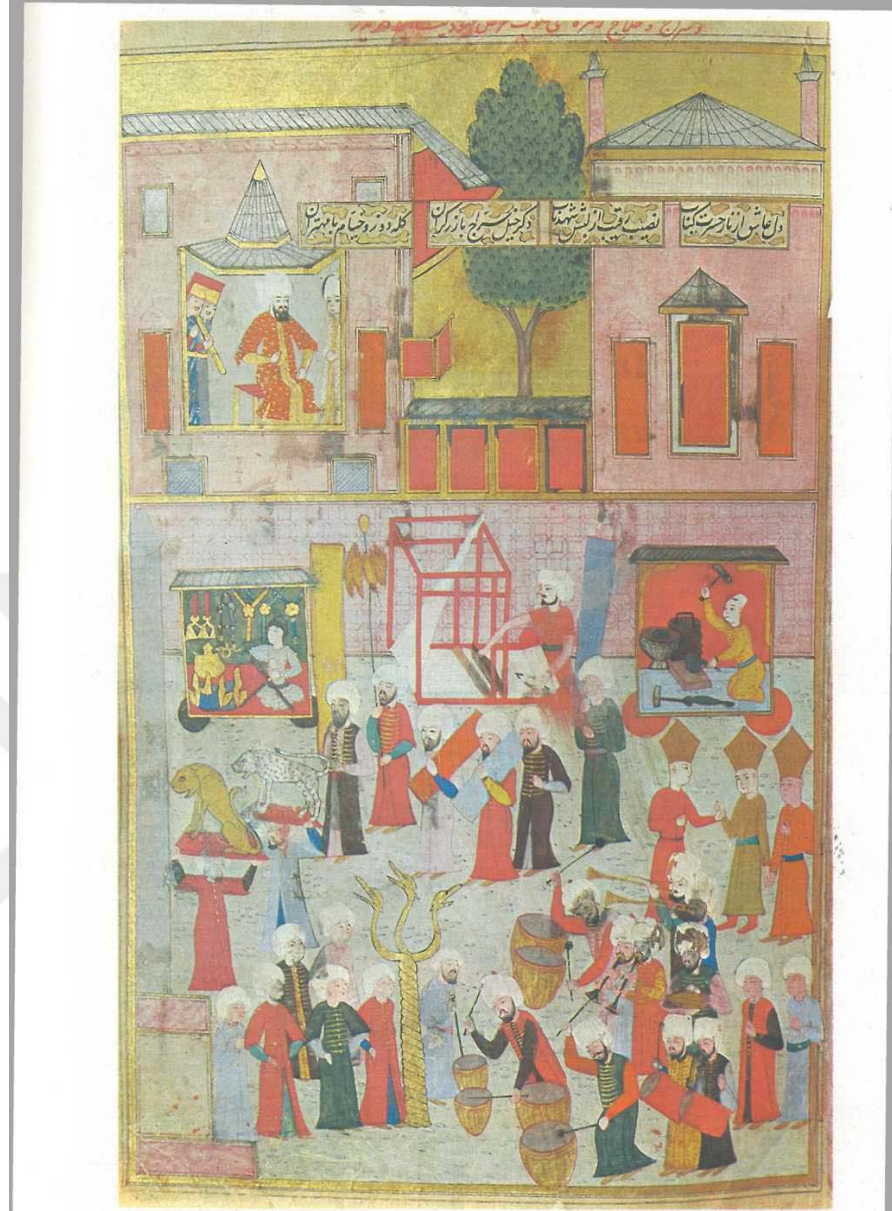
Şekil 32. : 1582 şenliğinde Padişahın önünde çalgılar. Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi



Şekil 34. : 1720 şenliğinde Kol Oyunu gösterimi, 1720 şenliğinde sal üstünde danseden köçekler, 1720 şenliğinde su üstünde danseden köçekler. (*Vehbî Surnâmesi*, 1720, resimleyen Levnî, Topkapı Sarayı.)



Şekil 35. : 16. Yüzyılda bir gelin alayı (çalgıcılar, nahıl ve cibinlik içinde bir gelin).



Şekil 36. : 1582 şenliğinde çeşitli esnaf. Surname-i Hümayun, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi



134



Şekil 37. : 1720 şenliğinde çeşitli esnaf. (*Vehbî Surnâmesi*, 1720, resimleyen Levnî, Topkapı Sarayı.)

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ABDÜLAZİZ BEY(2002). **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri**, Yay. Hrz.: Duygu Arısan Günay, Kazım Arısan,Tarih Vakfı Yurt Yayınları,3. Baskı,
- AND, M. (1982). **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- AYBET, G.Ü. (2003). **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları**, İletişim, İstanbul.
- BASSANO, L. (2011). **Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- BELGE, M. (2015). **Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür**,MAS Matbaacılık, İstanbul.
- BOBOVIUS, A. (2002). **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, A. Berktaş (çev.), Kitay Yayınevi, İstanbul.
- COVEL, J. (2000). **Bir Papazın Osmanlı Günlüğü (Saray-Merasimler-Gündelik Hayat)**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- FAROQHI, S. (2001). **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?**, A. Özi (Yay. Hrz) 1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- FAROQHI, S. (2002). **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Bsk. 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- FAROQHI, S. (2004). **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, Bsk. 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- FONTMAGUE, L. B. D. (2007). **İstanbul Günleri(ikinci İmparatorluk Döneminde İstanbul'da Fransız Konsolosluğunda Geçen Günler)**, İ. Yerguz (çev.) , İstiklal Kitabevi, İstanbul.
- İNALCIK, H. (2003). **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)** R. Sezer (çev.), YKY, İstanbul.
- LEWIS, B. (2008). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş, İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (2008). **Osmanlı Sarayında Hayat**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.
- OLİVER, A. (2007). **18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul**, Hrz. Aloda Kaplan, Kesit Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAN, Ö. (2007). **Divan Şiiri Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi, İstanbul.

ÖZTÜRK, N. (2014). **14-15. Asır Osmanlı kültür Tarihi Devlet Düzeni- Sosyal Hayat**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

POLONYALI SİMEON (2013), **Polonyalı Simeon'un Seyehatnamesi**, Hrand D. A. (çev), Everest, İstanbul.

SAYDAM, A. (2014) **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, KİTABEVİ, İstanbul.

SCHWEIGGER, S. (2004). **Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

ŞAKİR, Z. (2011). **Osmanlı'da Harem Ağaları ve Bir Harem Masalı**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.

ŞİRİN, V. (1996). **Ana Hatlarıyla Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi**, 4. Bsk., Uyanış Yayınevi, İstanbul.

THORNTON, T. (2015). **Bir İngiliz Tacirin İzlenimleriyle Osmanlıda Siyaset , Toplum, Din, Yönetim**, Çev: Ercan Öztürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

USLUBAŞ, T. (2006). **Böyleydi Osmanlı'nın Ramazanı**, Yağmur Yayınları, İstanbul.

Makaleler

BERBER, O. (2009). Türk Kültüründe Eğlence ve Birlik Unsuru Olarak Düğünler, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2, 10, 1-11.

KURTARAN, U. (2014). Osmanlıdevleti'nde Şehzadelik Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleri Hakkında Bir Değerlendirme, **Turkish Studies**, 9/4(Spring), 759-778.

Ansiklopedi

NUTKU, Ö. (1992). "Bayram", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul.

Yayınlanmamış Tezler

ALİKILIÇ, D. (2002). **XVII. Yüzyıl Osmanlı saray Teşrifatı ve Törenleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi SBE.

- BAYKAL, E. (2008). **Osmanlılarda Törenler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi SBE.
- BULUT, F. (2010). **I. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Eğlence Kültürü ve Toplumsal Yaşama Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- DOĞAN, M. (2011). **İmparatorluktan Cumhuriyet’e Panayırlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi SBE.
- IŞIK, M. (2014). **Siyaset ve Şenlik: 1836 Sûr-ı Hümayunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE.
- KUMAŞ, N. (2011). **II. Abdülhamid Döneminde Bursa’da Sosyal Hayat (1876-1909)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi SBE.
- OCAK, D. (2006). **16. Yüzyıl Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi SBE.